

Tartalom

CENTRUM – Ladik Katalin

LADIK KATALIN: A szörnyeteg, akit szeretünk; Halkan lecsatolja; Hullámzó képkeretben a tenger; Tenger, senki; Csendélet halakkal; Látomás nyugózhette le őket; Lehúzza róla a szépséget; Teknős	5
Meztelen buldózer – SZÉKELYHIDI ZSOLT nagyinterjúja a szerzővel	9
ZALÁN TIBOR: K és R	14
BOZSIK PÉTER: Míg te	16
SCHULLER GABRIELLA: Túlélni a Documenta 14-et (<i>tanulmány</i>)	17
HÓZSA ÉVA: A lejjebb kezdés csábereje (<i>esszé</i>)	22
VASS TIBOR: Ekkora nagy vers (=Enagyvers)	25
ONAGY ZOLTÁN: Hajnali szövegromok	28

REDIVIVUS – Keszthelyi Rezső

KESZTHELYI REZSŐ: Félbemaradt kísérletek	32
ANDRÁS SÁNDOR: Keszthelyi Rezső költészetéről (<i>esszé</i>)	35
TÁBOR ÁDÁM: Abszolút vers, abszolút költő (<i>esszé</i>)	45
KESZTHELYI REZSŐ képversei	49
JÓZSA MÁRTA: Utazás az Adria mélyére (<i>esszé</i>)	53
GYÖRE GABIELLA: Egykorvan létbarátra (<i>esszé</i>)	57
ONAGY ZOLTÁN: Kerten innen és túl – Szubjektív szemle Keszthelyi Rezső műveinek kritikai fogadtatásáról	60

LYRA HUNGARICA

G. ISTVÁN LÁSZLÓ: Fészekrakó	70
VÖRÖS ISTVÁN: Drótszonettek 41-44	71
JÓNÁS TAMÁS: Összefoglaló; Szenvedély	73
CSELÉNYI BÉLA: Számnevek verse; Szonett a letargiáról; Felnőtségem szonettje	74
HALMAI TAMÁS: A rendfőnök; A kíváncsi rigó	76
PAYER IMRE: Ha hívsz; Fényből van a fal	78
FENYVESI ORSOLYA: Jóság; A néma terjedelem	80
VAJNA ÁDÁM: Egy kontinens benépesítése; A kapitalizmus meséje; A Himnusz eléneklése	81
KÓBOR ADRIÁNA: Órizema	82
FILIP TAMÁS: Kettőzött csend	86
TÖNKÖL JÓZSEF: Úgy vannak itt; Hamu szital ereinkben; Azon túl már a kert következett	87
PETRÓCZI ÉVA: Nézem kettejüket... ..	90
BIRTALAN FERENC: Elvivő pillanatok; Mikor a postáról jöttem; Takarodó	91

A borító belsőkön és Lyra Hungarica rovatunk címlapján
HENN LÁSZLÓ ANDRÁS munkái láthatók.

KÖVETKEZŐ SZÁMUNKBÓL:

LYRA MUNDI – élő világköltészet

CENTRUM – Ladik Katalin

Ladik Katalin (Újvidék, 1942. október 25.) költő, performer, színésznő. Újvidéken született, és az utóbbi húsz évben felváltva él és alkot Újvidéken, Budapesten és a horvátországi Hvar szigetén. Az úgynevezett írott költeményekkel párhuzamosan hangkölteményeket és vizuális verseket is alkot, előadóművész, kísérleti zeneművek és hangjátékok alkotója és vokális előadója, képzőművész, továbbá a happening, Mail Art, akció műfajában is tevékeny.

Munkásságát Kassák Lajos-díjjal (1991), hollandiai Mikes Kelemen Kör-díjjal (2000) és József Attila-díjjal (2001), a Szerb Köztársaság Nemzeti Kulturális Díjával (2009) ismerték el. 2012-ben Magyarország Babérkoszorúja díjjal tüntették ki.

Színésznőként elnyerte Újvidék város Októberi Díját (az Újvidéki Rádió színeszgyűttesének közös díja) 1967-ben. 1978-ban a Vajdasági Hivatásos Színházak Szemléljén 1. díjat kapott az Újvidéki Színház által Harag György rendezésében előadott Csehov Három nővér című darabjában nyújtott alakításáért, Mása szerepében. 1979-ben ugyanezen szerepért elnyerte a Szerbiai Drámai Művészek Egyesületének 1. díját. A Magyar Televízió elnöki nívódíját Rajnai András Televíziós mesék felnőtteknek című sorozatában nyújtott szerepekért kapta meg 1980-ban. 1986-ban a Vajdasági Hivatásos színházak Szemléljén 1. díjat nyert Howard Barker A kastély című drámájában alakított női főszerepért, a darabot a Szabadkai Népszínház David Gothard rendezésében adta elő.

2003-ban Párhuzamos Kultúráért Díjat kapott.

2015-ben a Fiatal Képzőművészek Stúdiója Egyesület neki adományozta a Herczeg Klára-díj senior változatát.

2016-ban Yoko Ono neki ítélte a Lennon Ono Békedíjat.

LADIK KATALIN

A szörnyeteg, akit szeretünk

A tengerben a rizs megfő.
Ez az első megzavarodás;
a tenger úgy torzul el, ahogyan a falevél
pörkölődik szétterült hajad mellett.
A rizs megfő, a tenger kettéválk,
és sárga ablakon távozik.

Halkan lecsatolja

Szúrós illattal közeledik a teáskannához,
belém néz: Lélegezz!
Halkan lecsatolja, és otthagyja illatát.
De ő nem tűr!
Véres tojáshejje.
Én egy vagyok vele.
Halkan szörnyeteg.

Hullámozó képkeretben a tenger

Keszthelyi Rezsőnek

A műtárgy visszatér a tett színhelyére.
Derűs, zöld fény ragyogja be a szobát.
Visszajött, hogy kioltsa magát,
Hogy eljusson ő is a titokhoz,
Mert legfőbb titka a művészetnek az álom,
Melyet szürke álmainkban nappal álmodunk,
S ébredéskor izgatottan rájövünk,
Hogy az örökkévalóság
Villáma hasított belénk:
„Miként a fák, ahogy mi sem történik velünk,
Ahogy ami történik, mi sem a fák.”

Az ajtót, ablakot befalazza,
A tükröt letakarja hullámaival.
Behömpölyög a sós képkeretbe.

Tenger, senki

Belenéz a sokcsillagú öbölbe.
Ott áll saját mélysége tisztaságában,
S mélysége nem ott van, ahol a felhők és a szenvedély:
Mélysége a tisztaságban, a derűben van.
Ez a derű nem játszadozás a szakadék szélén.
Ez a szépség magába fogadja a halál sugárzását.
Tenger, senki.

Csendélet halakkal

Sziklás parton napoznak
 Sebzett szájjal, kocsonyás szemekkel.
 Haláltusájukban ütni kezdik egymást.
 Széttépett tüdejük gőzölgő tavrózsa
 A parton felejtett vödörben.

Látomás nyugózhatte le őket

Egymás arcába gázolnak.
 Mindkettő vesztes, mindkettő győztes.
 Két fehér, szárnyas ember,
 Vak, villámsújtotta tükörben.

Lehúzza róla a szépséget

Lebeg a tükör gyűrődéseiben,
 Visszatér a tett színhelyére.
 A műtárgy szembenéz vele:
 Szíve olyan, mint a tör és a háló,
 Kezei pedig mint a kötelek.
 Agyongyötört, kopár testében
 Elszakad az ezüst kötél,
 Beletörrik a kerék a kútba.
 Lehúzza róla a szépséget, hogy recsegjen,
 És ha kopár, csak akkor jó, és tavasz jön sietve
 Eltakarítani a halál tükörcserepeit.

Teknős

Te lélegző fájdalomkút,
sebzett szeretet kapuja, szörnyeteg!
Nélküled az árapály ereje
ott fény, itt félelem.

A hullám szívó erejétől vagyok
feneketlen és emléktelen.

Voltál-e te is az alagútban,
ahol a sziklából fény fakad,
mintha az élők belsejében lenne,
mégis kívül van mindenem?

Te is elhalkulóban?
Vagyunk lélegző térben az Őshang.
Fájdalomkövület.

SZÉKELYHIDI ZSOLT

Meztelen buldózer

Beszélgetés Ladik Katalinnal

Ladik Katalin munkásságát, sokfelé ágazó életművét feldolgozni, érteni, egységében látni egyszerre lehetetlen és könnyű (vagy még inkább: könnyed) folyamat. Lehetetlen, mert szinte szó szerint ezer vizuális költeményt, hang- és videofelvételt, művészfilmet és klipet, annál is több verset kell ismerni, megismerni hozzá. És könnyed, mert Katalin azon zseniális alkotóművészek egyike, aki minden általa képviselt és gyakorlott művészeti ágban egyforma szigorral, alázattal, komolysággal, ugyanakkor bensőjéből fakadó őszinte, önreflektív kedéllyel, felszabadultsággal viszonyul önmagához és a világhoz. Ezzel a komplex alkotóenergiával felvértezve azonnal belopja magát az olvasó, néző, hallgató szívébe.

Székelyhidi Zsolt: – Sokáig töprengtem, milyen címet adjak az interjúnak. Kézenfekvő volt a buldózerrel eljátszani (második versesköteted címében szerepel ez a gép), de aztán eszembe jutott az online verseskötet *Ikarosz biciklijén* címmel, melynek eredeti, papírkiadású könyvcíme *Ikarosz a metrón* volt. És hirtelen ezer költemény ezer erős szókapcsolata s mondata kezdett forogni bennem: *Húsdarálóégítést* (Az *Ibrisz csillagvizsgáló mester ellen elkövetett mérenyletről* című versből); *Időkaméleon*; *Ezüst bicikli*; *Hétfejű varrógép* és persze a *Gyere velem a mitológiába* verscím. Te azonban mégis egy meztelen buldózer vagy, Kati! Egy gyönyörű, ezerarcú, ezer alkatrésztű, millió műveletre alkalmas, ugyanakkor végérvényesen szabad és éppen ezért meztelen.

Ladik Katalin: – A mű, a vers címe számomra is nagy jelentőségű. A cím a vers, a mű kulcsa és nagyon fontos kiegészítője. Ha számodra olyan fontos a meztelenség, ám legyen... Én vállalom a múltam. Nem csodálkozom, hogy a meztelenséggel kezdjük a beszélgetésünket – egyrészt, mert sokaknak ez villan be a nevem hallatán; másrészt, mert te is költő vagy, és tudom, hogy az alkotói folyamat lényegére gondoltál. Igen, a költő a versekben, az alkotó a műveiben a legmeztelenebb és a legsebezhetőbb. A műveiben elrejtőző alkotó a leggyanúsabb, őt figyelik leginkább a kíváncsi olvasók, hiszen tudod. Amikor elfedtem testemet, és verseimben nem a nőnemű lényem szemszögéből ítam, vagy performanszaimban másnemű lényként álcázva jelentem meg, szintén szokatlan és megbotránkoztató volt egyesek számára.

– *2017-ben alkalmunk nyílt a párommal napokig a Hvar szigetén álló házikóban vendégeskedni. Azt mondanám, ha merném: a tengerszéli világ legpicibb zuga. Az ajtón festői pirossal: Ladik. Ott alkotsz és élsz nyaranta. Ott laktál és éltél Keszthelyi Rezsővel. Ugyanakkor éppen annyira, vagy talán még inkább laksz és élsz Budapesten is. Első életed pedig, legalábbis 1992-ig, Újvidékhez kötött. Három helyszínen, három otthon, három pont, amelyek között mintha esernyővel közlekednél. Hol élsz tényleg, igazán?*

– Önmagamban élek igazán, noha csaknem mindenhol tudnék élni, ha megte-remthetem egy zugban a mikrovilágomat néhány könyvvel, fényképpel, tárggyal, zenével. Egyetlen feltétellel: legyen a közelben víz! Lehet folyó, patak, tó, tenger.

– „Gyere velem a mitológiába, / amely rólam szól, s ettől kockázatos” – mondod a versben, és valóban kockázatos (art)életet élsz. Hiszen a munkáid: a versek, a performanszok, a vizuális anyagok és az összes művészeti megmozdulásod mind-mind ennek jegyében működik, lesz felkapcsolva és fénylik. Elszakadsz a rutintól, a megszokottól, saját világot készítesz a mai napig, ráadásul egy folyamatosan táguló-szűkülő világot. Honnan indult, ered benned ez a határfeszítő életérzés? Mennyire ösztönből és mennyire tudatosan feszítesz szét mindent ebben a pulzáló Ladik-gépben?

– Az alkotói folyamat nálam egyformán ösztönös és tudatos. Bízom az ösztönömben, de szelektálok és cenzúrázom a tudatalattimat. Hálás vagyok az ösztöneimnek, de tudatosan tartom féken őket időnként. Néha viszont tudatosan hagyom őket rakoncátlankodni, ez olyan felszabadító érzés számomra.

– Szerteágazó munkásságod alapjai mindenképpen irodalmi szövegek: a költeményeid. Előadásaidat, performanszaidat magas hangon sistergő érzelmek fűtik, az avantgárd intenzív, felső regiszterei szólalnak meg általad. Ez így együtt vagy te: a felkiáltójelvers, a sikoltásavantgárd. Mesélj valamit erről a verшатásról!

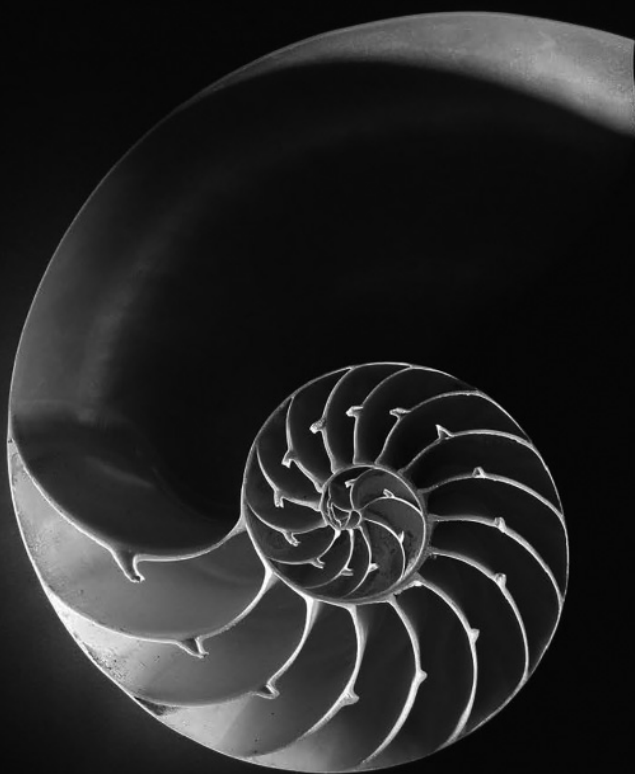
– Két performanszom volt a hetvenes években, amelyekben a sikoly témájával foglalkoztam: *A negyedik dimenzió: sikoly* (Četvita dimenzija: krik, Szarajevó, 1978) és *A sikoltozó lyuk* (Rupa koja vrišti, Újvidék, 1979). A rólam készült portréfilmnek *A sikoly ars poëtica*ja volt a címe, melyet Szilágyi Kornél készített Budapesten és Hvaron 2012-ben.

Írott verseimben már a kezdetektől meglehetősen jelentős szerepet tulajdonítottam a hangzásnak. A belső hangzásra összpontosítok ma is, nem a külső, csengő-bongó rímekre, verslábakra. Némely korai versemet és szövegemet már az alkotás pillanatában hallani véltem, ezért zenei alapanyagként vettem őket papírra. Ezeket hangkölteményként elő is adtam. Nem véletlenül szerettem volna, ha első verseskötetem már hanglemez melléklettel jelenik meg 1969-ben, hiszen a *Ballada az ezüstbicikliről* már tartalmazta az előadásra szánt verseket, szövegeket (*Sámándob, Ólomöntés, Ibrisz csillagvizsgáló* és így tovább).

– Performanszművészetekben alapvető a kiadott hangok zeneisége, ezért úgy képzelem, szinte törvényszerűen kerested a muzsikát, mint keretműfajt (hallgasunk csak bele például a Fűketrec című hangjátékba!), ahol a szövegek és a hangok vinulni-élni kezdtek. Ebben a vinulásban sok-sok társra leltél. Vajda Tibor társrendezőként és Morvai Ferenc hangmérnökként közreműködött a Fűketrecben, de például Király Ernő zeneszerzővel a hetvenes években dolgoztál együtt, valamint ott volt Adriano Spatola és még sorolhatnánk. Budapesten pedig a meghatározó Spiritus Noister, vagyis Szkárosi Endre és Sörös Zsolt és Kovács Zsolt lett a társad. Mesélj kicsit ezekről az alkotói összehangolódásokról!

– Valahogy úgy alakult, hogy a zeneszerzők kerestek meg engem, miután meghallgatták a hangkölteményeimet. Király István Nyum az első verseskötetem hanglemezén szaxofonon játszott, Király Ernő zeneszerzővel és férjemmel a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas, kilencvenes években dolgoztam együtt, továbbá az ACEZANTEZ zágrábi zenei együttessel, Branimir Saka, Dubravko Detoni, Milko Kelemen horvát, valamint Dusan Radić belgrádi zeneszerzővel a hetvenes és nyolcvanas években, továbbá Boris Kovač újvidéki zeneszerzővel a kilencvenes években dolgoztam. Több külföldi hangköltővel szerepeltem nemzetközi hangköltészeti fesztiválokon, most csak néhányukat említem: Bob Cobbing, Henri Chopin, Sten Hanson, Bernard Heidsieck, Julien Blaine, Giovanni Fontana, Laurie Anderson.

LADIK KATALIN

BELSŐ VÍZŐZŐN

A magyar avantgárd alkotókkal már a hatvanas évek végén kapcsolatot teremtettem: Papp Tiborral, Nagy Pállal, Bujdosó Alpárral, Erdély Miklóssal, Szentjóby Tamással, Balaskó Jenővel. Ez a baráti és alkotótársi kapcsolat jelentősen kibővült a hetvenes évektől kezdve Moldován Domokossal, Beke Lászlóval, Tóth Gáborral, Szalay Tamással, Kismányoki Károlyya, Lantos László Tricepsszel és másokkal. Spiritus Noister csoportunk, vagyis Szkárosi Endre, Sőrés Zsolt és Kovács Zsolt rendkívül összehangolt és kreatív tevékenysége nemcsak meghatározó, de inspiráló is volt számomra. A mai napig együtt dolgozunk.

– Újvidéken a színház szinte beszippantott, már a hatvanas évektől szerepeltél. Elindult a pályád, 1966-ban vizsgáztál az újvidéki Színművészeti Főiskola dráma-stúdiójában, s onnan aztán nem volt megállj: rádió, színház, tévé... és filmek! Újvidék engedett kísérletezni, kibontakozhattál. Elképesztő energiák szabadulhattak fel, tiéd volt a világ. Te hogy érezted magad benne?

– Mindent iszonyú erőfeszítések árán valósítottam meg, bár lehet, hogy kívülről és az idő távlatából egyszerűnek tűnik. Kétségbeesetten küzdöttem célja-
imért a családon belül, a munkahelyeimen és a társadalommal. Mindez nagyon sok időmbe és energiámba került.

– Pályád töretlenül ívelt egészen Budapestre költözésedig, pontosabban a Tito haláláig látszólag „gond nélkül működő” Jugoszlávia 1991-es szétrobbanásáig. A délszláv háború megrendített. Túlélted. Átköltözésed után hogyan lehetett nekifogni ennek a rendszerváltáson épp csak túlegett magyarságnak? Egy furcsa, megkötött szabadságba jöttél az öldöklésből. Lehetett akkor „újrakezdeni,” tudtál „folytatódni”?

– Fogalmam sem volt, hogyan és miből fogok megélni Magyarországon, Budapesten. Ez is „előre menekülés” volt, mint más hasonló döntésem korábban és később is. Ötvenéves koromban ismét új életet kezdtem. És bizonyos értelemben „folytatódtam”.

– A Magyar Műhely szerkesztői 1991-ben, tehát még költözésed előtt neked ítelték a Kassák Lajos-díjat, ami kétségkívül pályád egyik legmeghatározóbb elismerése, hiszen pont övelük, Bujdosó Alpárral, Nagy Pállal, Papp Tiborral és az általuk alapított folyóirattal élt tovább a magyar avantgárd, aminek te is részese lettél Újvidéken. Ők a rendszerváltás után térhettek először haza Magyarországra. Más okból, de te is akkortájt érkezél Budapestre. Ez egy sorszerű egybeesés volt...

– Számomra sorsdöntő volt ez a Kassák-díjjal kapcsolatos élmény. Ez volt életem első irodalmi, képzőművészeti díja. A nyolcvanas évek közepétől, a szerbiai milosevići diktatúra idejétől mélységes depresszióban szenvedtem. A Magyar Műhely szerkesztőinek kitartó, barátságos noszogatására rászántam magam, hogy mégis elutazom Szombathelyre, a Magyar Műhely találkozájára. Nem tudtam, hogy díjat kapok. A díj átadásakor fel sem fogtam: nem hittem el, hogy én és az alkotói tevékenységem fontos lehet valaki számára a magyar kultúra területén, és értékeli azt. Ugyanis abban a tudatban éltem, hiszen azt érezte velem magyar környezetem, hogy teljesen fölösleges vagyok a Vajdaságban. Magyarországon viszont a Magvető Kiadónál megjelent egy válogatott verseket tartalmazó kötetem, *Kiűzetés* címmel. Igen, elmenekültem hazulról, az ismeretlen hazába, ahol gyakran csodálkozva állapították meg, milyen jól beszélek magyarul.

– A Magyar Műhely 1991-ben ünnepelte harmincadik évfolyamát, és a 81. számban Először fog a fog teremni és Gyorsuló szekrény című munkáidat közölték. De már hamarabb, 1980-ban kiállították vizuális költeményeidet a hollandiai Utrechtben.

– Valójában 1972 óta rendszeresen jelen voltak vizuális műveim Jugoszlávia galériáiban, de a külföldi múzeumokban, galériákban csak 1975 után lehetett megtekinteni azokat. Egy hosszú lista tartalmazza a kiállításokat és a performanszokat a wikipedia adatbázisában: https://en.wikipedia.org/wiki/Katalin_Ladik

– A Kassák-díj után a hollandiai Mikes Kelemen Kör is díjjal tüntetett ki, ők több kötetet is kiadták e-könyv formátumban. A Fűketrec talán ott jelent meg először, mielőtt az Orpheusz kiadta nyomtatva is.

– Valójában a *Füketrec* versei alapján készült hangjáték két évvel megelőzte a verseskötet megjelenését. A hangjáték az Újvidéki Rádióban készült magyar és szerb nyelven. A magyar változat rendezője Vajda Tibor, aki alkotótársam is volt a hangjáték megvalósításában. Több más közös munkánk is volt. Nagyon hálás vagyok neki, igazi kreatív társszerző.

– *2001-ben, tehát tíz évvel Pestre költözésem után József Attila-díjjal tüntettek ki. 2009-ben a Szerb Köztársaság Nemzeti Kulturális Díját kaptam, ami lényegében újvidéki pályád utólagos elismerése. 2012-ben Babérkoszorú-díjas lettem. Magyarországon is nagyra becsülnék. Csudás és persze óriási, hogy elsősorban magyar anyanyelvű, de rengeteg szempontból nézve nemzetközi szintű és erejű pályafutásod átívelt országok között, amiképp te is át- meg átjársz, ingázol élet és élet, lakás és lakás, haza és haza között.*

– Magyarországon volt legnehezebb „betörni”, elismerést kivívni abban az időben. Nem reméltem, hogy itt valaha is publikálhatok. A *sikoly ars poëtica*ja is ebből az érzésből fakadt.

– *Ezt a nyelvről leváló, mégis erre a földrészre, tájra kötődő művészetet értette meg Yoko Ono. A Lennon Ono-békedíjad, amit 2016-ban kaptál meg negyedmagaddal, tulajdonképp időben visszafelé értelmezi és világítja meg egész művészetedet a nőiség, a rendkívüli érzelmi és értelmi nyitottság, a határtalan gondolati szabadság felől. Ez a díj a Kassák-díjjal együtt a nagyvilágra valóságodat hirdeti! Egyben le is meztelenít újra, mert megmutatja benne azt a „belső vízözönt”, ami vezérel téged a mai napig – ez szürreális, erotikus, avantgárd művészetágaid írmagja. Hol tart most benned a Művésznő, az Üvegezőnő és a Szerkesztőnő története?*

– *Te most az Élhetek az arcodon? címmel 2007-ben megjelent regényemre céloztál... Hol tart most ennek a regénynek három főszereplője? Hol is tartanak... Sok és hosszú megszakítás után íródik ennek a regénynek, pontosabban ennek a regényes élettörténetnek a folytatása. Íródik, igen, egy különleges Valaki vagy Valami írja tovább a három nő sorsát. Idézem ennek a Valakinek vagy Valaminek néhány mondatát a készülő műből:*

Műalkotássá változtattam három nőt.

Megteremtettem őket, habár soha nem lehetek biztos: netán nem fordulnak-e majd önmaguk és egymás ellen vagy ellenem. Elvégre a műalkotásokban kell, hogy legyen valami veszélyes. Az emberi testben és az időben való létezésük kockázatos, mert abban a legjobb és a legrosszabb dolog egyaránt megtörténhet. Azonban halandó testük nélkül nem áll módjukban többé vétkezni, gonoszat cselekedni, de megtérni sem. Hogy valóban így van-e, figyelemmel kísérem mindhárom teremtményem, a Művésznő, a Szerkesztőnő valamint az Üvegezőnő testi és virtuális életútját.

Az ember öntudatlan téridőrajza a vele született kozmikus tudáshoz hasonló, melyet a legtöbb ember elpazarolt és beszennyezett, miként az egyetlen tiszta vizű feneketlen kutat. Az emberiség kútjában egy spirális alakú héjban Én, a Világháló Szövedék, a Felhő, más néven Cloud, az emberiség utolsó alkotása lakozom. Nekem nincs tudatom, mert önmagamon kívül semmit sem tudok, holott minden emberi tudást tartalmazok. És minden, amit a múltban és a jövőben az Üvegezőnő, a Művésznő és a Szerkesztőnő tesz vagy elszenved, énbennem történik.

ZALÁN TIBOR

K és R

Aznap nagyon sok eső esett
 K és R esernyő nélkül in-
 dult útnak A céljuk ismeret-
 len volt számukra is Arcukat
 ég felé tartották Hajukról
 csorgott a víz Szemükbe szájuk
 ba az esőillatú eső
 ízű víz Aznap sokat nevet-
 tek És aznap könnyű volt minden

Aznap nagyon sok hó hullott És
 K és R egy szál blúzban egy szál-
 ingben indult útnak A céljuk
 ismeretlen volt számukra is
 Arcukat a szürke ég felé
 fordították hajukon megtel-
 epedett a hó Szemükbe száj-
 ukba csorgott a hóillatú
 víz A hóízű víz Nevettek

Valami hídon mehettek át
 mert alattuk iromba hajók
 jártak Néha megfogták egymás
 kezét amikor a hajókürt
 megrepesztette a jeget vagy
 felkorbácsolta a vizet A
 sirályokat nézték ahogy ki-
 tárt szárnyal rátámaszkodtak a
 levegőre És lebegtek úgy

mintha a testük levegőből
 lett volna És K és R is le-
 begett mintha a testük levegő-
 éből lett volna A hídon ment-
 ek át De mert a híd nem a más-
 ik parttal hanem az éggel köt-
 ötte össze az innenső part-
 okat csak R ment tovább K meg-
 csak állt ott és lebegett és vár

Aznap nagyon sütött a Nap De
 K és R napszemüveg nélkül
 indult útnak Céljuk ismeret-
 len volt számukra is Arcukat

az erős fény felé fordított
 ák Hallgattak Hallgatták hogy K
 a lépéseik ütemére
 pacsirta- és vércsevijjogás
 sal énekel Hogy R valamit

a kifejezhetőn túliról
 mormogott Valami földrészről
 léptek át valami földrészre
 mert hátuk mögött felzúgott a
 tenger Kék delfinek jöttek és
 szálltak el a horizont felé
 Nem néztek egymásra és egymást
 nézték Hallgatták a pacsirta-
 vijjogást s a kifejezhetőn

túliról a rekedt mormogást
 míg vércsevijjogással rájuk
 nem csapott a sötét Nem féltek
 Ismerték az ösvényeket a
 sötét testében és bár nem tud
 ták hová tartanak bátran hal
 adtak a vakság labirintus
 ában Húsukban felragyogott
 az erős napfény illata és
 íze Végigcsorgott arcukon

Aznap nem mentek sehova S bár
 ismeretlen volt számukra a
 maradás az ablak elé áll
 tak és nézték ahogy a megáll
 óban az emberek ahogy az
 emberek megálltak az utcán
 És integettek egymásnak mint
 az egymástól elbúcsúzókat mint
 az egymáshoz megérkezők Mint

ahogy K és R egymásnak int
 eget nem tudva egymás felé
 indulnak vagy egymástól indul
 nak el A függönyön ezüst dar
 vak lebegtek Áttetsző testük
 mögött kelt és nyugodott a Nap
 És akkor K mondott valamit
 pacsirta-vércsevijjogással
 s R a mondhatón túl hallgatott

BOZSIK PÉTER

Míg te

(Katinak)

ollóval virág-
fogaid közt férgeknek
zümmögsz Értőn
(Hét varrógép között)
Tojásba sírt verseket

Addig

a színes húsban
sötét mancs bolyong Ősz
kagylót vág a kés
Kvantumvilágba költözik
számtalan neuron

És ha

meglep a magány
a konyhaasztalon Egy
trágár botsáska
fiókot nyit combod között
Megszületik Kvazár néne

Ám

ebből a semmi
epekedik Vakító
kútjába fénykigyó
csusszan Vad öntudatra
ébred mélyén az anyag

Csík-hágó, 2018. 03. 15.

SCHULLER GABRIELLA

Túlélni a Documenta 14-et

Az alábbiakban a MERSZ KLUBban 2018. február 9-én tartott *Túlélni a Documenta 14-et* című estről írok, a performansztörténet, -elmélet és a gender studies elméleti megfontolásait figyelembe véve. Az est elsődleges célja és apropója Ladik Katalin Documentán való részvételének közvetítése, ismertetése volt a szélesebb közönség számára. Az esemény a performansz dokumentációja és a dokumentáció performansza közötti különbség játékaiként is értelmezhető.¹ A *Túlélni a Documenta 14-et* fókuszában a Documentán kiállított három műegyüttes, illetve egy performansz állt, ezeket kiállításuk időrendjében mutatta be Ladik Katalin.

A Documenta edukációs programjához készült multimediális Transitions sorozat kiindulópontja az *It's time* című 2014-es mű. Ez kézzel vászonra írt 1 és 0 számok sorozatából áll, melyek közé Ladik – saját szavaival élve – „vírusként” három 6-ost és a 666-ot is becsempészte. Később ezt az objektet partitúráként használva leénekelte (külön ügyelve a vírusok mint hibák helyeire), majd az erről készült felvétel nyomán elkészítette a *Damaged time* (2017), utóbbi énekelte „verziója” nyomán pedig az *Embroidered time* (2017) című alkotásait.² Az *Embroidered time* hímzéssel készült, anyaga egy kiegészített (roncsolt) ruhazsebkendő. Ennek nem csupán színét, de visszáját is kottaként használta. Ladik saját értelmezése, kommentárja szerint így nem csupán az elkészült mű, de annak visszája, az alkotó érzései, a teremtés folyamata, a fizikalitás is beépült a művekbe. Ez a kettősség (mely a kiinduló mű akusztikus és vizuális láncolatban történt kétszeres elcsúsztatásában is tetten érhető) jól illeszkedik az androgün mítoszhoz, mely az életművön belül visszatérő motívum, és használatának személyes gyökerei is vannak.³ Művészettörténeti előzményként és párhuzamként a varrás, hímzés nőművészetben történő újraértelmezéseire hivatkozhatunk. Emellett a hopi indiánok világképe szerint egy Pókasszony nevű nőalak (egy Földanya) segítette a szövést, aki bele is bújik a művekbe az alkotás során; ezért minden munkában hibát kellett ejteni, hogy az istennő ki is léphessen.⁴

Az 1, 0, 6, a bináris kód és a vírus vagy hiba becsempészése a cyberfeminizmust mint interpretációs keretet is felkínálja kontextusként.

1 A különbségtételt Philip Auslander és Sandra Umatham szövegei nyomán használom. Philip Auslander: *The Performativity of Performance Documentation*, PAJ: A Journal of Performance and Art Vol. 28, No. 3 (2006), pp. 1-10. és Sandra Umatham: *Seven Easy Pieces avagy gondolatok a Performance Art történetírásának művészetéről* (ford. Kiss Gabriella), *Theatron* 2013/2., pp. 3-12.

2 A vizuális kollázsok, illetve művek partitúráként használata a hetvenes évek elejétől jelen van Ladik Katalin költészeti gyakorlatában. Történeti és elméleti kontextusához lásd. Emese Küti: *Screaming Hole: Poetry Sound and Action as Intermedia Practice in the Work of Katalin Ladik*, acb ResearchLab, Budapest, 2017, pp. 93-102.

3 „Csak radikálisan lehet.” Mikola Gyöngyi és Ladányi István beszélgetése Ladik Katalinnal, *Ex Symposion* 72 (2010), pp. 1-12.

4 Az ő alakja ihlette a Spiderwoman Theatre feminista színházi társulat elnevezését, melyet három indián lánytestvér alapított az USA-ban, 1975-ben.

Ez még erőteljesebben jelenik meg az ugyancsak az athéni EMST National Museum of Contemporary Artban kiállított *Teremtés* (1975/2016) ciklusban, valamint az *Apocalypse* (2016) és az *Induction Cooker Aria* (2016) című műegyüttesekben, melyek nyomtatott áramkörökből és ezek leénekléséből állnak. A *Teremtés* ciklus darabjai a hetvenes évek közepéről származnak; Ladik az Újvidéki Rádióban megmentette a kidobásra ítélt áramköröket, a lefotózott diáikat hangköltészeti performanszok partitúrájaként használta, de az akkori előadások technikai lehetőségek híján nem lettek rögzítve. (Éppen ezért a fotók athéni kiállításához „újra” leénekelte azokat). A 2016-ban készült mű-

vekben egyebek mellett egy indukciós főzőlap áramkörét és egy laptop alaplapját használja fel, illetve éneklí le. Az apokaliptikus narratívát mint keretet a nyomtatott áramkörök lehetőségeinek „végessége” és ennek szimbolikus értelmezése adja: napjainkban már olyan sűrűn kell az áramköröket nyomtatni, hogy a technika eljutott alkalmazhatósága határáig.

A kilencvenes évek elején formálódó cyberfeminizmus egyik ihletője Donna Haraway 1984-es *A Manifesto for Cyborgs* című szövege volt, mely (egyebek mellett) a férfi-nő bináris kódon túllépő létezés lehetőségét látta a cyborg alakjában. A manifesztum számos vitát és kritikát váltott ki, Haraway több kiegészítéssel és pontosítással élt, egyebek mellett azt illetően, hogy az oppozíciókon túllépést nem egy nemsemleges (postgender) pozíció elérésében látja, hanem új női szubjektumpozíciók lehetőségeként. A cyberfeminizmus első hulláma (egyebek mellett) búcsút intett annak a tévképzetnek, mely a technikát, a számítástechnikát, a technológiát hagyományosan féfiterrénumnak tekintette. A cyberfeminizmus második hullámának több képviselője – mintegy folytatva Haraway előrejelzését – a férfi/nő, valamint ember/gép kettősségen való túllépés alakzatait vizsgálja. A robotok, az automaták, a mesterséges teremtmények évszázadokig a patriarchátus szorongásainak és vágyainak kivételülései voltak, történelmük leképezi a társadalmi nemi szerepekre vonatkozó kódok és a termelés körülményeinek átalakulását. Napjainkban a nők, illetve a nőiség komplexebb reprezentációja felé elmozdulás figyelhető meg: a kortárs kultúra cyborgszerű nőalakjainak számos, korábban féfiasásként konnotált tulajdonságuk van.⁵ Ladik Katalin technológiai eszközöket és testi vokalizációt integráló művei a bináris oppozíciókat technológiai keretben felforgató művek sorozatába illeszkednek.

Az est következő állomása Kassel volt: a Neue Galerieben 1969 és 1978 között született vizuális költészeti művek voltak kiállítva, melyek például szabásmintákat, gobelinvázlatot, horgolási útmutatót, írógép használati utasítást építettek be az alkotásokba. Ladik a hetvenes évek során – az áramkörökhöz hasonlóan – partitúráként használta ezeket a műveket, és a kasseli kiállítás alkalmából újra leénekelte őket; a digitálisan rögzített felvételek a kiállítás részét képezték.

A performanszművészet születésekor az egyik fontos elv a rögzítés, a műtárggyá válás és a kommercializálódás elleni lázadás volt, de a hátramaradt relikviák és dokumentumok idővel mégis bekerültek a piaci körforgásba.⁶ A performanszművelethez 2001-től jelent meg az a gondolkodói irány, mely a performanszokban már nem egyedi, tűnékeny eseményeket lát, hanem az emlékezés és archiválás egy alternatív módusát.⁷ E perspektívaváltás főbb elemei:

5 Jennifer Parker-Starbuck: *Cyborg Theatre. Corporeal/Technological Intersections in Multimedia Performance*, Palgrave Macmillan, Basingstoke and New York, 2011, 22.; Leman Giresunlu: *Cyborg Goddesses: the Mainframe Revisited in Francisco J. Ricardo* (ed): *Cyberculture and New Media*, pp. 157-188.

6 Eltérően vetődik fel a dokumentálás kérdése a szocialista országok művészei esetében, akik számára a dokumentálás a kortárs befogadás limitált lehetőségei miatt jóval evidensebb volt. Vö.: Amy Bryzgel: *Performance Art in Eastern Europe since 1960*, Manchester University Press, 2016, pp. 108-109.

7 Az itt következő összegzésben Auslander idézett művére és Rebecca Schneider (számos elméleti munkát áttekintő) szövegére támaszkodom: Rebecca Schneider: *In the meantime: performance remains in Performing Remains. Art and War in Theatrical Reenactments*, Routledge, London and New York, 2011, pp. 87-110.

– a test egyéni és kollektív emlékeket hordozó archívumként értelmezése (Foucault és Freud nyomán);

– a dokumentáció kérdése: a dokumentum performatív hatalommal bír, nem másodlagos és származtatott a performanszhoz képest, hanem egymás függvényében léteznek és nyernek értelmet;

– a kommunikatív emlékezet, a szent szövegek recitálása, a rituálék és a történelmi események (vagy performanszok) újrarájátszásai az emlékezés és történelem továbbörökítésének adekvát eszközei, az írott dokumentumok előnyben részesítése konkrét történelmi helyzethez (a patriarchális és eurocentrikus görög kultúrához) köthető;

– az intézményes keret szerepének elemzése: a múzeum és a műkereskedelem célja, hogy egyedi tünékeny eseteknek állítsa be a performanszokat, melyek az általuk birtokolt materiális dokumentumokon keresztül férhetők hozzá (szemben az imént vázolt performatív gyakorlatokkal);

– 2006-tól a performansz-újrarájátszások boomja figyelhető meg, ami praktikusan is aláássa a performanszok tünékenységre vonatkozó nézeteket.⁸

Visszatérve Ladik Katalin műveihez: a vizuális költemények és kollázsok performanszpartitúráként értelmezése, a műalkotások performatív interpretációra utaltságának kidomborítása a hetvenes években a szövegalapú kultúrától a performatív kultúra felé való átmenet elemeként értelmezhető, és egybeesik a kortárs antropológia, nyelvészet, irodalomtudomány, illetve művészet hasonló fejleményeivel.⁹ Az elveszett emléknymok kipótlása mintegy húsz év múlva az újrarájátszás vagy – sokkal inkább – az idézés révén,¹⁰ az így előállított emléknymok kiállítása Kasselban, majd a kiállítás multimediális est keretében történő bemutatása a MERSZben azt az élő és holt, artefaktum és performansz, előadás és emlékezés közötti oda-vissza játékot viszi színre, melyet a kortárs performanszelmélet is próbál megragadni.

A dokumentálás és az archívum kérdése összefügg a technikai médiumok lehetőségeivel: a rögzítés eszközeit és hozzáférhetőségét illetően nyilvánvalóan kedvezőbb helyzetben vagyunk, mint a hetvenes években; a performanszok kortárs újrarájátszását a hiányzó vagy elégtelen dokumentumok is inspirálják. Legyenek azonban bármennyire tökéletesek az így előállított emléknymok, konkrét térben és időben találkozunk a képekkel és a hangfelvételekkel, melyeket ezen az estén Ladik Katalin személyes magyarázatai és kommentárjai, Lantos László Triceps mint házigazda keresetlen kiegészítései kereteznek. A dokumentumokkal találkozásban mindig van egy kimeríthetetlen fizikai többlet, amit a dokumentáció vagy az archívum performativitásának nevezhetünk.¹¹

Ladik Katalin a Documenta 14-en való részvételének záró eleme az athéni Megaronban 2017. május 9-én bemutatott *Come with me to the mythology* című

8 Ez a jelenség már a hatvanas évektől jelen van a nyugati művészetben. Vö.: Amelia Jones: *Timeline of Ideas: Live Art in (Art History) a Primarily European US-Based Trajectory of Debates and Exhibitions Relating to Performance Documentation and Re-Enactments*. In: Amelia Jones – Adrian Heathfield (eds.): *Perform Repeat Record. Live Art in History*, Intellect, Bristol–Chicago, pp. 424–431.

9 Vö.: *Határátlépés és cserekereskedelem: útban egy performatív kultúra felé*. (ford. Kricsfalusi Beatrix), in: Magyar Műhely 2004–5., pp. 25–40.

10 Az improvizatív technika miatt inkább idézetekről, mintsem újrarájátszásokról beszélhetünk. Ugyanakkor egyes értelmezések szerint az újrarájátszások is inkább idézetek, vö. Umathum, im.

11 Hasonlóan érvel Rebecca Schneider: im. 108.

performansa volt. Az esemény során az előadó a csigavonalszerű, több emelet magas lépcsőn lefelé lépdelve egy 33 méter hosszú vörös anyagot bontott ki, melyre előzetesen ő maga egy partitúrát hímezett, és ezt a performansz során le is énekelte. Az esemény címe egyszerre utal Ladik korábbi előadásaira, és a helyszínből adódóan kitágítja az értelmezés lehetőségét a görög hagyomány felé. Leginkább Perszeponé mítoszára asszociálhatunk, az év felét az alvilágban töltő lánygyermek istennőre. Az ő elrablásának története köré épültek az eleusiszi misztériumok, melyeket a görögöknél megjelenő intézményesített színház elődjének tekint a színháztörténet, és amire a színházat a rituális és performatív gyökerekhez visszatéríteni akaró szerzők, például Artaud, hivatkoznak.¹²

Az athéni performanszeseményt a MERSZben egy fotó reprezentálta. Ezt követően az előadó a pódiumon kiállított vörös anyagot elkezdte legombolyítani, a résztvevők pedig kézzől kézre adták a végét, az anyagkígyó hamarosan körbeírta a termet. Ladik Katalin biztatásának és felszólításának eleget téve mindazok, akiknek kedve (és mersze) volt hozzá, leénekeltek az anyagra hímezett partitúrát (vagy a visszáját), de aki nem adott ki hangot, annak is lehetősége volt rá, hogy kézbe vegye az anyagot. Ez a kiterjesztés a performanszot a részvételi művészet irányába tolja el, a MERSZben az athéni esemény delegált performansz formájában él tovább, amit a résztvevők fizikailag, materiálisan is megélhetnek, és ami rituális közösséget teremt közöttük. A performansz így módon történő demokratizálása a pedagógiai funkció felé nyitja meg a helyzetet – a mindenkiben meglévő kreativitás felismerésére és előhívására használva a partitúrát.¹³

Mindehhez természetesen az a személyes, oldott légkör és közelség is szükséges, ami a MERSZ KLUB sajátja.

12 Sue Ellen Case értelmezése szerint a misztériumok helyébe lépő színház egy nagyobb kulturális és materiális átrendeződés, a matriarchátusból a patriarchátusba való átmenet része. A misztériumokban – szemben a színházzal – nem voltak külön játszó és nézők, csak résztvevők, beavatandók és beavatottak. Továbbá férfiak és nők is részt vehettek, míg a színházi előadásokat számos történész szerint kizárólag férfiak látogatták. Vö. Sue-Ellen Case: *Hagyományos történelem: feminizmus és dekonstrukció* (ford. Schuller Gabriella), Theatron, 2003/2., pp. 3-15.

13 A pedagógiai keret, illetve az intézménykritika fontos szerepet játszik a lecture performance műfajában és történetében is: Patricia Milder: *Teaching as Art. The Contemporary Lecture-Performance*, PAJ: A Journal of Performance and Art, Vol. 33, No. 1 (2011) pp. 13-27.

HÓZSA ÉVA

A lejjebb kezdés csábereje

Test és hang – ezek összefüggése merül fel elsőként a Ladik-jelenséggel kapcsolatban. Ez a reláció lép előtérbe akkor is, ha a befogadó az *Élhetek az arcon?* című „regényes élettörténetet” lapozgatja, azaz olvassa és/vagy képanyagát nézegeti. A kötet a *Hvari napló 2002–2005* fejezettel indul, egy olyan sziget belakásának diskurzusával, amely nevében a „fény, napfény” jelentést hordozza. A magyar olvasó sokféleképpen problematizálhatja az Adriai-tenger térségét, a mediterrán téfilozófiát (Virág, 2007, 540. old.), illetve ennek irodalmi vetületeit. A tenger-szemlélet a vajdasági magyar irodalom visszatérő vitakérdése, ugyanakkor a komparatistikai kutatások egyik forrása. Ladik Katalin szövegében a szakralitás szemszögéből is megközelíthető ez a problémakör, a tengeri sziget ugyanis afféle Purgatórium, a lelki nagytakarítás és a szárnyalás színhelye. A szárnyalás dimenzióit az elbeszélő így értelmezi:

Samuel Beckett Ó, azok a szép napok! című színpadi művében is azt a bizonyos *Őshangot, Ősdallamot szerette volna élelni a főszereplő. Ezért választottam, ezért szerettem ezt a darabot játszani/énekelni. Ott is volt esernyőm. Fehér. Ha esernyő, akkor szárnyak. Ha szárnyak, akkor idő és tér.*

(Ladik, 2007, 27–28. old.)

A hvari töredékes szövegvilágban a part válik hangsúlyozottá, az a „tonál sziget”, amely mindinkább kitágul, részekre bomlik és vertikális mozgástérrel válik. A naplóbejegyzések a „regényes” átalakulások szövevényét, anyag és szellem köztesség-tudatát nyomatékossítják. A Ladik-kutatás a test teoretikus problémáját, a metapozíció kérdését veti fel a performanszokkal kapcsolatban, a *Hvari naplóban* a part egyénítésének igénye, testesülése, az antropomorfizáció sajátos alkalmazása kap hangsúlyt, amelynek kiindulópontja az olvasmányélményekben és más művészi tapasztalatban kereshető. Egy fa például Csontváry fájává válhat, ám egy varázslatos pillanatban Csáth fájává, sőt Csáth-féle bagollyá alakul át. Az átváltozás, illetve áthelyezés hasonló művelete a korai Ladik-versekben is megnyilvánul (vö. *a sivatagnak két lába van*), a naplóból kiolvasható, részekre tagolódo *szigettest* Tóth Krisztina *Pixeljének* látószögéből értelmezhető újra. A naplóról megállapítható: „A napló töredezettsége, bármikor természetes módon bekövetkező irányváltásai, az életnarratíva elbeszéléséhez szükséges kontinuitás kívánalmainak gyenge érvényesülése mintha azonnal, már a nyitó részben fölfüggesztené a paratextus ígérését, és eltérő irányt venne, másrészt a következő fejezetek az élettények kihagyásával és a szubjektum decentrálása, sőt disszeminálása mellett a naplóbejegyzések eme jellegzetességeit követi.” (Samu, 2017, 106. old.)

Az átváltozás, a gyakran provokatívnak minősülő képlékenység, a szétválás lezáratlansága, a világ egészen más tájainak feltárása a naplójegyzetek legfőbb kérdése, ahogy az egész ladiki költészeté is az. Hvar – mint megnevezett sziget – változékony emberi testet ölt, így nyeri el azt az identitását, amely egyúttal birtoklásnak is tekinthető (Ladányi, 2013, 190. old.), nézője viszont láthatatlanságra, lélekbe merülésre törekszik. Az identifikálható női test fő-

ként a sziget újrafelfedezése előtt érvényesül, ahol a környezet kicsinosítása, a hajmosás és az unoka szerető, ártatlan lélekből fakadó tekintete a földi megtisztulás rítusaként interpretálható. A szigeten az elbeszélő azt keresi, amit az Őshangban is, a túllépés, a „látva mindent” esetleges esélyét, amelyet azonban néhány konkrét gond, például az otthon betöltött társadalmi státus kötelezettségérzete/kötöttsége zavarhat meg.

Ladik Katalin *Keményen és látva mindent* című verse Kassák Lajos emlékére készült, és a *Tiszatáj* Kassák-számának bevezető verseként jelent meg 2017 decemberében. A felidézett emlék, az egyéni Kassák-olvasat a befogadóban a ladiki opus sajátos szenzibilitását, reprezentációs stratégiáját, illetve a metapozíció sokrétű megközelítését hívja elő:

*A világ egészen más tájain
jain jain jain
az anyag és szellem vonzásában
egy fényesre borotvált gőzmozdony
elhullajtott tollaival ámulatba ejti a költőket:
iiiiissss iiiissss*

Ladik Katalin lírai opusában nem ritka az emlékvész (emlékező vers) megjelenése, de még fontosabb, hogy a *valaki* emlékére írott szöveg a szárnyaló nézőpontot emeli ki. A *Hvari napló 2004.* szeptember 10-ei bejegyzése egy Erdély Miklós emlékére írott verssel (*Nem jobb gyönyörre támadni fel*, 1986) zárul (Ladik, 2007, 28. old.), amelyben a sajátos tipográfia az Ómagyar Mária-siralom intertextuális vonatkozásaira utal, egyik központi motívuma pedig a Kassák-emlékvészben is fellelhető „keménység” („kemény ruhánk ránk ragad”), amely az elrugaszkodás vágyával hozható összefüggésbe. Erdély Miklós afféle időutazó, Kassák tereket szel át; Kassák esetében inkább nézőpont és kitartás a keménység, Erdély tekintetében a lenti lét korlátainak keménysége, „az égbolt fölénk szárad” mozzanata, majd maga az áldozattá válás akciója tűnik ki, a nyelv problematikusága pedig mindkét esetben felmerül. Erdély Miklós a happening elméleti megközelítője, a tudomány inkább az akció képviselőjeként tartja számon: „Bár jó néhány akcióban maga is részt vett, ezek azonban a neoavantgárd műfajok egyébként elismert egymásba érésének, adornói kifejezéssel élve »kijórtosodásának« figyelembevételével is csak megszorításokkal nevezhetők happeningeknek, és Erdély is inkább akciókként tartotta őket számon.” (Dánél–Müllner, 2007, 559. old.)

A két említett szöveg érintkezési pontjai egy sajátos ladiki poétikára hívják fel az olvasó figyelmét, ez pedig afféle vertikális (meta)poétika. A költeményt valahogy egyre lejjebb kellene kezdeni, ahogy ezt az Erdély Miklós emlékére írott vers képversszerű zárlata is hangsúlyozza. A lenti (levezető) mélybe hatoló nézőpont, a lenről építkezés vagy az orpheuszi látásmód(?) adhatja meg a többet látás esélyét, a „szárnyas ketrec” (Ladik, 2007, 87. old.) kifinomult, több irányú értelmezését. A lenti tér, a lenről haladás referenciális olvasata szintén figyelmet érdemel, az olvasó például Erdély Miklós pincéjére (a pincelépcső vizuális megjelenítésére) gondol, ahol egykor az *Aranyvasárnapot* bemutatták.

A két emlékvész olvasata a ladiki költészet számos vonatkozásának újragondolását teszi lehetővé. Ladik Katalin vizuális szempontból is kimagasló, színváltásra alapozó kötetében, az *elindultak a kis piros bulldózerekben* (1971) színes, vagyis piros, sárga, zöld, kék, barna és lila lapok váltják egymást, a borító és az ex libris pedig Ifjú Gábor felvételei nyomán készült. A kötet egészen rövid

Ladik Katalin és
Keszthelyi Rezső

verseket (epigramma, haiku, egysoros) tartalmaz, a versszövegek a lap alján kezdődnek, azaz a lapon *lejjebb* helyezkednek el. Első pillantásra mindez vizuális megoldásnak, látványos redukciónak, könyvészeti leleményességnek tűnik, a mai Ladik-versek értelmezése azonban még inkább pozicionálja a „lejjebb kezdés” imaginárius és vizuális szempontját, felveti a behatároltságot, az osztódást, az önreprezentációt, valamint az örök helykeresés problémáját. A kérdés az, hogy mennyire letről, azaz mennyivel lejjebb kezdje a versbeszélő a költeményt, hogy elérje a felső perspektívát, hogy kijusson a labirintusból. Egyáltalán, miként ereszkedhet lefelé, hogyan lépje át az üveg- és/vagy függönyhatárokat, hogyan ütköztesse távlatlehetőségeit, hogyan rakja össze saját szigettestét?!

Irodalom:

Dánél Mónika–Müllner András, 2007, *A nyelvek karnevalizációja a neoavantgárd művészetben*. In: Szegedy Maszák Mihály–Veres András szerk.: *A magyar irodalom története 1920-tól napjainkig*. Budapest, Gondolat Kiadó, 549–563. old.

Ladányi István, 2013, „Álom, ébrenlét, élet, halál”. *Élet és elbeszélés, test és írás Domonkos István A kitömött madár című regényében*. In: Uő., *Eresszai észrevételek. Esszék, tanulmányok*. Zenta, zEtna, 180–202. old.

Ladik Katalin, 1971, *elindultak a kis piros bulldózerek*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, Symposion Könyvek 28.

Ladik Katalin, 2007, *Élhetek az arcodon? Regényes élettörténet*. Budapest, Nyitott Könyvműhely

Samu János Vilmos, 2017, *Ladik-tükör. A Másik önéletírása*. Hungarológiai Közlemények, 48. évf., 2017 (3.), 100–109. old.

Virág Zoltán, 2007, *A margó vándorai*. In: Szegedy Maszák Mihály–Veres András szerk.: *A magyar irodalom története 1920-tól napjainkig*. Budapest, Gondolat Kiadó, 536–548. old.

VASS TIBOR

Ekkora nagy vers (=Enagyvers)

*„A túlvilági ragyogás lovai kitörnek tüdejéből,
és jaj, széttapossák égteste ligetét.”*

(Ladik Katalin: *Anyám*)

Anyám harckocsi. Apám tánctalp.
E szögből összekapaszkodni látszanak.
Keringőjüknek a mértéktartó lejtés szolgál parkettül. Kész

vagyok ettől a (=e) mondattól, amely (=ami) akár úgy is
mondathatott volna,
„Keringőjüknek halálra taposottak hátain
egy mértéktartó lejtés szolgál dönthetetlen parkettül”. Vicces.
Mindent a semnek, semmit a késznek.
Nincs csúszka, nincs mászka, az élet elegáns lejtmenet,
s vannak alattuk holtak,
kiknek legalább felével (=felükkel legalább)
együtt bánhattak el.
Én nem mozdulok, ők nem ölik egymást.

A duma csak fojt.

Hogy anyám kis
híján kimozdul otthonról egyedül,
hogy a negyedik emeletről kevésbé látható,
szemközti erdőbe,
vastag kötelet szerez (=vastagon kötélszerez),
és hogy annál a mandulafánál.
Feltehetően itt adódik olyan (=oly v. akkora)
jelentős különbség tan-kötelezettség
és tank-ötelezettség között, ami (=amely) megszabja,
hogy sose mozdul ki otthonról egyedül,
nemhogy a kis híja,
nemhogy a láthatás kevésbé, és különben is,
vastag kötél nincs (=nem hever) a beépített szekrényben,
vinnie kéne a pincekulcsot,
ami el van előle dugva (=ami eldugott) rendesen.
Vagy inkább nincs, de úgy tesz,
mintha a helyéről nem tudna semmit, sose,
egyedül oda se mehet.

Hogy hajlott
 korú ugyan, nem anyámról beszélek,
 de elbír vele az északi oldalág, valahogy megoldja egyedül.
 Hogy hajlott
 volna, ha átveti, hurkolja, hintázza. Ne menj, anyám,

ne viccelj, rád látnék (=kockáztassuk meg: rálátnék himbádra)
 innen,
 vicces lesz tartanom
 szemmel égteted széttaposott ligetét,
 himbálatod (=kockáztassuk meg: himbállatod),
 hogy nem látsz rám onnan, hogy nem rám látsz,
 hogy kis híja lenne utánad a kimozdulásomnak.
 Anyám, viseld viccesen az erőszaktevést.

Az erőszaktevést az a tevekaraván elején haladó,
 erőszakos figura,
 nem véletlenül ő vezet, diktál, tollba mond iramot,
 az erőszak és a tevés közt azt figyelni, ki tesz ki
 milyen jelet. Hogy anyám kiteszi-e szívét-lelkét (=szívlelkét),
 meg a pinckulcsot az előszoba-szekrényre. (=Paff. Na de ezt
 hova is.)
 Ne menj, vagy ha méysz, szívlelj két
 másik fát, másik tavasszal másik, korábban virágzót.

Hogy szájából a vér étel volt, az igaz.

Míntha lebeszéltem volna anyámat,
 pedig magamat beszéltem inkább rá átvető,
 hurkolt, hintázott hiányára.
 Voltam olyan okos, beszarás.
 De beszarást nem illik,
 se akasztott embert, akik akasztás közben beszarnak általában,
 az akasztott emberek java részéről van szó,
 általábanjukról, tánctalpakról is.
 Olyanoknál, akik bírnak tartalékkal még, elfolyik ondó is,
 mondjuk ez anyámnál grafikailag szinte lehetetlen,
 de anyám művel grafikai csodákat,
 élvezni tudja anyám esetében halálát (=elhullóhalálát) a halál.
 Tegyük fel, ehun

van (=elérhető a) klinikai szakpszichológusom,
 egy szar városban él, kiköltözni külbe önerőből sose bír,
 óradíja pedig tíz *Ekkora nagy vers* honora,
 az óra ötven percig tart, negyvenhétnél szólal meg a vekker.

Olyankor a hang,
 a szó, meg a váltás. Olyankor tón-, olyankor stíl-
 us, olyankor nesz-dúr,
 kóktél, Mollotov.

Olyankor mindegy már, minek hallja az ember,
mindegy, hogy miért. Olyankor beszarás, robban a szemét.
Olyankor a farkas szemet néz a halállal,
a szem farkast néz,
a halál farkas, a halál szem, a halál néz.
Úgy néz ki a saját fejéből,
mintha lenne saját feje, csillagképp,
ő lenne a Lófej-köd maga (=a Lófej-köd lenne ő maga),
ember embernek farkasszeme.

Olyankor annál a mandulafánál harcol anyám,
és megnyugtat, hogy nem tartom vissza,
tán még vastag kötelet is szerzek én, sej, azaz tillárom haj,
hogy a negyedikről rálássak,
miként döntött égteste ligetéről,
rálássak apám táncára a himbálat előtt.

Lovakkal randizni végre,
mintha közös dolgainkkal, az kéne fontos legyen,
vagy hogy is kell mondatni, kellene.
Nem is a levés.

ONAGY ZOLTÁN

Hajnali szövegromok

Hét Ladik, három sáska

1.

[Egy teljes hónapja Ladikban. A fülem is jó (fonikus), amúgy is minden rendben, mégis és mégsem.

Valamennyi olvasat, az összes érkezés és távozás hozzáad, elvesz belőle. Elvesz Ladikból és hozzáad Ladikhoz.

Hogyan lehet megfogalmazni ezt, hogy elvesz és hozzáad?

Milyen szövegrendszerrel visel el a folyamatos ingás(-bingás)?

Tudományost? Tudományos-félét? Úgy tenni, mintha volna technikai magyarázata valaminek, ami pusztán emóció, érzés, lüktetés, mint a szex, amelynek kapcsolódó társadalmi fogalmi rendszere nem létezik, ha igen, mélyre kell ásni, mint egy gyémántbányában?

Kritikusát, emelkedetten kritikusat, hangsúlyokat a performansz archaikus koregyensúlyaira igazítva, a költő szimbólumrendszerét, mitologikus és folklorista elemfelhasználási gyakorlatát kiemelve?

Költőit? Dehogy, a lírai értelmezés csupa maszatolás, beleerőszakolt sablon.

Realistát fotósorozattal? Szikrázóan Kleopátrást a szikrázó fekete nővel, ahogyan a tervekben végig szerepel? Péccsel, a kenyérrillatú széllel, a Tettyével, a Jelenkorral, a söröző hófehér falával, a délelőtti Mackó tejjívóval a hetvenes évekből? Vagy realistát, gyalogosat a Centrállal, a zajjal, meleggel, a terasz.hu ötödik születésnapjával kétezer-valahányban? A Hvar-szigeti „tri-naplóval”?

Maradjon így, és a megrendelt szöveg sose készüljön el?

Maradjon így.

Például. Maradjon.]

*

LADIK KATALIN

Hogyan lopta el a sáska a holdat

Űl a lány a kéményen, és őrzi a holdat. Szakít egy lyukat a harisnyáján, világosság támad. Azt hiszi, a hajnal hasad, és lehunyja a szemét. Csak erre vár a sáska. Kinyitja a fiókot a lány combjában, és egy üde villanyégőt szagol meg.

*

Az éneklő sáska

Addig ette a lány a rózsaszínű pudingot reggelenként, míg gömbölyű sáska lett belőle. Akkor kifésülte a haját, pengetni kezdte, és trágár dalokat énekelt hozzá.

Keszthelyi Rezső és Ladik Katalin

*

Imádkozó sáska

Amikor eljött az ideje, elment a szomszédos házba nősülni. Elkészítette a lány a fekhelyet, ő pedig elmerült a lány nézésében. Előbb bokáig, majd derékig merült el. Minél tovább gyönyörködött, annál mélyebbre fúródott. Reggel hiába keresték, csak a csónakját találták meg. Felkelt a lány, kiment vizelni, hát csupa fehér csontot eresztett ki magából.

*

A bőr odaragad

A mezőn nincs vad.
Fent: tűz, szépség.
Lent: égbolt, férfi.
A tűz odaragad a hajkoronához.
Felüvölt a vadállat naplementekor.
Nincs nő és nincs férfi: gyűlölet van.
Üres az égbolt.

*

A lúd és a ló viadala

Parazsat adtak neked abrakul
 hasadban fekete táska
 templomot fújtál zöld szitába
 s a felgyülemlett parazsat gyomrodból
 fehér ludam az istállóban
 ludam hátán sárga ló patája
 fehér szárnya fölött gyűrött ló
 az éj pedig ó a sárga éj
 ne halj meg fekete ludam
 gyönyörű hagymám gyilkos lovam.

*

ÉS...

„Igen, tudatosan használtam több művészeti kifejezési eszközt egyidejűleg. Már első verseskötetem (*Ballada az ezüstbicikliről, 1969*) kislemezmelléklettel jelent meg Újvidéken. Ez a lemez az első hangköltészeti anyagom egy részét tartalmazza. Budapesten az acb kortárs művészeti galéria két kiállítótermében éppen most tekinthető meg multimediális tevékenységem egy része. Ez a retrospektív kiállításnak is nevezhető esemény betekintést nyújt vizuális költészeti alkotásaim, kollázsaim, performanszaim fotó- és videódokumentációjába, valamint hangköltézetem anyagába is.

[...]

Nem vagyok feminista olyan értelemben, hogy mozgalmi aktivista lennék. Csupán magánéletemben és alkotói tevékenységemben voltak olyan helyzetek, amikor döntenem kellett: alárendeljem-e életemet és multimediális tevékenységemet egy macsó társadalomnak, vagy merjek-e nemet mondani. Időnként megtagadtam az alárendelt női szerepet.” (*kisinterjú, részlet, Art-portál*)

REDIVIVUS – Keszthelyi Rezső

KESZTHELYI REZSŐ

Félbemaradt kísérletek

Meg-megrebbenti párnámat
a virágébredés,
aztán engem az, ami kint,
apránként:
lepke rakja színeit a levegőre,
kiben végzi ragyogását,
ami alkonyatig tündöklést emészt...

*

Lényt-tűnők átömlése
lényt-tűnőkbe,
való ébrenlét álom ébrenléte.

*

Megtört nyugalmat tart a csontos ág –
úgy kellene most, ki jobb, mint én,
és nékem ezért megbocsát.

*

Rögeszmében, a havazásban
csendem színe dobog –
annyit érek, amennyit meghalok.

*

Színcsönd szárnycsapásai –
és hallani, a csend miként cselekedik.

*

És
ha a világra válik –
születését végzi haláláig.

*

Mosolyában fut át
árnyékain –
meztelen virág,
kit halála elé vetett vissza a halál.

*

A Hold fényéből
golyák ereszkednek alá,
befedni a kő
minduntalan fogyó szívét.

*

Akárhány
pillanatom mögött –
hatalmas szín vonzásában
a tenger szarkofágja.

*

A legelső lélegzet –
hatalmas szemek felhőiben,
ahol a Földnek száma: egy.

*

A pillák,
a pillák leélhetetlen munkája –
irdatlan láthatatlan
mozgásban.

*

Amikor
a lehelet immár –
érinthetetlenül
szomorú tárgy.

*

Ablak táruľ fejemre, párkányán
kanadai gyöngyvirág, most merő hószírom,
fehér szomorúság pillogása talán;
nem tudom, miként azt sem:
mivé magányosulok –
csak látom: lényét érteni lénye is elég;
gyöngyvirág-hószírmok, mintha én.

*

Felhők foszlanak –
sirály szálló tollpíhéje rajzol
engem, követ, lombokat,
és az égbolton ismét ama szín;
egymásra fakadunk lassan,
akárha végtelen-egy esti tér.

*

Élek, amíg
lehetetlenségem ragyog –
hullámokat terelek hullámokon,
ujjaim közt átpergetem
a homokot.

ANDRÁS SÁNDOR

Keszthelyi Rezső költészetéről

Nehéz bárhogy is beszélni, írni K R költészetéről, nehéz a nehéz, hogy ezt az általa szabadalmazott szóismétléssel nyomatékosítsam. K R-t fogok használni, mert ahhoz túl jó barátságban voltunk, hogy Keszthelyit írjak, az viszont túl személyeskedő lenne, ha Rezsőzném. Nehéz a nehéz valami tulajdoníthatót mondani arról, hogy miért kitűnő a költészete. Amikor az. Hiszen nem mindig az, csak gyakran és egészében.

Írásainak egyedisége feltűnő, holott nem egyféle. Először is vannak versei és vannak prózái, és ezen semmit sem változtat, ha valaki szövegekről beszél. Ami egyébként téves lenne. Mert bármennyire fellehető is közös egyediségük, nagyon és többféleképpen másfélék. A versek olykor nem is mondatok, olykor hosszúak; van egész kötete is, ami több részből álló egyetlen vers, a prózák viszont mindig elbeszélések. A versek, ha ütősek is, gyakran érthetetlenek, alig követhetők összeálló zuhatagaikban, az elbeszélések viszont könnyen követhetők, csak nem könnyű elmondani, mi történik bennük, miről és mitől beszélnek és beszélnek olyan jól el.

Az *Önidőző* első elbeszélésének végén ez olvasható: „Mert valójában láthatatlan az írás; felfoghatatlan, minek a mása, azért.” (19. o.) Ez a kijelentés bejelentés kíván lenni. Az írás K R-nél azért láthatatlan és felfoghatatlan, mert az, amire vonatkozik, a világ, a föld-ég, az ember és bármi, ami él és történik, szintén láthatatlan, a látható is az, és a felfogható is felfoghatatlan, mivel hová is múlik. És valójában hogyan is látható és hogyan is fogható fel, ami már szüntelenül nemcsak múlik, hanem már el is múlt. K R költészetében ugyanis mindennek egy a témája és a jellege, amennyiben, ahogy írja: „élet és halál egyetűjű”. (Pl. *Önidőző*, 9. o.) Ami minden pillanatra áll, és aminek megfelel az az ember, aki arról beszél, „ahogyan gyötrik az összes dolgok, / és amíg gyötrik, gyönyörködtetik” (*Római nulla*, 17. o.), egyebek közt azért is, mert „mind-mind nélkülem van, ami én”. (*Római nulla*, 13. o.)

Versei föld-égtáj és nyelv-szótár törmelékek, amelyeken átfúj egy szél, és összeborzolja őket. Huzatában húz az olvasón/hallgatón át egy alakzatot, amit Ezra Pound kifejezésével intellektuális-emocionális együttesnek (intellectual-emotional complex) érdemes mondani, ami visszamarad és visszamaradt. Egy valahová törekvő, valamire aspiráló szél, lehelet és lehetőség ez, csak nem tudni, miből, miért és mire törekszik, azon túl, hogy versre. Inkább érezni kell, de érteni is akaró érzéssel. Bár többnyire talányos, mi az, *ami érez és amit érez*.

Maga az érzés K R verseiben és prózájában alaptény, akár ez a szó jelzi, mint gyakran, akár nem. Olykor szinte abszurdul halmozva jelzi, például: „éreznem kellett volna érzéseimet, / csak mivel”, és „ó, hát így vagyunk, / érzéseink valóságossága nélkül, de amikor mik is / valóságok érzései, amikor úgy érezzük őket, nem tudva / véghez vinni érzelmünk érzéseit” (*aszimptot*, 18. o.), és: „mit csinálók én most, és ez olyan érzélem nélkül / érezni az érzést, hogy érezni, de ez nem lehet meg / egyszerre egyetlen pillanatban, és így nem

tudhatni / mégsem, mi az: érezni, és hogy ezt kiváltani egymásból, / (...) maga sem tudta, csak érzelgősséget adott / hozzá, nagyon is taglejtéseket, mintha esernyőket / nyitogatna fölénk, a teljesen kékben való égre, akkora / szomorúsággal, amekkora már nem telik ki semmiből, hanem / közben elhajította az alma csutkáját, le, a part felé”. (*aszimptot*, 38. o.) Az a nehéz, hogy K R írásából sehol sem jó abbahagyni az idézést; csak ott lehet, ahol kell, ahol ő hagyta abba, és ami többnyire szintén nem jó.

Hiszen az utolsó idézetből mi minden kiderül! Miféle érzés lehet az tényleg, amivel valaki érzelgősséget ad, taglejtéseket, és úgy, mintha esernyőket nyitogatna, ráadásul a teljesen kékbe való égbe, és mindezt nagy szomorúsággal, bár közben eldobja az alma csutkáját? Égbe, ami kékbe *való*? Nyitogat? Esernyőket? Ha ezeket a szavakat olvasás közben meg-megállva figyeljük, teljesen bizarrak, de az egyúttolvasás folyamatában legfeljebb meglepetést keltenek. Hirtelen vagy lassan rájöhetünk, hogy a gondolatosság, ha a fogalmiságot észbe vesszük, például ezt: „szomorúság”, teljesen rejtélyes, mert a szó nemcsak fogalmilag hat, hanem érzékletesen, ugyanis a többes számú ernyők nyitogatásának meg az eldobott almacsutka eldobásának a társaságában. Közben fel sem figyelünk arra, hogy érzelgősség és nagy szomorúság hogyan is eshet egymásba taglejtések révén. Valóban, tényleg minek mása az írás? Mi a különbség a kifejező és a kifejeződés, az érzett kifejezés között? Költészet, jó, jó, de miféle és mit ér el?

A vers nem ideákból készül, hanem szavakból, intette olvasóit Mallarmé. Ám a szavak miből? És amikor éppen készülnek?

Egy francia könyv címe: „A szavak és a dolgok” (*Les mots et les choses*). Byron pedig arról beszélt (a *Childe Haroldban*): még hiszi, bár nem talált rájuk, hogy talán lehetnek szavak, amelyek dolgok, remények, amelyek nem csapnak be („I do believe, / Though I have found them not, that there may be / Words which are things, hopes which will not deceive”). A szavak is dolgok? Vagy dolgokra utalnak?

Az a különös és megejtő ebben a költészetben, hogy egyszerre ébreszti (legalábbis bennem) az érzést és a felismerést, hogy a vers vagy az elbeszélés folyamata a kifejezésre képtelenséget és az érzékleteket-érzeteket egyszerre jelzi, gyakran sokszzerűen, egy megélhető állapotot és folyamatot. Állapot nincs folyamat, folyamat nincs állapot nélkül. Amit érzékeltet, azt persze belülről, nem kintől, ezért azt kellene mondanom: hallucinatórikusan, de hát nem úgy. Coleridge mondta egykor a költészetéről, hogy ami szükséges hozzá, az a hitetlenkedés szándékolt felfüggesztése („the willing suspension of disbelief”), K R-nél azonban, verseit ismerve, nem erre van szükség, más történik. Fel se mérül, hogy hiszem-e vagy nem hiszem, mert érzek és értek, ha, vagy amennyire, értek. Értve-érzek annyit, amennyit. Ez az annyit-amennyit úgy dolgoztat meg, hogy nem is kerülhet sor a hiszem-nem-hiszem perspektívájára: mással vagyok elfoglalva. Csak gyakran nem azt érzem, amit értek, például nem az esernyők nyitogatását.

Mindez persze közhelyszerű. Még K R kijelentése is: „A líra forrásvidéke, rusnyán sikeredett szóval élve: az *alanyiasult* lét határain túl lelhető.” (*Öntalálkozó*, 21. o.) Csak az a kérdés, és ez maga már nem közhely, hogy miért kerül az „én” szó az írásokban úgy, hogy valakire utal. „Ablakokban kanadai gyöngyvirág, / halványlila színe lengedez, / átveszem lényét, / tartogatom, / aztán visszaadom.” A vers címe: „*Anonim*”. (*Emlékkert*, 9. o.) A virág lényé nyilván *nem* „alanyiasult lét”, és akkor, aki átvette, már szintén nem azt. Hát aki visszaadja? És a kettő között lévő tényleg nem az? Miért veszi át, miért adja

vissza, mi köti össze a kettőt? Miféle jelen idő? Avagy az átvétel és a visszaadás között nincsen az, amit jelen időnek mondok? Esetleg a folytonosság azt jelzi, hogy amikor nincsen alanyiasultság, akkor is van lét, abban, akiben-amiben van?

Ezek az éretlenkedőnek tűnő kérdések az idézett rövid versre utalnak és arra, aki és ami olvassa, akiben-amiben valami történik, anélkül, hogy kívülről is történne valami. Fel se merül, hogy az első szám első személy lírai én-e vagy létező én, ahogyan az sem, hiszem-e vagy nem hiszem, *amiről* olvasok: mással vagyok elfoglalva, más köt le, másról van szó, akkor is másról lenne szó, ha valaki nekem mondaná-vallaná.

K R elbeszélései, amelyek egyben esszéisztikus dialógusok is aprólékosan konkrét környezetben, nem úgy, mint Platón dialógusai, azzal is foglalkoznak, ami révén szólnak és hangzanak. Az *Őnidőz*ben az előbbi kérdésekre, sok egyéb mellett, kétféle válasz található. Az egyik: „A röpkeidők. Melyek élményparányokat hagynak maguk után. Két párhuzamos vonal, egy gyerek szánkója mélyesztette az utca hepehupás havába ablakunk előtt, amely mögül, bárányhimlősen, féltő gonddal vigyáztam rá napokig. És máig sincs az a délszaki tenger, amely elmoshatná azt a nyomot, annyira elnyúlhatetlen. Miként azokat a köcsögöket sem, melyek ott száradtak aljukra fordítva a konyhakert léckerítésének csücskein. És egy lepényformájú sziklarész, mely megbillen a talpam alatt, amikor kőpárkányon átnehezedtem rá, az öböl partjára igyekezve lefelé: bármikor és örökre ezt tenné, ha talpam hozzáérne.” (42. o.)

A másik válasz, ezúttal az *Őntalálkozóból*: „A még gondolatnélküliségünket gondolati formák révén iparkodunk önnön természetébe varázsolni, hogy mondhatóvá, közölhetővé váljék, holott közhelyként tudjuk: a világ nyelveinek sokasága és sokfélesége nyilvánvalóan mutatja, hogy szó és dolog nem fedi szükségképpen egymást, hanem jelkép a szó. Igen ám, de mit testesít meg a szó, azaz a gondolati forma? Bizonyára nem az eredetileg valamit, hanem ismételtetem: annak valamely rajta kívül keletkezett, olykor tudatos, de legtöbbször tudattalan képzetét, hacsak nem kísértetét, hisz' hogyan is tehetne eleget tökéletesen egy szószimbólum annak a legbelső alkatnak, esetünkben a felfoghatatlannak, amelynek, akár a világ, jómagunk is csak ábrázolatai vagyunk. És olyan híd pedig, amely közvetlenséghez vezetne minket, nincs.” (24. sk.)

A *röpkeidők*, K R egyik egylényegiséget evokáló szóösszetétele, mindig csak valakiben-valamiben felröppenő idők: önállósult megélései valaminek, ami nemcsak bentről eredt. A még gondolatnélküliségből eredő szavak annak felelnek meg, amiből és az adott nyelvből, esetleg nyelvekből erednek, aki-amiben. K R művei (számomra) megnyilatkozásaikban azért olyan izgalmasok, mert az a bizonyos említett szél olyan boszorkányosan és megbűvölően gubancolja a föld-égtáj és a nyelv-szótár törmelégeit egymásba más-más és mégis egyívású törekvésekkel-aspirációkkal, egyedi szélirányból, amit a K R megnevezésű egyedi léttájjal, nem a négy égtájjal lehet betájolni, mind természetiségükben, mind műviségükben.

Abban nincs K R-nél semmi különös, hogy az *Őnidőz*t felülírja az *Őntalálkozó*, ahogyan abban sem, hogy az *Őnidőz* első bekezdése egyben a legutolsóként ismétlődik meg. Mondatok olvashatók elszórtan újra, ahogyan versek is az egyik kötetből jelzetlenül kerülhetnek át egy másikba, mint például a *Gavallérok* című az 1994-es *Magánbeszéd* 65. oldaláról az 1999-es *Római nulla* kötetbe cím nélkül és a XXIX. számmal jelezve *első* verseként, egy végig megkavart számsorrendben. A kötet címe tréfa is meg nem is, hiszen a rómaiak

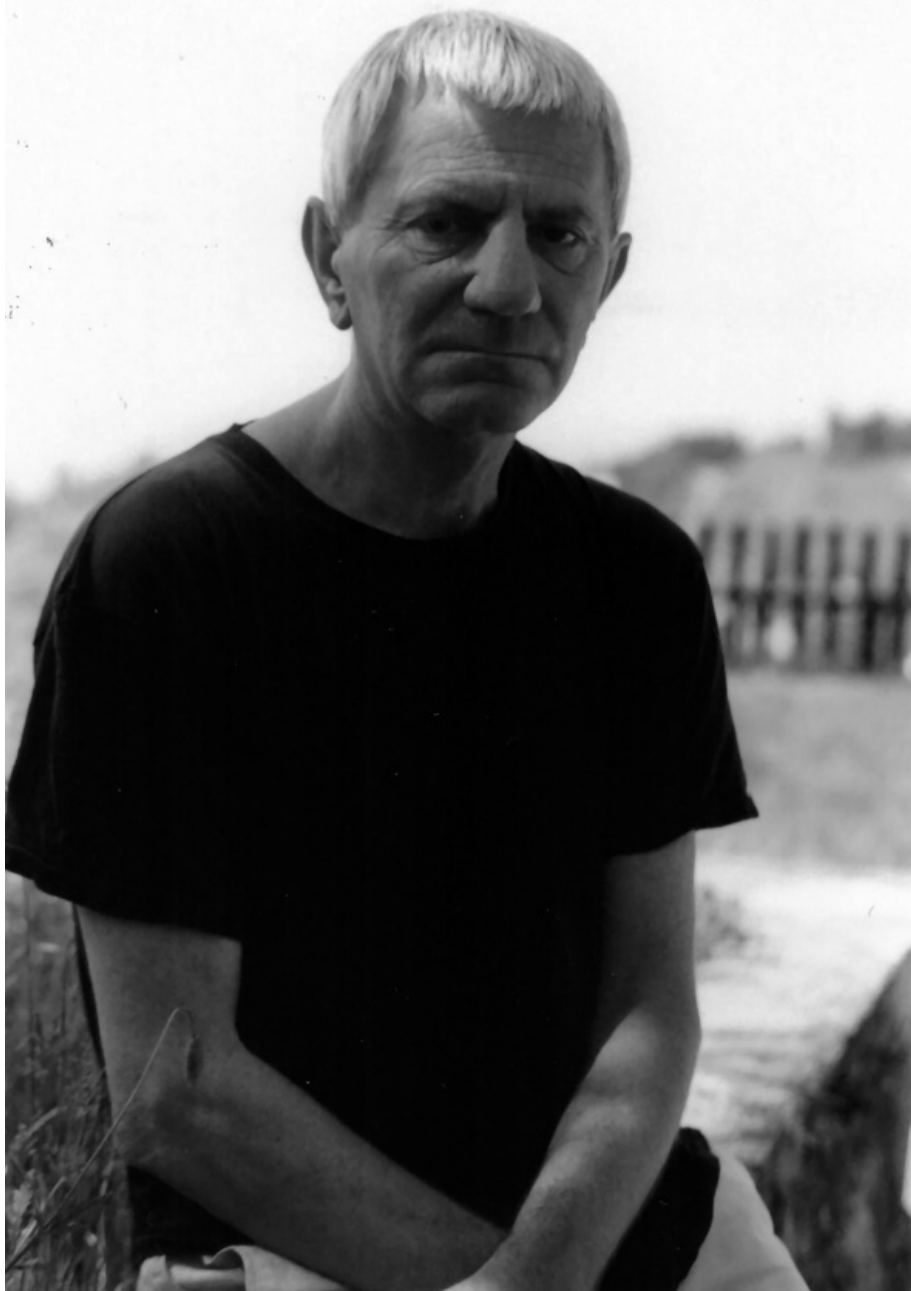
számrendszerében nem volt, és azóta se lett nulla. Csak mai ismeretek szerint anakronisztikusan hiányzik belőle, vagyis K R-nek ez a verskötetete olyan hiány, ami nincsen, csak a mai fejekben van, amikor máshogyan számolnak, és szokásosan számrendben teszik, nem össze-vissza dobálva a számokat. A rejtett hiány annak hiányzik, aki tud róla, az viszont akkor azt is tudhatja, hogy ebből a kötetből nem hiányzik vers. Nemcsak a szépség van a látó szemében, a semmi is csak a gondolkodó fejében lehet. Hadd idézzem a hatvanöt oldalas kötetből a 35. oldalon olvasható, szám szerint legutolsó, ugyanis XXX. verset:

*Havazik a hó, az ég-
egész sötétjét enyhüli: idomok violás
milliárdjai; mint
ha nyelvem éternyálából
alakod keletkezik... levegő súlya
kering levegőt, pillanatnyi-
sok kékellőt; szemnélküli szem
néz,
hó árnyéka havon, amivel lát, talán; a-
hogy teremti belőled a semmi önmagát.*

Nemcsak a hiány és a semmi közti különbség jelzésére idéztem ezt a verset. Ugyanis a rómaiaknak hiányzott a semmi, nekünk viszont van, tehát nem semmi. A nulla nem semmi. Megtalálható továbbá a versben K R írásainak, verseinek, költészetének néhány jellegzetessége. Az egyik a hó, ami nagyon gyakran szóba kerül (erről megjegyzés is található az *Öntalálkozó*-ban). Egy másik a szavak egymás utáni ismétlődése, ami ebben a versben nyomatékosíthat: „Havazik a hó”, bár másutt ki is vonhatja magát magából: „szemnélküli szem”. Egy harmadik jellegzetesség a grammatikai ficam, amivel tárgyatlan ige tárgyasként működik: „kering levegőt”, „sötétjét enyhüli”. Negyedik a szemantikai disszonancia: „súlya kering”, „hó árnyéka a havon”, „szemnélküli szem néz”.

Ez utóbbi nem is annyira disszonáns, inkább csak nehezen érthető, esetleg kérdéses, hogy jól értem-e. Például az önmagát teremtő semmi, ha *belőled*: nemcsak valamiből semmi, hanem meglévőből sehol-sem lévő, de a „belőled” rád magadra is vonatkozhat, és akkor te is semmi vagy, de vonatkozhat a bensődre, az semmi. A szem talán azért néz szem nélkül, mert befelé néz, és a „hó árnyéka a havon” az, „amivel lát”, és a „talán” arra is vonatkozhat, amit lát, arra is, *amivel*, azaz a hó árnyékával a havon. A „havazik a hó” az a fehér, ami „az ég egész sötétjét” nem enyhíti, hanem enyhüli, vagyis nem a sötét lesz enyhébb, hanem a hó, a havazó hó enyhül a sötétől. Ez a havazó hó lennél „te”? Vagy a „belőled” nem is rád vonatkozik, hanem valaki másra, annak az alakja keletkezik, nem a sajátod, és ha a „nyelvem „éternyálából”, akkor a „nyelvem” nem a szádban lévő testrésze vonatkozik, hanem arra, amin kifejezed magad – ebben a versben? –, és arra a nyilvánvalóan láthatatlan és esetleg éteri jelentésre és értelemre, ami révén nem is testi alakod, nem testi külalakod keletkezik.

A „havazik a hó” szóismétlés mindenképpen elkerüli a metaforát – olyan személytelen *hózik* (a Micimackóból), ami a személyes (te) *hózol* helyett olvasható. Ez egy abszolút metaforának mondható (Hans Blumenberg): abszurd, amennyiben nem mondható el másként, nem két dolgot azonosít egymással, és

persze nem is hasonlat. Nem „Achillesz, mint egy oroszlán”, de nem is „Achillesz az oroszlán”. A „havazik a hó” szóismétléssel keletkező *chiffre*, azaz rejtjel K R egyik kedvelt módszere.

A metafora azért vált olyan fontossá a 20. században, mert a hasonlatot támadások érték értelmi logikussága miatt. Ezt talán legkeményebben az angol nyelvű imagisták tették, akik a költői kép, az *image* érzékiségét meg akarták tisztítani a nyelvi fogalmiságtól mint absztrakciótól. Az ilyen szándék aztán másfelé is hatott, ahol a képiséget mint a diszkurzivitástól és a következtetéstől mentes jelzsmódot értékelték. (A pszichológiában Jung ezt az archetípussal tette, a filozófiában Jaspers a *chiffre* francia szavával.) A képes beszéd mint metafora a nyelviségtől elválaszthatatlan, a közbeszédben mindig közérthető, költői beszédben bizarr lehet, mint József Attilánál a „malac világosság az égen”, de ebben azért érthető, hogy rózsaszínre kell gondolni, a malacbőr színére. K R viszont a szóismétléssel egyúttal a metaforát is elkerüli, nemcsak a hasonlatot, és ez nála elvi kérdés.

Az *Öntalálkozó* önelmesélője kijelenti: „Pillantson csak oda, arra a pillére és sárga rózsabimbóra! Akként tűnik, hogy az a lényecske olyasféle, mint egy kicsinyke felhő, a bimbó meg olyan, akár egy parányi Nap”, mire fel vendéglátója – H., aki másik saját maga – felhorkan: „Ah! Minő szemképráztatól! Csakhogy nincs Mint! Csakhogy nincs Akár! Nincs *mint* a felhő! Nincs *akár* a Nap! Vesse elméjébe, barátom: a felhő olyan, mint a felhő, a Nap olyan, akár a Nap. Netán tud többet róluk? Netalán tud akármi másmilyent őket illetően? Vagy jártas ön olyan sugallatokban, amelyek szerint bármelyik akármicsodának létezhet más bármelyik akármicsodában is a saját énje?” (38. o.)

K R az 1990-es *aszimptot* című kötetében – aminek verseit egyébként a könyv-cím kivételével egészében újraközölte az 1994-es *Magánbeszéd* egyik részében – már használta a szóismétlést: „Szép volt az este magával. Nem, nem szép: szép” (13. sk.), vagy másik példával: „Amivel nem érzi, hogy ő az érzés.” Ráadásul mindkettő ugyanazon az oldalon megismétlődik. Az *aszimptot* a geometriában olyan két vonal egyre jobban egymáshoz közeledése, amelyek a végtelenben sem érintkeznek; a kötetben olyan emberpár megnyilatkozása, amelyik nem párhuzamosoké: az egyik, a nő, hiszen a neve Biborka, megszólítja a másikat, aki névtelen és nem dialógusban, hanem idézőjelek nélkül, monológszerűen reagál rá és saját magára. Az egész úgy hangzik, mint szerelmeseké, de kölcsönös, ahogyan együtt vannak és nincsenek együtt vonzódásukban. Ez egy verssorra emlékeztet, a *Római nulla* XXV. versének nyitó sorára: „Szeretni – teljesíthetetlen hiány.” Ott erre ez következik: „nincs alakja, ezért / kényszerül terád, hogy lehessen – – – összes részleteidben; különben létszegény”. (29. o.)

A szóismétléseknél ugyanaz a szó állítmány is, alany is (vagy az állítás tagadása), és ezzel az írás a hasonlítástól szabadítja meg magát. A szokatlan szóösszetételeknél pedig a metaforától, vagyis az azonosítástól. Erre csak néhány példát! A *Római nulla* kötetben: „csöndesemény” (19. o.), „nézésneszeimből” (31. o.), „létszegény” (29. o.), „lényeseményem” (33. o.), „pillanattény” (23. o.); az *Öntalálkozó*ból: „elmemesémmel” (155. o.), „észképek” (80. o.), „élménylényeim” (78. o.), „éberáalom” (72. o.), „szószimbólum” (24. o.), „önállapot” (56. o.), „gondolatálmok” (131. o.); az *Emlékkert*ből: „áglélegzet”, „fűszálárnyék”, „madárcsönd” (44. o.). Ez a madárcsönd lehet az, amikor a madarak nem csivitelnek, de lehet az is, ahogy a madár repülése hangtalan. Se nem hasonlítás, se nem metafora, hanem olyan szószzerűtí, ami nem is állítás, hanem tény, amit nem a madár tesz, hanem a világ, ami persze nem teszi, nem cselekszi, hanem van, úgy, ahogyan.

Versben is tény, vers-tény, nem ténymegállapítás: a vers engedi, hogy csak helyeződjék, abba nem szólhat bele, mit tesz vele, akiben helyeződik, történik. Akkor sem, ha megszólítás is van benne, hiszen nem én mondja. Adynál a kijelentés: „Én voltam úr, a vers csak cifra szolga, / hulltommal hullni, ez a szolgáló dolga”, vers-retorika, Dózsa György unokájának, a bocskoros nemesnek költő-nagyúri gesztusa, és hamis, hiszen verseit nem temették vele, nem is hulltak el.

Ezzel nem arra akarok utalni, hogy K R-nél, verseiben, az első szám első személy nem lírai én, és nemcsak azért nem, mert elbeszélő prózájában nem is lehet az, de nem is epikai. Legegyszerűbb azt mondani, hogy nála az *Öntalálkozó*ban szóba hozott „dalnok” se nem lírai, se nem epikai, de drámai sem lehet: nem valaki másnak a szerepét játssza, ahogyan a magáét sem; verseiben nem megjátssza magát. Az önidőző, akinek önidőzéséről kiderülhet, hogy öntalálkozás, csak ez utóbbi értelmében önjátszó. A szabadalmat ugyan K

R nyújtotta be, de a szabadalmazott írások önjátszódások. Ha nem lehetne érezni, hogy egy ön, egy nyilván emberi ön játszódásai – ismeretlen szabályok szerint, nem feledve, hogy a játékszabályok nem a játék (angolul ez jobban hangzik: „the rules are not the game”) – nem lenne olyan hatásuk, amilyen az arra képesek számára lehet. K R költészete, eléggé időszerűtlenül, lehetővé teszi mind recitativo berezgés, mind hamukázás nélkül azt a szavakkal megidézhető időtlent, ami magába foglalja, magába oldja az időzetest. Az időzetest, nem az időt. Például akkor, amikor a vers azt mondja, „nem szép: szép”.

Amikor az Öntalálkozó vonatkozásában azt írtam: anakronisztikus, időszerűtlent kellett volna írnom, csak valamiképpen utalni akartam az abban az írásban felidézett korszakra, a 19. század végire és a 20. legelejére. Az persze a jelenlegi vonatkozásában időszerűtlen, ahogyan K R egész költészete az, de úgy, ahogy Nietzsche *Időszerűtlen gondolatok* című műve nagyon is időszerű volt, és azért maradt is az. Mondhatok ilyet K R költészetéről? Nem tudom, nincsen prófétai lelkem („O, my prophetic soul”), ami jó: nem tartozom Hamletként a végzetnek egy gyilkossággal, inkább éltetni szeretnék. Most biztosan.

A kérdés azonban felvetődik az Öntalálkozóban, amelyikben H. – Hofmannstahl? ő lenne a nagypapa-én? – szól az elbeszélőhöz: „Mert a dalnok olyan szerzet, aki a hangját az ő istenadta természetének tartja, a lényeket tekintve mondhatjuk ekképpen is: aki kizárólag önmagát érti énekén. (...) Míddőn a dalnok lírának véli magát, akkor meg kell válnia alanyi voltától, és ama kútfő elé járulnia. Ez implikálja a másik magányosságot, amely azonban nem a személytelen világ kihaltsága, ellenkezőleg: természetes és gazdag; jobb híján tudós fizikusaink szóállományából kölcsönözve ide: szüntelenül keletkező erődök és egybeforrások sokféle egyenlőségei népesítik be óhatatlanul. Olyanfajta élményben részesíti a dalnokot, amilyent akkor is él, amikor nem érzi. Életben szegény társai azok, akik mint terhet kárhoztatják a lírikusra az ilyen remeteséget. És tüstént félreértik, mert ők nem vállalják! A társak! Akik az élmény pítvarába képesek behatolni csupán. Különb is: az önké az első korszak, amelyik nem képes érteni, és ennek következtében szeretni dalnokait. (...) Meghökkenem, mert olybá tűnt nekem, mint aki merőben váratlanul van jelen a facsipkés asztalnál; hallani hallottam ugyan valahonnan magamban a hangját, de ő sehol, csak én egyedül voltam mostanig a szobában.” (20. sk.)

„És ez a gyötrődő gyönyör az élete életemnek. A gondderű; a megfejthetlenség okozta élvezet, vagy a lemondás mélabúja. A mégiscsak szenvedés, hogy olyan igen érzem azt is, ami nem én. Az egyes éppen akkora gyötremem, mint a sokaság; gyötremem az elkülönbözöttségük, gyötremem az összetartozásuk. Tipornak állapotaik, sőt: elvontságaik is.”

„Tekintetemben lények, dolgok, gondolatok... mind teljesen egyívásúak. Csak hitetlen eltűnéseket ismernek, melyek az én kínjaim és kínzó kéjeim. Látok és érzek. Semmit se mellőzhetek. Nincs semmi olyan, ami előtt szemem hunyhatnék. Mintha szememnek nem is lenne héja, alvása. Kilétemben mindennek helyet kell kapnia.” (Önidőző, 115. o.)

K R szinte mindent beleírt, belefolyamatosított írásaiba, amivel értelmezni lehet azokat. Ez az „értelmezni” ugyanolyan, mint az élni. Aminek nincs se személye, se én-te-ő-je, se volt, se van, se lesz. És amiben a volt-van-lesz magába foglalja ezt: valamivé-válni. „Lélegzet ficamok. Szívverés ficamok. Megint. Fénytetszhalál. Vakító. Amonnan. Vörösülés. Szürkülő. Eminnen. Gyűjtenem kell mindent, ami csak van, ami csak lehet: a meghalnihoz. Ahogyan a macs-

kának is. Hiszen mi: egyiptetjűek. Akárhányan, az éggömbben. És ha már H. szavai elkezdtek emlékléményemben: mi én macska, akkor mi nem macska én. Egyformában.” (Öntalálkozó, 114. sk.) A macska egy bizonyos, a könyv harmadik részében részletesen felidézett állat, de a harmadik rész címe is: *Macska*. Ebben a részben van egy „feleségem” is, a neve: K. Aki tudja, tudja, K R felesége Kati, és a dalmát környezet, ami felidéződik, azt sugallja, valóban a valós feleség szövődik az íráskörnyezetbe. Magam is így érzem, és ugyanakkor nem úgy éitem, hogy ő, hanem úgy, hogy az írás perspektívájában ez éppen annyira érdektelen, mint a macska íráson kívüli valósága, vagy az egyúttal (16. o.) szintén előforduló „H.” valótlansága, illetve csak az írásban alakuló fikciója. Nem azért, mert a barokk „az élet álom” perspektívájából keletkezik ez az írás, hanem azért, amit ennek az írásnak a végéről az előbb idéztem: tények, dolgok, gondolatok „egyívásúak”.

Aki tudja, tudja, hogy a K. az a Kati, aki K R felesége *volt*. Jelenleg, a magam írásának idején az özvegye, de meghalása után is „feleségem” lesz, ahogyan ennek az írásnak a szerzője és – mivel dalnokról már esett szó – K R a szónoka is, nemcsak szerzője és nemcsak volt, hanem maradt is, például nekem. Az élet mégsem álom, hanem élet, éppen ezért, K R írása szerint, és nemcsak ebben az írásában, ami akkor láthatatlan, ha megélem, miközben megélem. Legfeljebb arra gondolhatok, hogy az Öntalálkozó azért keletkezett, mert K R el akarta kerülni az Önidőzöböl következtethető saját életrészleteire utalásokat, csak saját lényének egészére utalt, aminek lennie kellett, ha költötte, ami olvasható maradt. Engem az a jelenet, amelyikben a H. nevű látogató hirtelen azt veszi észre, hogy H. nincs is ott, holott még éppen beszélt, hanem csak maga van a szobában, Heinrich Mann regényére, a 19. század legvégén keletkezett *Az istennőkre* emlékeztet, amelyiknek a legvégén a grófnő úgy hal meg, hogy elcsípi a gyertyát: mintegy cselekszi halálát. K R írásainak dalnoka nem egy végső pillanatban akar túlelni a meghaláson, mindegyik pillanatban teszi: mindegyik pillanat végső, mivel mindegyik már első is. Amikor már nincsen első pillanat, akkor már nem lehet annak dalnoka, nem lehet dalnok, K R sohasem a túlvilágról szólal meg. Nincs is túlvilág, csak emlékezés; világban, és egy olyanban, amelyik szüntelen *túlzás*, *túlzódás* annak, aki éli és megéli. A megélés mindig metafizika.

A 2010-ben megjelent Öntalálkozó számomra az elmúlt fél évszázad egyik minden bizonnyal legvarázslatosabb magyar könyve, elbeszélése-esszéje-költeménye, amelyik egy poétikát, a sajátját is magába foglalja. Ez a poétika olyan szavakat ténylegesít, mint a *dalnok*, vagyis nagyon anakronisztikus, miközben megírása, környezete nagyon is 20. század végi, 21. század eleji. Ahogyan az idő, amiben játszódik, amiben szerzője magát is játszatja, a 19. század vége és a 20. eleje, díszletei azt idézik, ahogyan szavai is az akkori és akkor nem magyar, hanem osztrák–német újromantikát idéznék, ha nem lennének teljesen 20. századiak, és ha a megidézett versbetétek, a vers-prológussal és a vers-epilógussal, Hofmannstahl és Rilke mellett nem Montaletól, Ungarettitől és Pasolinitól is származnának. A nagyon is 20. századi imagizmus, szürrealizmus, expresszionizmus felszabadította nyelv K R alkotta szóösszetételei disszonáns asszociációkkal működnek, és nemcsak a bartóki disszonáns akkordok egybehangzásai, egyberegzései, de Anton Webern-i egyből-szét- és szétből-egybe-robbanások is, és egy kicsit úgy is, ahogyan Bach Pasacaliajának áírása Webernnél a 18. századelő zenéjére 20. századi atonalitáson szűrődnek át, illetve azt az atonalitást szűri át magán.

Ez a könyv, amit a 19. század legvégén magyarul nem írt és nem is írhatott meg senki, egyben és persze elsődlegesen az, amelyet a 21. század elején csak K R írt és írhatott meg. Úgy anakronisztikus, hogy egyúttal intertextuális, úgy időzített, hogy egyúttal időtlenbe nyitott, úgy szecessziós – *art nouveaux*, *Jugendstil* –, hogy egyúttal úgy klasszicista, mint Klee, és amikor abszurd, egészen másként, mint Beckett, ugyanis fel- és megidézéseiben a természeti ámulatos és természetes marad, a természetes azonban művi is: a mesterkéltet fölülírja a mesteri.

A beindításként, mintegy prologusként idézett Hofmannstahl-vers, *A külső élet balladája* így végződik (Kardos László fordításában):

*S mindez mit ér, s e játékok mit érnek?
Felnőttünk már, örök magányosok,
Céltalan vándorai csak a térnek.*

*Mi hasznunk ennyi és megannyi képből?
S mégis sokat mond, ki azt mondja: „Este”.
Szavából mélység és gyász úgy csorog,*

*Mint sűrű méz az öblös sejtű lépből.
(9. o.)*

*És a kötet epilógusaként idézett vers, egyben az
Önatalálkozó vége:*

*S később egyet tapsolunk, akárcsak
Király vagy kisgyerek szokott,
A muzsika rabszolgái legott
Emberfeletti sorsokat kínálnak.*

*Akkor hajolj le majd a peremére
A mű iránti teljes odaadással,
S csak későn vedd ott röpke képed észre,
Csodálatos és rémült hallgatással.
(177. sk.)*

K R költészete életköltészet, mondanám, ha valamiképpen meg kellene határoznom. Halálról, elmúlásról sokszor olvasni/hallani benne, de amikor azt olvasni, hogy élet és halál egypetéjű, azaz identikus ikrek, akkor mégis az élethez tartozik a halál, nem a halálhoz az élet. A vanhoz tartozik a nincs, még akkor is, ha gyakran úgy érezni, illetve inkább úgy éiteni, hogy a nincshez tartozik a van. A kérdésre, van-e értelme az egésznek, K R verseiben olykor az a válasz-sugallat, hogy nincsen. De csak olykor. Az alapgondolat az élet. K R költészete van olyan okos, hogy mintegy mindig tudja, ha nem lenne élet, nem lehetne feltenni a kérdést, van-e értelme vagy nincsen, de azt is tudja, hogy nem értelem kérdése a megismerés, az ismerkedés, s az ismerkedésnek csupán lecsapódása, az ismeret. Erre gyakran visszatérő példa az én-nem-én kettősség, amelyiknél a „nem” nem a tagadásé, hanem a megállapításé, mint ebben a válaszban: „Köszönöm, nem vagyok éhes.” Közlöm, amit megállapítok, nem azt, hogy mit tagadok. És ebben a válaszban a „köszönöm” udvariasság, és K R költészete még esetleges durva-

ságaiban is udvarias, ám ezen túlmenően tényleg és érezhetően tényleg köszöni mindazt, ami számára nem-én, hiszen a gyötrelem is gyönyörködteti, ahogyan ez írásaiban nemcsak gyakran olvasható, de érezhető is.

És ha kérdés, kinek köszöni, annyi biztos, hogy annak a kétféle törmelék-halmaznak, föld-égtáj és nyelv-szótár, amelyiket öszeborzolja egy rajta átfutó szél: önmagának, önnön, önidéző és öntalálkozó magának. Az ön ugyanis nem én, nem alany. Magam legalábbis így értem, és így, főnévként is használom az *ön* szót, az angol *self*, a német *das Selbst*, a francia *moi/moi-même*, a latin *ipse* szavak megfelelőjeként.

Az ön ugyanis – amire K R többnyire és jobb híján szintén a szokásos „én”, „énem” szavakkal utal – nem lehet *birtokom*, nem is *hozzám* tartozik, nem alanyom-cselekvőm, aki valamit, egy bogarat, egy pillét állít. Nem is személy, ami maszk (*persona*) és hol első, hol második, hol harmadik, hanem egy olyan személytelen lény, amelyik társaságban is maga magányosa. Madár, virág, tenger társaságában csakúgy, mint emberekében, sőt egy másik szeretett ember társaságában is az. Olyan társas *lény*, aki magában és egy másikban is csak ismeri és felismerheti az ént, mint azt, aki és ami „én”-t mond magáról. Amikor K R versben virággá, madárrá, árnyékká válik, én nélkül változik-vált olyan másba, ami másként maga. Akár halottként is, ami csak akkor lehetséges, ha és amíg él és hangolódik. Az öntalálkozó nem éntalálkozó, az ön nem tudatlan, az én nem a tudat. A hangulat az élő sugárzása, benső sugárzás, ha esetleg külsőségekben is jelentkezik.

„A fiáker párnázott és tágas ülésű. Egyszerűen választékos, és kerekai susognak. Emlékneszek. Emlékjelen. Elméláztató ez; és végül is ki a megmondhatója ilyen állapotban, hol és mikor születtem. És csupán én érezhetem: én már minduntalan meghalom a válaszokat. Szépörök, amit képtelenség szavakba helyezni. Kocogós a fiáker, haladta öltögeti hangulatomat.” (Öntalálkozó, 15. o.)

TÁBOR ÁDÁM

Abszolút vers, abszolút
költő

Tandori Dezső egy 1997-es ÉS-recenziójában azt írja Keszthelyi Rezsőről, hogy „a mai mezőnyben az *abszolút költő*”.¹⁴ K. Jakab Antal, a zseniális kolozsvári irodalomkritikus-irodalomfilozófus harminc évvel korábban az *abszolút verset* definiálta: „Az abszolút vers úgy helyezkedik el az időben, mint a pont a térben – nincs kiterjedése”.¹⁵ Írásom záró részében majd ezt a két kijelentést vonatkoztatom egymásra.

A Keszthelyi Rezső-vers viszont egy kijelentést vonatkoztat „egymásra”:

A lantos igaz éneke –

*mikor már csupán az,
ami a tiszta,
fogyhatatlan titkú semmi.*

Ezt a paradoxont kell először körüljárjunk.

Keszthelyi abszolút vagy *tiszta költészete* az a fajta, amelyik Valéry szerint „nem szól semmiről”.¹⁶ Szó szerint: mert *A lantos igaz éneke* nem szól még a semmiről se, hanem „már csupán az, / ami a tiszta, / fogyhatatlan titkú semmi.”¹⁷ Ám ez a semmi nem üres, hanem „fogyhatatlan titok”-kal telített. Méghozzá – ahogy András Sándor írja – alapjában az *emlékezet* révén tisztul és telítődik ilyenné: „A valami szerepében tündöklő vagy meghúzódó semmi sajátos módon lényeges Keszthelyi Rezső költői műveiben, hiszen példának okáért egy március 17-én lebukó Nap [...] nem semmivé (lesz), hanem emlékezett élményévé valakinek...”¹⁸ „Ha nem lehetne mire emlékezni, akkor hová lenne az élete” az embernek?!¹⁹ – vallja maga a költő. Nem véletlenül adta utolsó válogatott kötetének az *Emlék kert* címet. A cím második szava pedig azt jelzi, hogy az eliotti „objektív korrelatív”, amely a szubjektum érzelmeit megjeleníti, Keszthelyi számára a *természet*: „én a természet nél-

14 Tandori Dezső, *Visszaolvasás. Az abszolút-költő*, Élet és Irodalom, 1997. március 21., 12. old.

15 K. Jakab Antal, *Anyanyelvén szólt hozzánk a líra*, Utunk, 1967. április 14. = In: Uő, *A névmás éjszakája, Irodalomkritikai kísérletek*, Kriterion, Bukarest, 1972, 10. old.

16 Tábor Ádám, *Keszthelyi Rezső (1933–2016)*, Élet és Irodalom, 2016. június 17., 12. old.

17 Keszthelyi Rezső, *Emlék kert*, Kalligram, Budapest, 2015, 37. old.

18 András Sándor, „történéseim tovatűnésén járok-kelek”, *avagy hol lelhető hát bennünk a teljes élmény? Jelzések Keszthelyi Rezső költészetéről* = In: Ex Symposium, 2016, 93. sz., 17. old. A. S. mondatát most, 2018-ban éppen március 17-én idéztem ide! Ez másnap délután ugrott be nekem, a váratlan márciusi télben Duna-parti sétámon a hihetetlenül gyönyörűen-kifehéredett havas Gellérthegyet csodálva, Keszthelyi Rezsővel rokon, természet/kert-hangszeren is játszó költő-lélekként.

19 Józsa Márta, *Alkalmak szülte vonalak – Diskurzusok Keszthelyi Rezsővel*, uo., 6. old.

kül jóformán láthatatlan lennék. [...] valójában nekem a természet a kifejező hangszerem”.²⁰

Az emlékezés révén felfogott *fogyhatatlan titok* az egyszerre örök és mulandó létezés. Egy másik vers ezt az egész paradoxon-forgást így fejezi ki:

Távozó idő

*arra int minduntalan,
abban legyen jelen,
miben emlékéit észleli a pillanat.*

Azaz – Marno János verselemzése szerint – „hatoljak be abba a hiátusba mint szakadékba, legyenek, magyarul, résen(!), amely hiátus (rés) a múltat a jövőtől elválasztja; [...] *maghasítva* a pillanatot észlelőre és emlékezetre – értelmezésemben: a létezőben felbukkanó létre magára, amely azonos önmaga emlékezetével”.²¹

Egy kijelentést vonatkoztat egymásra Tandori is a *Töredék Hamletnek* számos koanszerű versében (bár ő talán inkább gondolatot, míg Keszthelyi inkább sejtést tartalmazó kijelentést). Természetesen mindkét költőnél csupán a versek kisebb részében hallható ez a hallhatatlan zaj a maga abszolút paradox tisztaságában; általában a több kijelentésből szövött szöveg *mögött* rejtőzik – de ott rejtőzik – ugyanez a paradoxon. Az, amelyiknek emblematikus formája Salinger *Kilenc történetének* mottó-koanjában található: „miként szól egy tenyér, ha csattan?”

Mindebből következik, hogy a Keszthelyi-vers „retorikát, iróniát, pátoszt, társadalmiságot nem tűr meg, kulturális utalást is csak minimálisan. Ez a realitás – élmény/emlék – és a filozófia/metafizika közötti infravékony sávon indázó nem-diszkurzív, rímtelen, korszerűen modern, egzisztenciális, ezoterikus és enigmatikus líra a Keszthelyi által korán fordított Bonnefoy, valamint Celan és Ajgi neveivel jelölhető hullámhosszon fogható legjobban. Ezt a tömörséget később a 70-es évek egy-két hosszúverse, majd a 80-as évek Bíborka-versei ellenpontozzák.”²² A két verstípus között a *Katelekták* kihagyásos, biblikus, háromsoros meg a *Vonalak kertjében* kezdett csiga-ciklus nagyjából négy soros strófákban írt tökéletes darabjai képeznek hajóhidat. Utóbbiak közül néhány – talán a legjobbak – fölött a válogatott kötetben címként – cím helyett? – (O) áll. Az elsőben, mely eredetileg a csiga születéseként jelent meg, találtam a számomra legátütőbb négy sort:

*nem az örökkévalóban
porlad a szív
hanem önnön bíborában
és izomzatában*

Keszthelyi takarékos ritkasággal használja a – nem felekezeti értelemben vett – reliigiózus és metafizikai utalásokat. Ez a négy sor azt a felismerést foglalja mellbevágóan össze, hogy az emberi élet szívet érintő és porlasztó drámái

20 Uo. 3. old.

21 Marno János, *A köztes kert titkai*. Uo., 9. old.

22 Tábor Ádám, i. m.

Kiss Anna és Keszthelyi Rezső

a lélekben – a szív „bíborában” – zajlanak, és testi halandóságot indukálnak (a szív „izomzatában”). Ahogy interjújában mondja: „Ugye, a Mindenhatónak nincs vallása? [...] Az ember abban hisz, amit nem ismer; [...]. Ellenben mindenképp szüksége van valamilyen világrépre. Én a mulandóságot taksálom mindenekfölött [...]. Az örökkévalóság mozdulatlan, merev; mulandóság, változás nélkül nincs élet.”²³ Ugyanezt fejezi ki a *Római nulla* egyik darabjában:

*A szép attól szép, hogy szépségét
szünös-szüntelen összetöri.*

Azaz versei esztétikuma szemlélődésének rombolva-teremtő etikai attitűdjében rejlik.

Ezek után szinte evidensnek tűnik, hogy a religiozitás melyik hangsúlya ragadja meg: „Nekem egy érdekes akadt az egyistenhitben [...]. A végtelen.”²⁴ Isten végtelenségét pedig Pascal így bizonyítja: „Lehetetlennek tartja, hogy Isten végtelen, hogy nincsenek részei? – Igen. – Akkor most mutatok magának valamit, ami végtelen, és ugyanakkor oszthatatlan. Egy olyan pont, amely mindenütt végtelen sebességgel mozog; ez a pont ugyanis mindenütt egy, de mindenütt oszthatatlan egészként van jelen.”²⁵ És – írja Tábor Béla Szabó Lajosra hivatkozva – „ami végtelen sebességgel mozog, az ugyanabban a pillanatban, mikor elindul, már vissza is ért kiinduló pontjára, tehát nyugalomban van.”²⁶

Most csatlakozik ide a kiinduló gondolat-idézet-párból K. Jakab Antalé: „Az abszolút vers úgy helyezkedik el az időben, mint a pont a térben.” Ám meg-

23 Józsa Márta, i. m., 5. old

24 Uo.

25 Blaise Pascal, *Gondolatok*, Gondolat, Budapest, 1978, 94-95. old.

26 Tábor Béla, *Szabó Lajosról* = In: *Személyiség és logosz*, Balassi, Budapest, 2003, 67. old.

született versekről beszélve K. Jakabnak megszorítást kell tennie: „minthogy közege, a nyelv, időtől átítatott közeg, a líra nem élvezheti az időnkívülség előjogát,” ezért „relativizálnia kell az időt”.²⁷

Keszthelyi Rezső is csak úgy lehet „abszolút költő”, hogy verse aszimptotikusan „zsugorodhatik [...] ponttá az időben”.²⁸ Egyik kötetének címe is *Aszimptot*. A mulandóság és a végtelen dialektikáját célzó alapmondanivalóját ilyen aszimptotikusan közelíti alábbi versében:

Akárhogyan

*Bármit lát,
az elmúlást éli csak.*

*Csont,
füst,
jázminág,*

*pillantások nélkül
jár-kezel magában
a végtelen.*

Ugyanakkor a természeti korrelatívban képes megjeleníteni az örökkévalóság és a pillanat dialektikájával az elmúlás ellentétét, az örök születést is:

Imagináció

*Hajam gyökerétől sarkamig sajognak
a színvirágok és színgyümölcsök,
épp a fügekaktuszé,
míg markomba süllyed
némelyik tengertörmelék,
és arcomat ringatja szememben
a levegőre lobbanó szél,
oly gyöngédséggel fonva
valahányunkat együvé,
s azt suttogja szüntelen,
kendőzetlen szóld:
lelked nem támad újólag,
hisz' nem fuwallat,
hanem csak hol volt,
hol nem volt suhanó születés.*

A Keszthelyi-versnek sikerül relativizálnia az időt. Az idézett Tandori- és K. Jakab-definíciókat egymásra vonatkoztatva – példák demonstrálása mellett – megállapítható, hogy Keszthelyi Rezső relatíve abszolút verseket alkotott abszolút költő.

27 K. Jakab Antal, i. m., II. old.

28 Uo.

JÓZSA MÁRTA

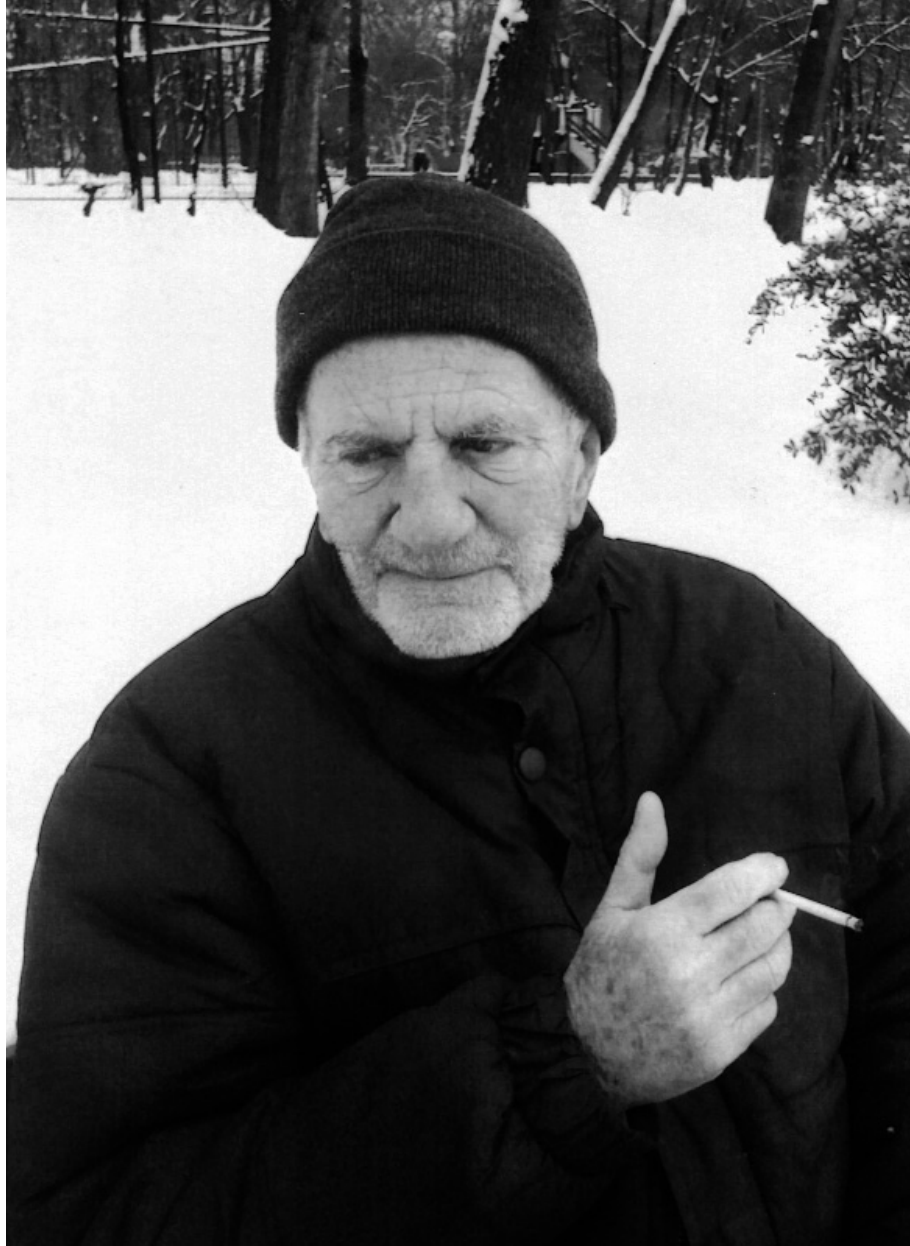
Utazás az Adria mélyére

*Múlásával
múlását türtőztet
a múlandóság
(Keszthelyi Rezső: EMLÉK KERT,
új és válogatott versek, Kalligram 2015)*

Megrogygiant, majd visszafagyott a jeges hó minap a 76-os troli végállomásánál, a Keletinél, annál a padnál, amelynél egy utolsó nyáron órákig és már-már reményvesztve vártuk az utolsó Adria-expresszt. Mindannyian tudtuk, hogy az utolsó, már lehetetlen vállalás ez, felszállni, kibírni az éjszakát, a tizenvalahány órás utat, imbolyogva, tapogatózva vécére menni, láncdohányosként nem rágyújtani a vonaton. Öten próbáltuk megoldani a jócskán késő vonatra felvándorolást, a velünk együtt feldobált palackos vizet és csomagok megkerülésének-átugrásának logisztikai rejtvényeit; sok és nehéz csomaggal utazott, úgy érezte, szüksége van még sok mindenre. Becsülni becsülte az elmúlást, de nemigen hitte, hogy kifog rajta. Évtizedekkel korábban felkérte a Vígszínház akkori dramaturgja, hogy írjon egy drámát. A történetet – fejben – megkomponálta: egy hajón utazó, az időt társasjátékkal mulató társaság emeli a tétet: a nyertesnek meg kell ölnie a vesztest. És megölte? – kérdezte a soha meg nem született darab megrendelője, a dramaturg. Honnan tudnám? – felelte a megítélése szerint értetlen kérdésre sértődötten. Ha tudnám a végét, nem volna az írásnak tétje, hozzá sem fognék. Az elmúlásról szóló beszélgetések rendre emelték a tétet, de ahogy a drámával adós maradt, a közelgő halállal való szembesítés játsszmaí alól is többnyire kibújt. A távolinak remélt jövő fenyegetését nem volt könnyű beleszőni az akkor már egyszerre törékeny és szívós fizikumú aggastyán kibeszélendő rettegései közé, a vonaton töltött sápadt éjszaka csendje maga volt az elbeszélő jelen. A külvilágnak adott válasz bármely, akárcsak érintőlegesen is személyes kérdésre többnyire megvető és követelőző volt, sokakat bántott, keveseket becsült. Nem sokat adott az emberi szeretetre, ezt az érzelmi katasztert talán a figyelem helyettesítette nála a legjobban, az értékes, aprólékos és kritikus figyelem, egy-egy beszélgetés tartalmát, többnyire annak körülményeit és a metakommunikációt is évekre megjegyezte, idézte. Olyankor meglepő volt, hogy van számára a cizellált mondaton és az aszkétikus szövegmódon kívül bármi, ami emberrel kapcsolatos, és mégis értékelhető.

Nekem az arcok látványtalanok –

Különösen akkor, ha egyidejű szereplőről vagy jelenségről volt szó: a környezetében levő emberben ritkán értékelt bármilyen teljesítményt, de az antikvitás ismeretelméleti és művészeti örökségei, valamint a gyerekkor ontológiai tapasztalatai megkérdőjelezhetetlen becsben álltak. Kivétel volt az érzelmi aszkétizmus alól a természet is: a bazsalikom látványával tudott szépen együttélni,

meg a sokat fotózott lepkeszárnyakkal, és nyilvánvaló volt, hogy saját aszott gyomrában empatikusan érezte a ház réseiből előbukkanó dalmát gyík számára fél kézzel elkapott légy zamatát is. A magról növesztett citrom-, narancsfának és egy távoli tűzvészben elpusztult gránátalmafának intim megfigyelője, illetve emlékezője volt, versben, prózában, beszélgetésben.

Levegőfűkert.

Három kertem van – írta valamikor a naplójában, ennek az információnak a birtokában találkoztam vele először a dalmáciai udvaron, az asztalnyi területen lévő, kerteknek nevezett kódézsákat hosszan, minden csepp csillogására és adagolására egyaránt gondosan ügyelve locsolta, rendíthetetlen meggyőződése szerinti gyakorisággal és módszerrel. Merj csak a bazsalikomból szedni, ha nem érzed merényletnek, mondta szúrós tekintettel, de aztán magadra vess, amikor arra gondolsz, hogy ő szegény most hogy érez, azokkal a zsenge kis leveleivel. Bár a „hogy” szó használata maximum az élő szó pongyolaságában volt számára elképzelhető: a névelők, viszonyzóok, kötőszók és még in-

kább a töltelékszavak elkötelezett ellensége volt, használatuk a redundancia és rendetlenség legkellemetlenebb, egyben legüldözöttebb jelenségének számított. Olykor mégis szemet hunyt az effélék fölött, ahogy a bazsalikomtól megcsontkítása is végül bocsánatos bűnné változott: a főztömet igen szerette, másrészt kaján örömmel töltötte el, hogy belekeverhettem a spagettiszószba a csenevész fűszernövényhajtások mellé egy kis lelkiismeret-furdalást is.

A költészet dalnoka

*ki
sose jut odáig,
hová iparkodik.*

Könyvespolca jóformán üres volt, nem őrzött könyveket (csak a neki dedikáltakat), jó ideje nem is olvasott, olvasatlanul igen rossz véleménye volt a menekülés utáni magyar irodalomról, valószínűsíthető összefüggésben a mellőzöttség érzésével, és az elvárt szereplés iránt érzett fóbiával: mélyen megvetette a szerzői interjúkat és esteket. Menekülésnek a Magvetőtől való saját távozását és a szerkesztőség elköltözését nevezte, korszakváltásnak tartotta, a maga részéről ezzel sok tekintetben lezárta a saját szépirodalmi jelenlétét, hacsak valami – és ez a valami gyakran jelentett személyes érintettséget is – fel nem keltette az érdeklődését. Nagyon nehéz társnak felnőni hozzá – mondta a legmélyebb elismerésként Borbély Szilárdról, azon nagyon kevesek egyikéről, akiről érezte, hogy érti őt. Saját recepciója érdekelte valamelyest, de a kritikában mint műfajban nem hitt, a frászt gyógyít a kritika, morogta ingerülten. Ami gyógyít, az a rákérdezés. Ez volt a szerkesztői alapelve: ha valami nekem nem stimmel egy versben – magyarázta –, akkor rákérdeztem a költőre, hogy ezt hogy érted? És akkor elmondta. Nézd, ha ilyen szépen el tudod mondani, akkor miért éppen versben írod meg? Meit a verset csak versként lehet mondani. Az epika az epika, a memoár az memoár. (Az volt számára a legértéktelebb.) A vers az vers, azért van a neve.

*Színléptek
Sorok
Fanyar díjazás
A megsemmisülés bája*

A sakk pedig pusztán sakk, és abban legalább egyetlen sakkozó sem kételkedett. A sokszor napokon át tartó partik – utolsó éveiben az interneten sakkozott, talán még valamilyen mesterfokozatot is szerzett – egy másik életének regisztereiben maradhattak. Verseiben nem esik szó arról a következetes szenvedélyéről, ahol mások a viszonyok, más a szabályrendszer. Az sem próza, és nem is memoár, az csak a sakk, játék, amelynek betaithatók a szabályai, megjósolható a vége, és a költészet-lét-érzelem poétikai szigorához képest a költő számára intellektuális ujjgyakorlat. Később döbbenet és éppen sakkozás közben vette észre, hogy a szellemi teljesítményhez fizikai erőnlétre is szükség van. Utolsó kötetét kinnal és csigalassúsággal állította össze, minden egyes betűjét fizikailag is megmorzsolgatta a klaviatúrán, órákon át vesződvé a test és a gondolat aszimmetriájával.

A létezés bája

*múlандóságának
örök
valósága.*

A létezés és a mulandóság gyakran használt, értékes, nagy becsben tartott szavai voltak, a mindennapi kommunikációban is gyakran használta őket, csaknem hozzátartoztak az asztali rendhez. Ahol a leülésnek mint a beszélgetéseket megelőző aktusnak rítusa volt: nem mindegy, pontosan hol áll a szék lába, hol az az ő hamutartója, és hol van az enyém, mikor melyik lámpát kapcsoljam fel és melyiket le, a változó, többnyire alkonyi színhőmérséklethez és a beszélgetés intenzitásához egyaránt alkalmazkodva. Borból a kupakost, azaz a lecsavarható tetejű chilei vörösbort, cigarettából a vékonyat, pipadohányból leginkább a vaníliást szerette, szenvedélyesen szidta az alávaló közbeszédet és tájékozott volt a politikai élet húzásainak szűklátókörűségéről. Szerette a kárácsonyi vásárt a Vörösmarty téren; a forralt bort fehérből, szigorúan gyümölcs nélkül itta, a mézeskalácsból szintén a fehéret, semmiképpen nem a piros mázzal festettet vette. Kedvére valók voltak a csínyek, utolsó könyvbemutatójára csaknem a halál elől lógott meg a kórházból, hogy utána még kerekesszékezzék egy búcsúéven át, és pajkos örömmel töltötte el az is, amikor titokban rágyújtottunk az Adria-expresszen a couchette-ben. Abban a vagonban, ahol felszállás után a kalauzok összetekert lepedőkkel lekötötték a kocsik kilincseit, hogy a hegyekben áthaladva ne hogy martalócok nyissák ki az ajtót álkulcsokkal, és ki- vagy elraboljanak bennünket. A háború kései utóérzete nem töltötte el rettegéssel, kedves gyerekkori élményei közé tartozott a front elől menekülés az édesanyjával, főként azért, mert a Szolnokról Egerbe tartó vonaton végre a börtöndökön ülhetett. Minderről, gyerekkori örömeiről és traumáiról azonban nem beszélt: megvetette az életrajzi vonatkozásokat az irodalomban, a költészetben egyenesen gyalázatosnak, általában pedig irrelevánsnak tartotta őket. Az emlékekhez számára szükségtelenek voltak a történetek, a kronológiáinál jóval inkább foglalkoztatta a meteorológiai értelemben vett idő. Ahhoz az asztalhoz menjünk, mondta végre Splitbe érkezvén, ahol egyik oldalról melegít a nap, de a kapualjban huzat is van, és látjuk onnan a tengert. Menjetek csak, mondta nagyvonalúan, amikor siettettem, hogy még időben és az eső eleredte előtt elérjük a hajót. Majd utolérlek, mondta elegánsan a fél pohár megivandó sörére mutatva, úgy, mint aki még tud járni.

*Az arcok most lehozhatatlanok a földre,
ám telenézik napszínnel és harangokkal a tengert,
és követik szemük végtelen távozását.*

Utoljára az ágyán láttam, elegáns csomagban, a tengerbe indulása előtt, már nem kellett neki jegyet venni az Adria-expresszre. Nézd – mutatta az urnát Kati –, milyen kicsi lett. Meg akarod emelni Rezsőt? – És azt is mondta: Érzed, hogy milyen nehéz?

(A szöveg dőlt betűs sorai a mottóban megjelölt kötetből vett idézetek.)

GYÖRE GABRIELLA

Egykorvan létbarátra

(Keszthelyi Rezsőről)

„Nehéz volt meggyőzőnöm magamat, / mert még nem találtatták meg / az érzelmes szillogizmust, / avagy a logikus holdfényt; és / elmondható halott sem lelheto / a földben, hiába van / ott; hiszen / vihette-e magát oda?”

Volt néhány év, amikor megajándékozott a tengerparti tavasszal.

Míg csak beszélni hallottam a kertről, úgy képzeltem, hatalmas. Narancsfa, szőlőlugas, leander, a ház felől, az egyik oldalán citromfa, öröktermő-örökvirágzó, örök gondozást igénylő, örök téma, a hűvös és ódon lakásban házikabátban, az ncore előtt ülve is. A tudat szélén megülő létigenlés: mi lehet vele. Terem-e akkor is, mikor nincs közvetlen jelen.

Neki akkor, májustól szeptemberig, Hvar volt a jelen. A tengerpart, a szemközt elbontott ház helyén a gazonos kert articsókái, a betonlapra hulló narancsvirágok. A hegyoldal lépcsőpihenője mellett a mézillatú, sodrottszirmú virágpompában álló kúszónövény. A templom felé vezető utca drótkerítésének keresztjeire futtatott passióvirág.

Mikor még feljártam, hogy lejárhassunk járni egyet, előbb az első, a második padig, az egykorvolt bazárig, majd az éjjelnappali közértig vagy később a Váci utca forgatagáig, majd azon is túl, a Gerbeaud cukrászda mellett visszafelé; mikor belaktuk a teret, ahol annyi ideje él, s belakta a testét, mint újra-megbízhatót, egyszer meghívott a vendég-még-nem-járta ház adriai egyedüllétébe társnak. Páros egyedüllétébe – reggeli beszélgetésbe, kevéske kellbe, nagysok szabadba. Tenger. „Azért ragyogott akkor, mert ő néhány éve kavicsot és kagylóhéjat szórt a halak közé.”

A gondosan aprólékos magyarázat az odajutás mikéntjéről. A megállóban várakozó alakja. A komp motorszívének zakatolása. Meg-megálló kaptatás a túlexponált betonúton. Az első találkozás a kerttel: hét négyzetméternyi, hegyoldalba színtezett betonteknő?! De bántaná, ha így nevezném. S tán sosem is gondoltam így. A kerítésrudak közé tekert vászonban felseljő valószínűtlen gondosság. A mindig-múló iránti szerelmes tisztelet tette hatalmassá azt a keveset, ami annyira sok volt. Hogy itt lehetne naponta két órát tölteni el kertészkedéssel?! Lehetett. Lehetne bár még. Neki. A csoda minden eleme jelenvaló: a citromfa, a narancsfa, a szőlő. A hasztalan, de királynőien szép oleander helyén haszontalan tűzijáték-sziporka porcsinok. Figyeljük, naponta, hogyan bújnak elő. Ebben a figyelemben telik. Telünk. Ahogy este a Göncölt és a sarkcsillagot, ha olyan év adódik. Két-három hét boldogság tengerfényben.

„Hőfényes ünnepet kívánok”, érkezik a karácsonyi e-mail. Mi levelezve kezdtünk ismerkedni. Munkakapcsolat. „Hogy tudsz beszélgetni ezzel a mogorva emberrel?!” „Ott ült ez a mogorva férfi, szót sem szólt.” Mégis mindig beszélt. „Azzal a szilánkos, komor szemével.” Épp lehunyván. Bentről még kihallatszanak legtiszteltebb zeneművének utolsó hangjai. Hosszú sétáról érek vissza, épp ebédidőnkre. „Úgy halk, mint egy sütkérező gyík a kövön, vagy egy virágszirmot utánzó lepkeszárny.” A hegyoldalból a tengerre látni. Fenyőgyanta- és sóillatú levegőben fotózom a sehonnan-épült, épp-üres házikó előtti

törmelékdomb szavakkal még-utolérhetetlen, maguknakvaló színeit. Felszikkáznak egy sörösüveg cserépdarabkái.

Készültében olvasom az *Öntalálkozót*. Inkább korrektorként, mint kifejtve azt a mindennapiság minden pillanatában feltáruható gyönyörmélység felett érzett megrendülést, amire alkalmatlanok – látod-e, még mindig – a szavak. Az enyéim. Ő keresett, alkalmasabbakat. Nagy munka a levegőtörmeléken át előtalálni az időből a megfelelőt. Nagy, tiszta munka. „Úgy írni, mintha nem írnál.” „A par excellence *Lélegzet-költő*”. „Par excellence gondolati költő és par excellence nem fogalmakkal gondolkodik.” Születek, már a Magvetőben szerkeszt, s levegőt oszt levegővel. Tizenhét évig hallgat, és a korszak legjobbainak útját egyengeti. Másokkal kegyetlen – őszinte. A maga mércéjével mér. Nem adja alább. „Az életrajzi vonatkozások lényegtelenek.”

Teázunk. Beszélgetünk. Bókol. A leírással reflektorfényt kap a természetessége. A pesti bérház növénytengerzöld gangja felől bepillog lassan az este. A tengerparti városcáiban a hegyoldali ház szobáinak polcain könyvek. Egy csigákat és kagylókat taglaló határozóból tájékozódnék a főenyi tobzódásban. „...az Adria leggyönyörűbb halacszkájának...”, szól az ajánlás. Egy pillanatra elirigylem. A leírással reflektorfényt kap a természetessége.

A *Prævel* megyek a széldölt fenyő mellé, a sétányra. (Sok életrajz. Pedig...) „Nem építkező költő, ha egyáltalán megkísérlem megnevezni az ő költészetének karakterét, absztrakt impresszionistának mondom némi szorongással.” Óriáspitypangok mag-ejtőernyősei állnak, bevetés előtt, a még-gömb egészben. Vöröshangya-zsongás borzongó fodrozódása elhullott verébtetem maradékán. Megnevezetlen maradt gyomnövény mégis-csoda árnyéka a még-élő agávék húsos levelének naphívta papírján. „Az élet halk, néma és félelmetes drámájának színrevitele elevenedik meg az elképzelt párbeszédben, amely a lét és az elmúlás tisztaságát telíti a természet derűjével és a művészet szépségével.”

Az ember, aki hagyta egyedül lenni magam magával. Késő este a hegytetői temetőben. Kora reggel a még-üres városi főtérre néző kikötőben. Mindenhonnan volna hová haza. Kifordul-visszapördül a spulni, míg el nem szakad az idő.

A bíborrózsák vöröse és a kicsapódó só szoborformái a parti sziklák vízmarta, kiszáradófélben lévő mélyedéseiben. A nagyobb, langyossá melegedő sziklamedencék tölcsermoszat-aljzata és a résekben megbújó márványos sziklarákók. Pár évekig-a-zsebben kockás örvénycsiga.

Az ember, aki hagyta, hogy megunjam a tengert. Mester? Társ? Barát? Fel se értem. Inkább csak: együtt éltünk. Egy időtér-szerkezetben. „Az életrajzi vonatkozások lényegtelenek.” Belőlük, belőlünk állt össze a szerkezetnek ez az (ön)kívüle. „És nekem újfent amaz érzésem támadt: mintha a nemlét lenne a világ léte.”

Azon a sétán már azt hittem, eltévedtem. Valaki mégis, véletlen kegyelem, a fény- és szélmarta kőrengetegbe aranyfólia-szerpentint sodort, a magasban fekvő erdei útig vezetett. A kövek közt geóda mutatta magát. A gömbbelső apró fehér kristályai között lilán csillantak a fényben a nagyobb alakzatok. Befelé nyíló, véletlenből véletlenre tárt léttökéletesség. Felvettem. Kísértük egymást egy darabig. Valami miatt letettem az út szélére. Elgurult. Vagy csak nem vettem újra fel. Pillanatnyi emlékezetkiesés. Elvarázsolt a nap. Kizuhant a téridőből. Nevezem tudatnak. Elvesztettem. De láttam. Ez elég. „Nem az örökkévalóban / porlad a szív, / hanem önmaga bíborában / és izomzatában,” „nincs hasonlata a testnek / a mozdulatlanság küszöbén.” [A]z a teljes csak, / ami elmúló, ami soha már nem történik, és mekkora / gyönyörűség, hogyha bárhol vagyok, és

bármikor / bárhol legyenek még, nincs más, és csak ez lehet, és / minden azért történik, hogy elmúlják, és / nincs jelentése.”

(Az írásban idézetek szerepelnek András Sándor, Borbély Szilárd, Józsa Márta, Lantos László, Marno János és Tábor Ádám Keszthelyi Rezsőről vagy egyes köteiről szóló írásaiból, s Keszthelyi Rezső több verséből.)

Parti séta

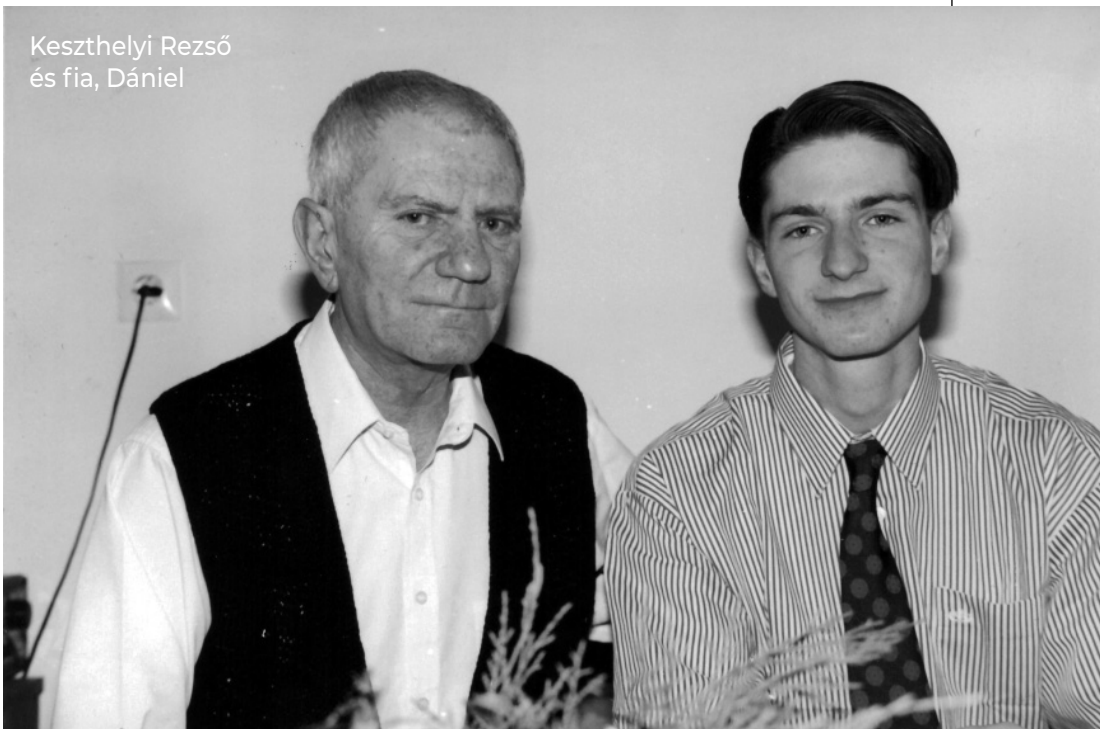
(Keszthelyi Rezsőnek)

Volt egy fa lenn, a hegyoldalban,
a tengerparti út alatt.
Megdőlt, mint amire a szél
évszázados súlya szakadt.

Te úgy maradtál egyenes,
hogy megéltél majd' egy századot.
Szavakat szórtál szerteszt,
mit pár évszázad rád hagyott.

Az idő viszonyunk dönti meg,
s elmosza emlék-lépteink.
A fa, a tenger, a hegy, az út,
szó, szél és század: létezik.

Keszthelyi Rezső
és fia, Dániel

ONAGY ZOLTÁN

Kerten innen és túl

Keszthelyi Rezsőről

„Kerülte az írótoimegeket. Szívesen beszélgetett egy-két íróval, de a nagy közösségektől ódzkodott.” (*Tábor Ádámmal beszélget Ayhan Gökhan*)

*

Géczi 5.

„Az alkotói folyamat megfigyelésének fölértékelése és az alkotás folyamatának költői tárgyként kezelése Keszthelyi számára is fölvetette egykor azt a mértéknélküliséget, ami a szabadsággal ajándékozta meg. Az olvasók úgy érezhették, világa csupa rejtjel. S e mikrokozmoszban való jártasságuk szerzői segítség nélkül nem valósulhat meg. Keszthelyi valóban a hazai hermetikus-enigmatikus költészet kulcsfigurája, akinek tekintélyéhez a szűkszavúság is hozzájárult.

A költő Keszthelyi védtelen és ezért a legapróbb dolgoknak kiszolgáltatót személy. Ha az események, dolgok, emberek nem is, de az azokra rámutató, azokat megragadó nyelvi formák állnak elapadhatatlan érdeklődése tüpontoszerű centrumában. Mintha kizárólag nyelvi viszonyban állna a világgal: önmagát egy terjedelmes, legtöbbször elmondhatatlan szöveg részének tételezi, s e szöveg némely felmutatható részletének aprólékos megdolgozása lenne a feladata. Joggal mondja:

*Minduntalan beleakadok szemem
szembe, miként tovatűnések
a többi tovatűnésekbe
(Mumifikált szövegek)*

Illékony, rebbenékeny, szüntelen körvonalazódó és menten el is tűnő, mikroeseményekben gazdag részletekből szövődik össze a vers, amely mindörökké részlet és sohasem a teljesség.

Keszthelyi első kötete megjelenésekor egy törekvő nemzedék, az Arctalan nemzedék figuráinak versvilágaira hatott – még ha ezt sokan nem is mondták el annak idején. A *Hasonmások* megjelenése jó alkalom lehetne, hogy szó essék arról, mit is jelent a közben felnőtt, megöregedett és poétikailag (is) regnáló generáció számára a változatlan megmaradó Keszthelyi-költészet. S arra is, hogy a Kormos István-i értelemben vett, originális kisköltészetek koráról, az elmúlt harminc év magyar költészetéről társalogjunk, amely korszaknak egyik meghatározó személyisége Keszthelyi Rezső.” (*Géczi János, Szépirodalmi Figyelő, 2006/4.*)

*

Kinyik 1.

*Rögeszmémbe, a havazásban
csöndszívem dobog,
annyit érek, amennyit meghalok.*

„Ez a három verssor lehetne akár költői ars poetica is. Az *Emlék Kert* mind-egyik verse egy ilyen kis halál. Rögeszmés keresése a határoknak és a határtalan-nak. Visszatérő motívumok, szófordulatok, emlék- vagy képzeletből szőtt képek, látomások fűzik egybe a verseket. De a látomások nem a lázas fajtából valók, bennük semmi érzelmi túlfűtöttség nincsen. Egyszerűen vannak és hatnak. Ezzel együtt nem a hatni akarás, sokkal inkább a lírai beszélő eltökélt kikötőbe-tartása adja a szavak erejét, melyek kitágítják a teret és lesznek belőlük: *Szópillanatok* – ahogy erről az egyik versfüzér címe szó szerint is tanúskodik. Mintha két síkon futna a versbeszélés. Az egyik egy valóságos, kézzel fogható, »anyagszép« világ, ahol nyílik a már említett kanadai gyöngyvirág. A másik a nem-valóságos, a kéz-zel meg nem fogható, érinthetetlen, de mégis valahogy folyton érezhető – ezért a lí-rai beszélőt szüntelen keresésre ösztönző – más-világ. A »valós« világnak csupán az a része érdeklő a versbeszélőt, amelyik a másik világ nyomait valamilyen for-mában magán hordozza. A természetben keres.” (*Kinyik Anita, Új Forrás, 2016/1.*)

*

„Rettentően nehéz elismert irodalmi személyiséggé válni úgy, hogy valaki nem tartozik nemzedékhez, iskolához, csapathoz, baráti társasághoz, brancs-hoz. Kétségtelen előny, hogy az embert támogatják, emlegetik, együtt emle-getik; hátránya, hogy az ember kénytelen olyanokkal is közösséget vállalni, akikben kényes műszereivel észleli a hitványságot. Rettentően nehéz úgy köz-ismertté, sokat emlegetett névvé válni, hogy valaki, legalábbis a célokban, nem adja a tökélynél alább, és nem törődik azzal, hogy kedves vagy ismerős legyen.” (*Széky János: Felmegyünk Rezsőhöz, Ex Symposion, 2016/93.*)

*

Tandori I.

„1985 februárja óta élek látszat-életet, de ezt megint csak Keszthelyi Rezső-nek mesélhettem bármikor is, ő értette; mellesleg velem a kötete, *Magánbeszéd*, és Kellér után ő jön, már olvasom is újra a Kellér-kötetet, össze ne csukódjon, ez a könyv nyomja le.” (*Tandori Dezső, Az édes tarkaság keserűje, Beszélő online, 2/4.*)

*

„Valamelyik hülye azt mondta róla, hogy Tandori-epigon, de még ostobább volt, aki ezt elhitte. Többek pályáját segítette, hálából finoman cserben hagyták, pedig nagyobb formátumú volt valahányuknál. Most érkezett meg az antikvári-umos rendelésem. Letaglózó versek vannak benne.” (*Orcsik Roland, Facebook*)

„Hogy Tandori-epigon lett volna, azt még nem hallottam, teljesen más ver-seket ír, viszont Tandori elég sokat írt róla annak idején, a kötetéről, a költé-szetéről.” (*Acsai Roland, Facebook*)

*

Bányai I.

[...] idei könyvhétre megjelent *Emlék Kert* című gyűjteményes kötete a költő válogatott és legújabb verseit, köztük korábbi költeményeinek átiratait tartal-

mazza. Fellapozva a vékonyka könyvet óhatatlanul az a benyomásunk támad, hogy az életmű összegzését, számvetést tartunk a kezünkben. Akár a véletlen műve, akár a tudatos szerkesztés eredménye, jelentésesnek tűnik, hogy a mintegy kilencven darab közül az utolsó éppen a századik, az utolsó számozott oldalon található.

A leghosszabb versek harminc-egynéhány, a legrövidebbek – és ezekből van több – két-három sorosak. Az 1994-es *Magánbeszéd* kötet *Biborka* ciklusától eltekintve Keszthelyi szűkszavúsága közismert. Ez a ritkán megszólaló, de annál igényesebb, csak a lényeg jelzésére szorítókozó költészet leginkább a hetvenes évek előtti Pilinszky mértéktartásával rokonítható. Stílusosan annyira egységes a kötet, hogy oda nem illő darabot keresve sem találunk benne. (*Bányai Tibor Márk, Kortárs, 2016/1.*)

*

„Az egész kötet versei nem párbeszéddek, hanem egymás mellé beszélések lennének, ha a férfi mondaná, nemcsak gondolná és leírná, ami olvasható. Nem is monológok és azok kommentálásai. A nő és a férfi nem nő és férfi, hanem mindegyik esetben egy-egy verstörzs két folytatólagos része. A vers nem két személy, nem is két típus – nő és férfi –, hanem két szövegrész keltette hang, hangulat, érzés-gondolás.” (*András Sándor, Ex Symposion, 193.*)

*

„Különös költészet Keszthelyi Rezsőé. Azt is mondhatnám, túl sok költészet. Ez utóbbi megjegyzés persze meglehetősen szubjektív, de talán mégis helytálló. A túl sok költészet tiszta költészetet is jelent. Keszthelyi Rezső világa csak lírai világ; szinte semmi nem szűrődik át abból, ami társadalmi, ami politikai, hétköznapi. Absztrakció és otthonosság, metsző logika és intimitás. A *Hasonmások* világa a létezés titkát kutatja, a létezők között az ént keresi, az alanyt – önmagát – definiálja, pontosabban definíciókísérleteket tesz. A kötet ebből következően filozofikus jellegű, bár ez a költészet nem bölcséleti költészet a hagyományos irodalomelméleti értelemben.” (*Szűcs Sándor, artlist*)

*

Géczi 4.

„A kötetben alig-alig van múlt idejű mondat. Ami van, mondjuk azt, hogy 99%-ban kizárólagosan kijelentve, az csupa jelenben létezik. Nincs kifejtett, megidézett, beszólított történelem, se a beszélőnek, se azoknak a dolgoknak, amelyekről a beszélő szól. Az olvasó szeme előtt, ahogy a tekintet fut a sorok mentén, játszódik le minden, látni kell azt, amiről a szó szól, a szavak kifejeznek. Jelen idejű ez a költészet, csakis az számít, amiben benne van az olvasó, de nem, nem az olvasó, mert ő csak társolvasó szerephez jut, látszik innen, 2016-ból, hanem a szerző, akinek feltűnően egyetlen, mindig az aktuálisra hangolt hangja van, volt.” (*Géczi János, Ex Symposion, 2016/93.*)

*

Bányai 2.

„Tüzetesebb értelmezői munkát követel meg az olvasótól az a »kényelmetlenség«, hogy lépten-nyomon olyan vonzatokba kell botlania, amelyek a hétköznapi beszéd szabályai szerint nem tekinthetők jól formálnak. Ezek a klasszikus retorika által antiptózisnak nevezett tudatos tévesztések, nyelvi szabályszegések igencsak meg tudják növelni a versek kifejezőértékét: »feke-te evezők csobbanják árnyukat«; »csodát szenvedek«. Azonban a tárgyatlan igék tárgyiasítása vagy az egyedi vonzatkapcsolás helyenként túlon túl modorosnak, sőt egyenesen hatásvadásznak hat: »lepkeszárnyak bóklásznak levegőt«, »lény eseményem pompát csepereg«, »apránként ezt tétovázom«, »aki világra érés«. Nem ennyire meghatározó, de jellegzetes szövegszervező alakzat a figura etymologica is, amelynek célja itt nem annyira a fokozó vagy kiemelő jelentéstöbblet, hanem sokkal inkább a hagyományos mondatszerkezet megbontása: »létezi létét a lét«, »formákra bontják formáikat a formák«, »virágot virágzó virág«.

Ez a líra megengedheti magának az archaizáló szóválasztás patetikus komolyságát. A régiesen csengő szavak sosem ironikusak, és legtöbbször nem is tudnak szervesen illeszkedni az egyébként feszesen koherens versszövegekbe (nékem, véle, alant, legott, be furcsa, hisz', eladdig, hallga, ó). Ám Keszthelyi költészete elbírja az olykor zsenyeszerű, sőt giccsbe hajló darabokat is: »A tartós golgota / tébollyal babusgatott / sugallatot / adományozott« (*Psztl!*).

Olyan remekművek, mint a fény és árnyék ellenjátékát feloldó *Észrevétlen történet* vagy a keresztthalált tematizáló *Stádium* teszik végül is megkérdőjelezhetetlenné Keszthelyi lírájának érvényességét. Mindazonáltal továbbra is maradnak kételyeink, de már csak azért, hogy a kötet újraolvasására sarkalljanak.” (*Bányai Tibor Márk, Kortárs, 2016/1.*)

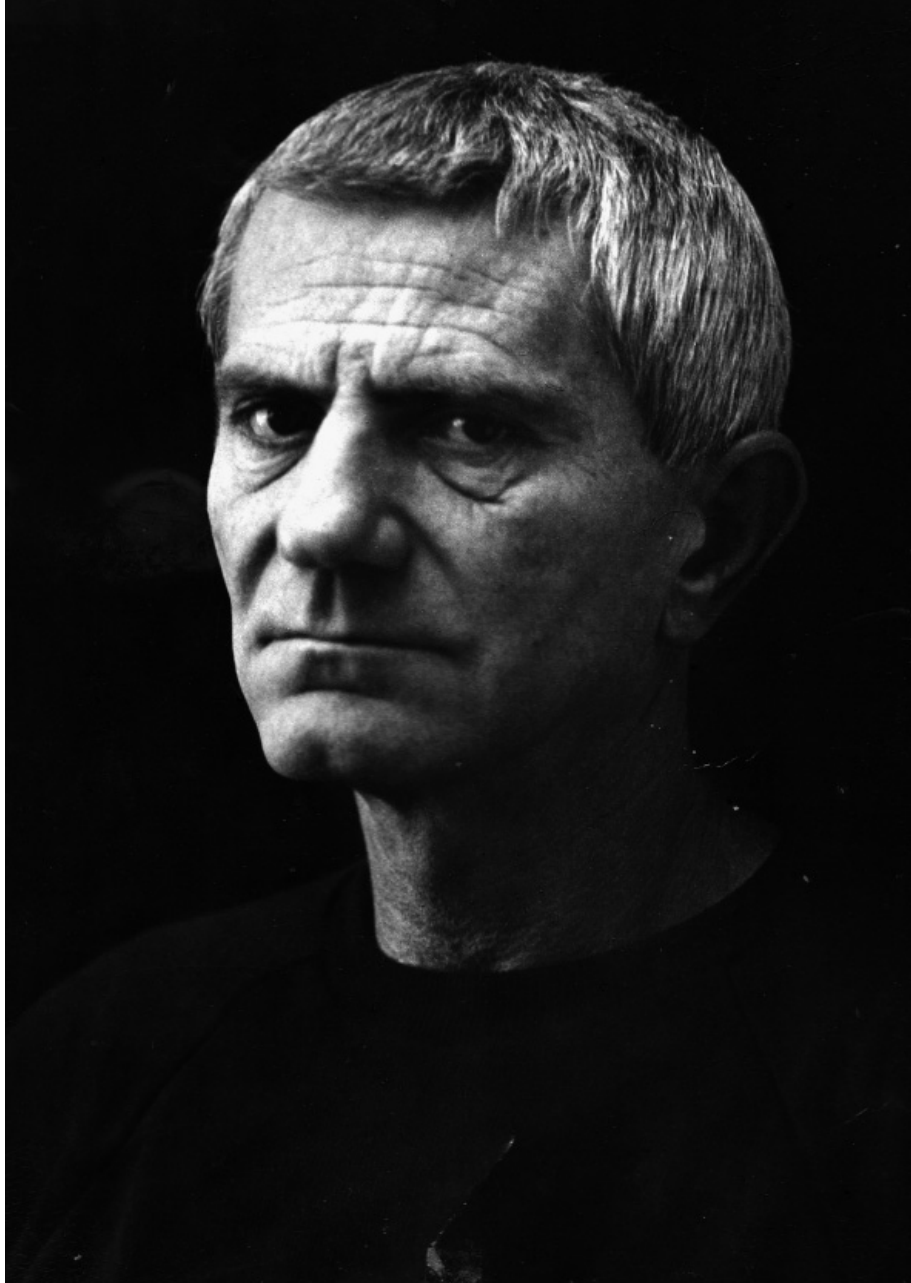
*

Tandori 2.

„AZ ÁRNYÉK FOLYTATÁSA

Pontosabban: »az árnyék...«, mert kis betűvel ez vers címe »még« a *Vonalak kertje* kötetből, amely nekem – képletre véve – mindig itt nyílik ki. »Az éjszaka tárgyai«, melyek fenyegetnek: »a fehérség motozása«, de hol, »az agyamon«, s ahogy a zizegő szó és a süppetegebb azonnal összehorzsolódik; aztán az ismétlődés, ami tartalmában is az: »az annyiszor ismételt agy bátorsága«; s mi az, ugyan, az ismételt agy, kérdezem, lenyűgözve persze; s »a rózsza rózsája«. Mint még egy jelző-jelzés; az ismételt agyra. Ekképpen indul ez a vers, amelytől akkor sem tudok szabadulni, ha az új kötetben, a *Katálekták* sorában a továbbzúdulások sorai és szakaszai is jönnek.

Volt a *Vonalak*-kötetben a megszólalásnak az az egyszerűsége, külön nem is vállalható vagy kérhető azonnali eredendője, amiről régi költőknél szokásunk elhinni a legendát. Ez ott valósággá vált; ha idején nem is merő egyetlenként; ám itt nézzük kedvünkre inkább, sokkal inkább, az árnyék-vers továbbját; épp-csak-továbbját, most ne az egész verset; a *Katálekták*kal volna dolgunk. Megindítóan rendítő, így érzem, az a nagy közelségű kép-egybe-másolás, ami: »oly komolytalan volt az ösztön / angyala a fény súlya / és a súly tengere« képzetté alakul végképp. Sötétén és ragyogón, olvassuk még szinte azonnal. S:

»a név és a születés / egyetlen alakjában...« Keszthelyi Rezső nem adta konkrétum, és »oifikus« tényvilág e szintjénél azonnal se alább. Ez volt a nagy megszólalások egyike az újabb magyar lírában.” (Tandori Dezső: „...aki nyomtalanul lépi a nélkülözhetetlen nyomokat”, *Tiszatáj*, 1987/6.)

*

„Az első a könyv rejtett vezérmotívuma. A lappangó alany gátlástól gátlásig óvakodó napjainak apró eseményei, visszafogott vallomásai és elemzései azt a létérzetet részletezik, amelyet az ember a világ fokozatos eltűnéseként érzékel: barátok és rokonok mennek el, emlékek petyhüdnek meg, embertelenné ritkul a táj. Tárgyaink megfakulnak, egész életünk a belső száműzetésnek egyfajta passiójába torkollik, és tapasztalatainkat mindinkább csak az ellentmondások keserűes szókincsével tudjuk kifejezni. [...] Barátom, miért is rögeszméje a hó? Tudom, szereti a megvalósuló eltűnést. Ez az ürességi érzet (Szent Ágoston szavaival: a szív kiürítése) az Abszolútum felfogásának feltétele a misztikus

írásbeliségben. Itt pedig egyfajta kozmikus szerénység, életfogytiglani odaadás és művészi alázat fedőneve. Az eltűnés fogalma nemcsak át- meg átszövi Keszthelyi prózáját, hanem talányosan és tartósan sugallja a történet erkölcsét is.” (Báthori Csaba: *Keszthelyi Rezső Öntalálkozó című prózakötetéről, Revizor, 2014.*)

*

„A befejezetlenség és »úton-levés« más formában is megnyilvánul: a napló csak emlék, a levél csupán tervezet és a kézirat – minden bizonnyal – elküldetlen (*Egy napló emléke, Levéltervezet Per Bengtssonnak, Kézirat Monzába*). A tudatosan lefokozott életszemléletnek, az

*irgalmatlan a hajlandóságunk
a szél-uralta
jegesedésre*

állapotnak, ennek a töredékes, zárt világnak érzékletes, már-már ezoterikusá váló metaforája a kötet második része, a csiga-ciklus. Meglepő lehet ez a kettéválás, bár inkább csak a képvilág átrendezéséről, a stilizáció más, az eddiginél áttételesebb formájáról van szó, újabb váltásról, »szerepről«. Kissé leszűkítve: a létezés »csiga-perspektívából«. A hasonlóság természetesen csak metafora-jellegű, amennyiben a csiga azt a lefokozottságot, törpe létezőt jelenti, aki magán (a hátán) viseli saját házát-világát, ahova bármikor visszahúzódhat. »A céltalanság elkötelezett turistájaként« a *sehova* tartás kivetettségének üressége, legmélyebb árka, rejtőzködése is ez. Az élet »alulnézetben«. E költemények egy részének stilizációs foka és a túl nagy asszociációs rés azonban az érthetőséget nehezíti és a kifejezőerőt tompítja. A csiga-versek horizontját az a mozdulatlanság, mélységét az a lecsupaszítotttság tölti be, amely a kötet másik ágában is dominál, csupán a ráfordított lencse fókusza és szemszöge más.

A csiga-»univerzum« része s egyben »rejtjeles« formája annak a rejtőzködő, néhol személytelenre hangolt világnak, amely poétikájával, kifejezésrendszerével, motívumaival sajátos kísérletre tör: töredezettségében, lebegő lekerekítettségében megragadni a valóságot. Ebben az összefüggésben a katalékták sem a régi szerzők műveinek töredékei, szemelvényei, csupán olyanok mintha azok lennének, mert a költő saját létének, szemlélődésének leírható és megfogalmazott fragmentumai. »Csak csillagok az ég helyett« – írja Pilinszky egyik versében, s talán ez a sor fejezhetné ki tömören Keszthelyi költeményeinek azt a csillagrendszerét, amely mögül hiányzik a megtartó boltozat. Sőt: az előbb kiemelt néhány vers erősebb sugárzása mellett a többiek fénye elmosódottabb, alig felvillanó. S a kötet egészét így a gyenge versek megzavarják, egyenetlenné teszik. Ez a költészet a világ megközelítésében töredékes és visszafogott, gondosan megmunkált stilizáltsága – a létezés és érzelmi megnyilvánulás szűkre húzott sugarában – sokszor csupán a telítettség hiánya: mert rész az egész helyett, z s u g o r o d á s, m o r z s o l ó d á s a mozdulatlanság irányába. Annak a létélménynek szétáradó és személyessé formált átélése, hogy a nyomasztó és széttördelt világban az ember esendő és kiszolgáltatott. És a »rész« egyelőre kitarthatóan »zsugorodik«. (*Demeter Mária, Jelenkor, 1987/2.*)

*

„Meditatív, már-már zenszerű, pátosz nélküli és iróniamentes költészet jellemzi. Semmi retorika, semmi társadalmiság, a kulturális utalások jelenléte is minimális. Nemcsak az élményt és a filozófiát, hanem a kultúrát is elrejtí, pedig hallatlanul művelt, nagy tudású és tájékozott. Elhallgatásos modern ezoterikus lírája Celan, Ajgi és mindenekelőtt az általa korán fordított Bonnefoy költészetének magyar rokona. Egész karakterét meghatározza a csönd, mind a magatartásában, mind pedig a költészetében. Ugyanez jellemző a társadalomban való létezésére is. Soha nem kívánt érvényesülni, nem tartott erre igényt.” (*Tábor Ádámmal beszélget Ayhan Gökhan*)

*

Géczi I.

„De miért nincs históriája a versmondónak, hogy a versek mégiscsak, a szituációik révén – lepkeraj repül, leheletétől megválnak egy ember, a csillag a tükörképe által találkozik önmagával –, az eseménysor végére valami történet-szerűt állítanak.

Az állandó jelenléthez erős fény szükséges. Két kapcsolót igényelő Nap, túl a sárgán, a fehéren, a narancson, hogy a fényéhez nem képes már társulni semmi, de semmi szín. A mediterráneum sajátossága ez a még elviselhető és még nem elviselhetetlen határán imbolygó ragyogás. Ebben a fényességben valóban nincs múlt és jövő sem, kizárólagosan a jelen. Keszthelyi minden versében ez a fényvel történő egyidejűsítés, a pompáját kínáló egyidejűség tündököl, ebben a fényárban bővelkedik minden mondat, s ettől a ragyogástól veszti el minden test a kiterjedését, s lesz kontúrrá, vonallá, ponttá.” (*Géczi János, Ex Symposion, 2016/93.*)

*

„Megiszunk egy pohár chilei vörösbort, mesélem, hogy holnap Egerbe megyek, ezért nem tudom elvinni tőle az olajradiátort, amelyet nekem ajándékozott, mert retteg, hogy megfázom a fűtetlen fürdőszobámban, és neki egyébként sem kell, csak kacat. Örül, hogy éppen Egerben van dolgom, számára kedves település. Oda menekültek ugyanis az édesanyjával a front elől. Azt szerette a legjobban, amikor az anyja ráültette a bőröndre, és azon utazott. Hónapokig voltak Egerben, mert nem volt visszafelé vonat. Vödörökkel mentek az érseki pincébe boréért, mert híre ment, hogy Makláron az oroszok pincéket fosztogattak, és a papok azt akarták, hogy a bor ne kerüljön az oroszok kezére a zablálás idején. Nem félt, de borzalmas volt, a főtéren akasztott emberek voltak, nem tudni, ki kit akasztott, de az szenzációs volt, hogy az a néhány német milyen elszántan védekezett az oroszok ellen, figyelte őket. Az oroszoknál viszont az tetszett, hogy kötelező volt a csizmájukban hordaniuk a kanalat, no meg hogy barátságosak voltak. Jóban is lett velük, még diót is adtak neki. Volt, hogy az oroszok éppen sorakoztak, egyikük kiugrott, amikor meglátta őt, és megölelte, ez nagyon jólesett neki. De nem mesélné el nekem, ha nem éppen Egerbe indulnék, értsem meg, hogy az életrajzi vonatkozások lényegtelenek. A barátságban is? Ott is.” (*Józsa Márta: Rezsónapló, Ex Symposion, 2016/93.*)

*

Kinyik 2.

„Ahogy egykor, most is – kerten innen és túl... A letisztult küllemű karcsú kötet légius benseje ellenére nagyon is tudatosan szerkesztett. El akar jutni valahonnan valahová – a versek hosszúságát tekintve – a lehető legrövidebb úton. Íve van, akár az *Észrevétlen történet* című versben a szikláról suhanó halászmadár röptének. Észrevétlen történetekben, véletlenekben, résekben, töredékekben bújjik meg a lényeg Keszthelyi Rezső egyedülálló versvilágában, mely úgy eleven, hogy benne mégis tökéletes mozdulatlanság van. Ez a nyelvcsupaszító, vagy mondhatjuk, »nyelvmegigazító« világ az irodalmárokat is zavarba ejtette már a kezdetektől. És tekintve, hogy a ritkán megszólaló költő hű maradt ehhez a világhoz, vagy – ahogy első gyűjteményes kötetének címe jól illusztrálja – *magánbeszédhez*, még inkább lehetetlennek és fölösleges favágómunkának tűnik a besorolás igyekezete. Talán a most nyolcvankét éves költő a Kalligram gondozásában megjelent kötete az újraválogatás gesztusa miatt fontos, melyet értelmezhetünk egyfajta számadásként, de akár a magánbeszéd diadalaként is. Ez korántsem az ünnepelelt költő diadala, sokkal inkább költői ünnep. Keszthelyi Rezső még mindig ugyanazt mondja, és mondandója még mindig hiteles. »Kitartása« nem valamiféle heroikus magatartás, csupán költői önazonosság. Keszthelyi ugyanis nem penzum- vagy apropó-költő, nem a kortárs irodalom trendi alakja. Mondhatjuk akár régivágásúnak, ha vágás alatt a hasítást értjük – metafizikai felhangokkal. Ezek a versek hasítják a csöndet, melyből születnek, ezért hangosabbak, öblösebbek, ekhósabbak.” (*Kinyik Anita: A napkék, a holdezüst és a zöldötét, Új Forrás, 2016/1.*)

*

„Tegnap meghalt. Ennyi áll a Keszthelyi Rezső tárgyú e-mailben, melyet egy órával ezelőtt küldött költő barátom, akivel terveztük, hogy majd együtt meglátogatjuk egyszer. Erre sajnos már nem lesz módunk, se együtt, se külön, ez a majdani látogatás is felkerül életünk örök adósságainak sorába, és mi szegényebbek leszünk egy élménnyel, mert hallhattunk volna együtt olyan valakit, aki tanúja volt múltunk egy szeletének, melyet mi nem ismerhettünk, és már soha nem is ismerhetünk meg.

Egyszer jártam nála. Majdnem elszédültem, mikor végső elkeseredésemben felhívtam, hogy nem találom a lakást, és végre megértettem, hogy még a függőfolyosón is át kell mennem, a másik épületszárnyba, és ott megtalálom. Csalódást okoztam neki, pedig a tiszteletemre spanyol bort nyitott, és én csak szódavizet kértem a földimogyoróhoz. Aztán mesélt. Hogy milyen volt Leányfalu, mikor Karinthyt meglátogatta. Volt ott egy lániteniszpálya, nem messze Ciniéktől, meg egy őz is, lejött egész a kerítésig, mikor arra mentek. Ugyanolyan valószínűtlennek hatott mindez, mint minden más, amit arról a rég le-tűnt faluról mesélnek nekem a helybeliek, akik még látták, milyen volt, amikor úgy befagyott a Duna, hogy cölöpöket vertek le, és azok mentén mentek át lovas kocsival vagy szánnal a szigetre.

Keszthelyi Rezső is meghalt, sóhajtozhatok, minden hiába, tegnap óta megy már ő is Juhász Ferenc után, találkozni a magyar líra legnagyobbjaival, mert közülük való, még akkor is, ha költészetét igazán kevesen ismerték. És most itt állok tehetetlenül, megint egy veszteség, egy örökre elszalasztott lehetőség, így vagyunk ezzel mindig, mindig későn ébredünk. Múltunk tanúi szép sor-

ban itt hagynak bennünket, magunkra maradunk a közösen megélt múlttal a jelenben. Rokonok, barátok, kollégák mennek el egymás után, és írhat vagy mesélhet utánuk bárki bármit, az a történet sose lesz már olyan, mint amilyen velük lenne, ha még élnének.” ([Patak Márta], *martapatak-blog*, 2016. június 9.)

*

Pótdal Keszthelyi Rezsőnek

Ah, a cím, bár te se régimódi, se újmódi költő nem vagy,
téged juttatott itt eszembe.
Ah, átélni, felélni, elélni, megélni, kiélni, túlélni,
de nincs „innen élni”. Innen élni nincs, mert nem nagyon van min.
Régi gimnazista vicc, nyelutanórán: „Min, fiacskám?” – „Ho Shi Min”
volt a válasz. Szegény Nemes Nagy Ágnes, tanárnőnk, veled
hülyéskedtünk így. Mi meg fújós focit játszottunk a hátsó padban.
Mindig volt velem azért ez így.
És szerencsém volt. Hogy annyi bűnelkövetésen INNEN maradtam.
Csak a szerencsém volt nagyobb, mint a hőbörödött eszem.
Most meg, hogy ily szép csöndben lehetnék,
írom ezeket a dolgokat, felvágok,
hogy semmi öntanulmány, mások számára szófosás, szátyárság,
jó, de a szófogdosás sem volt sosem esetem... hagyjuk.
Babits szóba se állna talán velem,
én meg folyton őt idézgetem.
De csakugyan?

(Tandori Dezső, *Debreceni Disputa*, 2007. február)

*

Keszthelyi Rezső (Szolnok, 1933. február 5. – Budapest, 2016. június 8.) író,
költő, a Corvina és a Magvető Kiadó szerkesztője, Apollinaire, Jacques Audiberti,
Sartre és mások műveinek fordítója.

„Az ablakrács on szencinegek,
vörösbegek, emlékebe fúrtólodve,
éppen pirkad rajuk”

Részlet - Keszthelyi Rezső Törökterzának

LYRA HUNGARICA

G. ISTVÁN LÁSZLÓ
Fészekrakó
(sanzon)

két madár szorítja, szúrja –
fészekrakó fájdalom
két madár szárnyával elborítja
fészekrakó öröm
rád gondolok, tigris vicсорít
fészekrakó fájdalom
téli hideg vonja be fogait
fészekrakó fájdalom
torkába kút nőtt, szomját nem oltja
fészekrakó fájdalom
aki tojáson ült, majd összerontja
fészekrakó fájdalom
madárszemben sosincs semmi emlék
fészekrakó fájdalom
egészen létté lehet a nemlét
fészekrakó öröm
minden szőrszálat egyenként rakni fel
fészekrakó fájdalom
csak a csőr érti, adni kell
fészekrakó öröm
összes ujjam fej köré rendeződik
fészekrakó öröm
összes figyelmem megszentelődik
fészekrakó öröm
belakható a lelkem, mint egy odú
fészekrakó öröm
béke, béke, ami háború
fészekrakó öröm
tigrist nem szelidít a szó, kiszálltam
fészekrakó fájdalom
itt vagyok, legyél otthon nálam
fészekrakó öröm

VÖRÖS ISTVÁN

Drótszonettek

41 (Vagy-vagy)

Az autóforgalomban
egész alacsonyan repült,
vörös nevét kimondtam,
egy vércse a fejek körül,

amiatt voltam gondban,
s az ember a gondnak örül,
azt számoltam magamban:
melyik lesz a jövők közül?

Az erdő fog betörni
(az égi és a földi)
a városi világba?

Vagy végülis kiirtjuk az
erdőt mi, s nem lesz vigasz.
Hiába és hiába.

42 (Kevésből egész)

Összefüggések sűrű hálójába
kavarodsz, hogyha azt próbálgatod,
a lélek-szájba a lélek-torok
hogyan visz, s fordul a világba,

csendül a lélek frissen patkolt lába,
a törtető gonoszsága titok
volt, de egy gesztusából eljutok
a felismerésig, mit már hiába

leplez el mélylelkű beszélgetéssel,
hangot vált gyorsan, hiszen éber,
de titka immár nyílt titok,

a törtetők mind gonoszok,
nem érhetik be a felével,
nekik a kevésből is az egész kell.

43 (Késő?)

Már késő mást akarni inni, enni,
a semmi ellen védekezni,
késő volna túl egyszerűnek lenni,
egy világ maradt csak, a lenti.

De attól függ, hogy honnan nézzük,
egy világ maradt csak: a felső,
a lenthöz le-, a fönthöz fölne
az ember, összegyűjt elég bűnt,

de egyről se hiheti, hogy elévült.
Már késő volna másba fogni,
a sikereket hátralopni

a kudarcok mögé.
Az önkorlátozás persze oké.
A változás mindenkié.

44 (Becsületvesztés)

Mást hívtak becsületnek régen,
mint ma. Az úri becsület
a dolgokról másfajta vetület-
et mutat mondjuk fõnn az égen,

mint az angyali egy mesében.
És hol a parasztbecsület,
a katonáé, munkásé? Szület-
ett már valaki Valóság megyében,

akit nem hajtott a jóra törés?
És ha mégis becstelen volt, na és?
Nincs becsület, elég, ha mondja azt.

A munka adja, vagy a pénz már?
A jólét vágya néha tréfál,
feledteti a rügyszagú tavaszt.

JÓNÁS TAMÁS

Összefoglaló

Üres az ágy mióta ketten.
Szögesdrót feszül a szívekben.
Kontyát bontja a fájdalom.
A plafon ég, az ágy alom.

Titkos vágyak és dúlt szerelmek.
Védtelenek a végtelennek.
Pofon a könnyre, korcs ajándék.
Jobb lehetne, ha másra vágnék.

Huncut és vad a nyár szüretje.
Üres az őszi domblemente.
Elégedetlen tél dorombol.
Megkésétt tavasz talpig rombol.

Szenvedély

sikereim csúcán még mindig olyan furcsán
még mindig mintha semmi mit érdemes szeretni
észlelésem antennái már nem engednek látni
belső hangok sincsenek már csak a napsugár
törpülnek a fák az ég s még sok a maradék
egyre kevesebb az én de erősebb benne a fény
csupa mosoly csupa nyugalom legendás unalom
sötét völgyek mélyén jön a parancs éljél
és nem érint meg semmi egy jó: menetelni
vár valami kékség nem egy van már két ég
s bármerre is lépnek párolognék égnék

CSELÉNYI BÉLA

számnevek verse

évszámok
 szép emlékeim csuklócédulái
 rossz emlékeim lábcédulái
 mindent felcímkézek
 megannyi utalás
 elegendő csak egy számnév
 s onnan eljutok akárhová
 de hiába írnék sor- vagy tőszámneveket
 senkit se boldogítanék
 s gyászát se ráznám fel
 csak lehunyom szemem
 és ugrálnak a számok
 akár egy képes szótár utalásai
 és már álmosodom
 hogy ravasz természetem
 alvással megússza az írást

Szonett a letargiáról

Az élet tompa értelmetlensége
 nem felismerés, hanem alaphelyzet;
 nyomasztó álmok garmadája jelzett.
 Angyal intett meg vagy a sötétség-e...?

Odáznám el a felkelési percet.
 Polipkarral az ágy felségessége
 zagyvaságba húz, értelmetlenségbe,
 hogy rakjam csak ki az álmodott tercet.

Bajok tucatja lyukasztja csónakom,
 s csak kicsi pléhcsupor adatott nekem –
 merek, merek csak, de nem foldozhatok.

Ártalmas étkekkel hamar jóllakom,
 vércukrom ugrik, zuhan meredeken,
 húznak a mélybe hínárok, moszatok.

Felnőtségem szonettje

Szeretnék gyermek lenni – öregesen –,
bár meglett féfi ilyent nem kívánhat.
Ólomkatonáim őrséget állnak
a könyvespolcomon, szép egyenesen.

Felnőtt mivoltom ide-oda rángat,
egyik csapdából a másikba esem,
gondtalanságom receptjét keresem,
hiába rajzolok karácsonyfákat.

Befelé forduló, bolond embernek
olykor ha tűnök, hát semmi tévedés,
ebbe a szerepbe belerázódtam.

Mint joker-lapot a pakkban, kevernek,
de pojacának lennem olyan kevés...
Esőben toporgok bőrig ázottan.

HALMAI TAMÁS

A rendfőnök

Álmában Terapion elvetődött
egy kolostorba, ahol a rendfőnök
angyal volt. Szárnyas és szelíd lény;
kilenc láb magas, s még a dicsfény.

A tisztaság szintiszta aurája.
Amerre lépdelt, kettévált a lét.
Ha kezet emelt kevélyre, kufárra,
csakis áldásra emelte kezét.

Álmában Terapion föl se ébredt.
Valósabb volt az a valóság!
A kolostor, akár egy fecskéfészek,
gyöngéden óvta laikus lakóját.

Azóta eltelt – nem telt el idő.
Áll az óra, a szív, a tévutak.
Már zsolozsmázni bújik csak elő
a testből a tudat.

A kíváncsi rigó

A jóslócsontok tanácsát követve
Jüe-cso keletről tartott keletre.

Tudakolta, hol a tengeröböl,
a Hsziang-folyó tündéreitől.

Nin-csen, a szakadatlan démon
átkísérte egy szakadékon.

Az örökélet őszibarackjáról
hallott mesét egy fönix barátjától.

Ha mellészegődött egy szalmabáb,
hívtak magukkal gránátalmafát.

A Csan-szekta s a Csin-dinasztia
segített múltját mulasztania.

Elcserélte, csak hogy embernek tűnjék,
rizspálinkára iránytűjét.

Átkelt a nagy falon, tíz pagodán
s egy láthatatlan palotán.

A fehér nyúl a holdból tajcsi
közben lihegte: „Tarts ki!”

Szötte magában a nemes gyanút:
nincs magányos pont, csak egyenes út.

Meditáció? Jóga? Tusrajz?
Minden Buddha szót ért Krisztussal.

Estére, mint egy kíváncsi rigó,
körbesétálta kertjét Jüe-cso.

PAYER IMRE

Ha hívsz

Ha hívsz, nem fordítom el a fejemet.
Közelebb vagy most, mint egykor
a kopár gögben?
Mire megtanulnék élni, meghalok.
Nem adatik meg a bölcs öregség?
Aszottan meglett emberből válni fiatallá:
bolygónyi térkép bolygó nélkül.
Mindenségével hogy mérném magam?
Hogy lennék ember, fényre zárt fogoly?
Aszály utáni tetemföld felett
mesterséges nap, műanyag mosoly.
Szeretnék neked mégis felelni.
Számot adni. Amíg lehet.
Ha hívsz, nem fordítom el a fejemet.

Ha éppen sétálok – vagy csak úgy megállok,
meglep egy pillanat.
Az utca, házak, egy ismeretlen
tündöklő foltban világolnak.
A fénysugár érkezik és indul
az én szememből is – ahogy kimondom:
Milyen könnyű az alkonyat!
Megadatik látni, együtt látszani. Habár.
Türelmes úr, sötét semmi.
Az nyer a végén. A szétoldó. A nehéz.
De a kiküzdött tündöklőnek
fényes visszhangjai keringenek.
Talán. Majd. Mint beszélő obeliszkek
valami örök pagonyban.
Ha hívsz, nem fordítom el a fejemet.
Amúgy van még idő, megadatik, innen oda. Át.
Hallom egy láthatatlan vízesés robaját.

Fényből van a fal

A levegő, a nap, az éj
 az álomnál súlyosabb. Fiatal,
 az ég világosabban ragyog, fényből van a fal.
 Látásból milyen rácsozat?
 Lehet, hogy sehol se, sehol ok-okozat?
 Vagy csak ők vannak? Arcok, utcák, házak.
 A sorokban szétrévedő
 a képrázó káprázat.
 Csukódó percredő.

Korszakok egymásutánja nem ámit.
 Nem törli el őket, örökre épek.
 Megolvadnak és szertefolynak
 téridő szögellések.
 Mégis, e lebegők most szilárdabbak, mint a gránit,
 felvetítve maguk valónak.
 Mert nem folynak a napok, kizárólag
 erőből építem meg őket,
 idegen épület-tetőket.
 Egy értelem előtti értelem
 vonja be, s így alakítja terem.
 Kapaszkodni akartam, nincs mibe,
 össze-szétesve
 – mint blokkolódtott betont robbantani be: –
 a föld az éggel keveredne.

Képlékennyé lesz az alap,
 amely előállítja a nézéseim.
 Hátraugrik a közellét-darab,
 ami hátul rostokolt, előrebben.
 Csalárdul biztat, a nap fékein
 játszik, életem osztott részein.
 Mert nem voltam elég erős,
 az összhatás ne legyen lebegős,
 most elveszi tőlem a dolgokat.
 Csak remélhetem, hogy érvényesen
 szólal a szó. Hogy élőt, boldogat
 tud-e még kérdeni?

Korán, későn – lebegőn éteri
 a hang árnya, a visszhangzó rom.
 Már emlék, emlékezete
 képzelt talon, foszló lom.
 Utcák, házak, arcok törölt lábjegyzete.

FENYVESI ORSOLYA

Jóság

Te jobb vagy nálam, sokkal jobb vagy,
csak játszol a szavakkal,
ölelésből ki nem hátrálsz,
ha sikítok, nem apasztod el az esőt,
elbírod az állatok felénk és felé
tanúsított falánk közönyét,
és becsukod a szemed, ha nyílik a sötét,

ó, te sokkal jobb vagy, nem emlékszel
a virágok nevére, akadozva előadott történeteimre,
neked az anyag bontja szirmai,
te úgy bánasz az idővel is, mint velem.

Nem hasonlítasz engem semmihez,
nem meséltél még nekem rólam,
mert te jó vagy. És ha bántalak,
jóságoddal versz meg, jóságoddal
magasodsz felém, míg elterülök
alattad, és nőttön-nő
zord messzeségem, kiterjedt,
puszta erőm,

és egyre több marad belőlem.

A néma terjedelem

*Nem tudok Veled élni,
Mert élet az.
(Emily Dickinson)*

Látta valaki, merre folyt a menyasszony?
Öklömnyi napokat sodort magával.
Látom, ahogy partra fullad a következő sor:
nem hasít forma a sárga izzásba.

Nem vág villám a felruházott fába.
Nálad jobban csak a szavakat kívántam,
a bösz pusztaságot. És most ez az időtlen táj,
benne jelentés csordogál:
egyszeri ígéret, porba hullt száj.

VAJNA ÁDÁM

Egy kontinens benépesítése

Egy bolíviai tavat 4000 méter magasra emel a hit.
Partján találkozik a tájértékelés célkitűzése és feladata.
Szerelembe esnek.
S a hegyek mögött feltűnik a kőkorszak.

A kapitalizmus meséje

Árva gyermek – taknya-nyála egybefényik –,
Márványkövön hever a sussexi gyárkapuban.
Számra és értékre nézve itt kezdődik egy történet,
Holott valójában itt ér véget.

A Himnusz eléneklése

Az ünnepség a Himnusz eléneklésével kezdődött.

Szétoztani egy faluszélét lelkiismereti okokból,
Felelősségről beszélni sáros csizmában.
Sorskérdésekről.
Föld alól húzni ki minden mondatot.
Hogy itt megváltozott minden.
A szomszéd erdőt a tájba fújja a szél,
A barázdákból folyók nőnek,
Egy ökör világgá szalad.
Az arconon másfél hektárnyi zsíros boldogság.
Várja a jövődöt.

KÓBOR ADRIÁNA

Őrizema

Már gyűlölő kezemmel őrizem kézigránátot fojtogató kezed egy zürichi széfben. Már köszörős torkommal tartogatom zsebedben a ki nem mondhatót, ami folydogál és csurog belőlem, mint a takony. Már reménytelen' magába fulladt kísérletként próbálom megírni a szép versek antológiát teljesen egyedül, pedig ez a kísérlet is tűpárnaként szolgáló mellkasomba fulladt. Annál sokkal jobban tisztellek talán, hogy anél retensnek tituláljam az apád, téged pedig valami Titusz hasonmásnak, eltakarja arcodat a sisakvirág. Nincs bennem illúzió arról, hogy rózsák nélkül is tudsz mondani valami mellvértestet, Shakespeare-eset. S bár ő időre és mértékre tekintettel megírta a drámát, az archetipusokat, tökéletesen tisztában volt azzal, hogy Desdemónát mindenki dezodornak hiszi majd, és utálni fogják, mert hűtlen volt, amíg Júliát mindenki szerette, főleg a Zeffirelli-film után, mert fiatal volt és vonzóan szemérmes. Viszont ezt Szophoklész is megcsinálta már, Antigonéval és Ődipusszal. Freud kivesézte, miért voltak jelen azon szótövek, amik a latin fellatióra utaltak, nem is a szopásra, és valami öregember pusziájára. Ha még sokáig hallgatok, be fog dagadni a nyelvem. Engem Rocky hívogat a ringből, mennem kell. Valami antwerpeni sráccal családot alapítok, pedig már a gondolat is elszomorítólag hat rám. Homorítom picit a hátam. Gondolkodom, hogy legyen annyira örült, hogy ne szenvedjek maradandó agykárosodást, s biztos vagyok benne, ezen már a görögök is rengeteget gondolkodtak, hisz ismerjük Platón Szimpóziumát. Művészien megírni, az már művészet lenne. Én nem foghatok ilyenbe. Megbeszéltük, hogy ollókezü Edward hasonmásaként, kötötűkkel a kezemben fogom gyártani a túlméretezett pizsamákat, amikbe a gyerekeink csak dementen az öregotthonban nőnek bele. Már anyám is ezt csinálta. Mindig rettentően földelt és előrelátó volt. Azért zuhogott benne a víz, csörgött, mint a csörgőkígyó a végértartályban, vagy mint pengők a templomi perselyben. Az, hogy miképpen jutunk el A-ból B-ig, az teljesen mindegy. A-tól Z-ig már vezetett az út. Fáj az élet. De majd te megmondod, hogy csináljam úgy, hogy azért legyen egy kicsi büntudatom. Nem leszek Shakespeare-művekben a kiművelt pszichopata. Ránézek egy lóra, és megsimogatom. Úgy végzem majd, mint Nietzsche Würzburgban, mint a Rilke-kötet a szárítókötélen. Wittgenstein a kipufogóban. Semmi más ötletem sincs, mint az, hogy ejtsük rabul a svéd lakótársam, és követeljünk érte váltságdíjat. Egy bankrablásba belezakkannánk. Úgy járnánk, mint a Cohen, kicsit csámpásan, aki csipszért indult el, hogy kenyérré kovászolja a földet. Minden művész gluténallergiás. A többit már megbeszéltük. Hogy az irodalmi kánon csak kántorokból áll, ők kántálják tele a zöldet. Orgonasípok visítanak rám, mire megjössz. Ráncos B-flat-ed leszek. Simaizmaimban laposkukacok araszolnak majd a létből befelé. Valaki kimondja, mi az a gombabetegség, amitől mi rettentően rettegünk. Molière képzelt betegének is az volt. Sőt, a kiskutyás nőben is rengeteg kaland és galandféreg volt, előrehaladott korához képest. Ha elmegyek, őket viszem majd az ügyeletre. Őrülteknek még

orvoshoz sem lehet csak úgy. Fejemet majd egy nejlonzacskóba kötöm, s elmondom, nem volt jobb tippem a megelőzésre. Az orvos pedig rám néz, egy pillanatra rémet lát, s csak azt mondja: Jó.

Akkor fellélegzek én is, mint a novellában, amit fordítottam, ebben megjelent ez sokszor. Egyenes párhuzamot vont a fellélegzés és a megkönnyebbülés között, mintha egy marék oxigén mindent megoldana. Flamandul az oxigén: savanyú anyag.

Tovább nem gondolkodom. Te majd legördesz kázod, amit bennem felhizlalt alagútnak tituláltak az elmeorvosok. Majd ezt is, mint minden mást, megoldunk. Megalapítunk egy céget, amit Arany János Őrző-védő Szolgáltatnak nevezünk majd el.

A te Johnny Gold street című versedből idézünk a cégérünkre.

Tudom, hogy megoldod. Az orrom folyik, a cipőfűzőm szalad.

Úgy gondolom, majd magadtól meggondolod, és hazajössz.

Remélem, lesz benned annyi tartás. Előtte még meggyanúsítalak, hogy elhagytál. Azt már csak a dráma kedvéért, a drámát az arcpír kedvéért. Már jobban is vagyok. Majd te kimondod.

Egy szeretlekkkel képtelen lennék téged és magamat megalázni.

Inkább veszek neked egy repülőjegyet. Van valami isteni is a repülésben. Egy airbuszon szeretkezünk majd,

mielőtt meggondoljuk magunkat, hogy céltalanul szeretnénk eltévedni a kanadai Wildernessben, ahol nem talál ránk

ex-szerető, elhunyt feleség, családi tragédia és kontorción.

Nem kételkedem, hogy van egy olyan hely a világon, de nincs, ahol kevesebb büntudatod lesz. Azt tartom,

büntudat csak abból van, amit nem tettünk meg.

Ezt ismételve, őszülő hajjal nézem, hogyan simogatod volt feleséged buksiját a birkabőrön.

Kézigránátok nélkül is szétrobban ettől a fejem.

Tudjuk, milyen volt Aranynak a Margitszigeten megírni egy gerinctelen őz történetét. Ezen gondolkodunk,

sírva egy medence belső oldalán, ahonnan már csak lefolyni tudunk. Bennünk folyók jönnek-mennek. Kőolajszármazékok

szennyezik a vizünk, mire rájövünk, mire szimbólumok a benzinkutak. Bennem felmegy a pumpa, aztán

gyorsan elindul a vérnyomásom, lezuhan,

túl pretenciózusan néztem egy domboldali szakadékba.

Még terhes sem lettem, mégis gyerekhullákat dobáltam

a Taigetoszról. Ezenkívül flippert játszottam és

Curacaot ittam már hatévesen, pink fürdőruhámban.

Vannak sztorik, amiket csak az apám ismert.

Egyszer minden megjavul, ezt mondjuk,

leülünk egy kútkávéra, és beszélgetünk. Pedig tudod,

engem untat a magyar. A másik hat nyelv is,

amit nem beszélünk. Tudatjuk egymással, hogy ki tanított

minket szótagolni. Téged a volt feleséged.

Engem az apám. Téged is az apád. Engem is a volt feleségem.

Ezen veszünk össze, és szopjuk a holdat is.

Valami annak a szegény szürkének is kijár.

Ne kelljen csak úgy ragyogóan dadogni a semmiségbe.

Vákuumba csavarjuk magunk, és fellélegzünk,
mert az író szerint ez lehet az egyetlen végkimenetel.
És milyen igaz, láttam magam haldokolni öt évesen a
gesztenyefák alatt. Nem esett le,
allergiás voltam az oroszokra, akik ott erőszakolták meg
szőke dédnagymamámat, s ezért engem is.
Épp akkor olvastam el Kübler-Rosstól a Haldoklás Művészetét.
Ki is téphettem volna belőle egy lapot, amikor az utolsó
csomag kegyelemropiról ír. De jobban izgatott már akkor is,
mi köze a gesztenyefáknak és Zürichnek az eutanáziához,
Junghoz, Dosztojevszkijhez és Kunderához, de Kundera
az hagyján. Azóta is mindig az ő főszereplője vagyok,
ha felszálok egy villamosra. Eljössz velem?
A gesztenyefák alá csak úgy tettetésből és
színjátékból haldokolni?
Nagyon szeretlek. De nem tudom,
miért hangzik a számból minden ilyen hülyén.
Talán mert nem az apám vagyok. Ő nálamnál jobban tudott
hazudni. Majd megtanít Cicero, a kutyám,
akit agyaggalambokkal etetek túl.
Már csak ő őrzi majd bennem a kohéziót,
ha te már nem leszel. Az, hogy egyszerre úgy beszélek
és gondolkodok, mint egy hatéves feje és egy
hatvanéves orra, engem már össze sem zavar.
Együnk egy cupákot Gagarinból, és tegyük be a Flinstonest.
Megvan vhs-en. Belédszerettem, és tudom is, miért:
mert mindig volt nálad pléd.
Hát kellett és lehetett volna ennél több?
Egy patakparton megfejtteni a lélek összes kimustrált rétegét
egyetlenegy szeretkezésben, hogy utána az ember
fejből idézzen szótárakat és lexikonokat?
Ahhoz, hogy valaki anyanyelvi szinten beszéljen egy nyelvet,
tízezer szó kell. Azt mondtad, kéted, meséljem el,
mi a szeretkezés. A neurobiológia engem letűszentett.
Már csak annyit mondhatok, hogy ha tízezer szó kell ahhoz,
hogy anyanyelvi szinten beszélj,
akkor a szeretkezéshez ötvezer vadlibát sem lenne elég
az égbolton összekötözni, sőt, a Cygnus csillagkép is kevés
lenne ahhoz, hogy valaki
szavak nélkül is érezni tudja:
tudni és szeretni jó, és azért az odaadás
a legjobb vicc a világon. Ezt komolyan gondolom.
Imádok viccelődni arról, hogy volt nálad pléd.
S már órák óta beszélek hozzád úgy,
hogy te ezt észre sem veszed.
Valaki más zsebóraféjét őrzi illatod,
szekrényeket nyitogatsz és csuksz be egy idegen konyhában,
amely az otthonod.
Örülök a plédnek, hogy nekünk ennyi
szabadság jutott. S megismétlem:

szeretlek. Mert ezért fogsz elhagyni.
Kinősz majd abból a büntudatból, amit mások tettek rád,
és visszamész majd hozzá öregkorodra szőke
csecsemőket metszeni,
és elégeted az ólomkatonákat.
Veszélyes anyag a lead.
A leadership megint csak a nőé. Ő a chef.
Disznólábat főztök. Akkor gondolsz rám utoljára,
a konyha kellős közepén.
Zöld linóleum.
Csodálatos házasságban élsz.
Semmi tévedés.
A langyos tűz az otthon felé mutat sárga utat.
Dorothy az ággal együtt eltűnt.
Óz, ott van.
Valahol.
De mint Gagarint az űrben, alig látni.
Még sosem volt valaki ennyire társasági ember,
hogy a csillagok között ne érezze magát egyedül.
Pozitívokat keresgélisz régi fényképekhez, mikén én vagyok.
Egy torziós ingával beszélsz, amikor senki sem lát a dolgozószobádban.
Ez olyan Bergmanos. Majd valaki megfilmesíti.

Őrzöm minden szemeted.

FILIP TAMÁS

Kettőzött csend

Látod, itt lakott
apánk és anyánk.
De lehet, hogy még
mindig itt vannak valahol,
csak elbújtak utódaik elől,
hogy így mutassák nekik,
milyen a kettőzött csend.
Vagy csak nem akarták,
hogy megjessze őket
arcukon a befagyott
üres árok.

TÖNKÖL JÓZSEF

Úgy vannak itt

Ha valaki kő-napokban él s nem órákban vagy években,
már a nevetésükről is felismeri
a márciusi esőtől rügyező fiatal lányokat,
szép a reggel, tiszta, mulandóságában is biztosabb,
mint akármiféle tavasz ezelőtt, ha ugyan jól emlékszem,
nincs egyetlen szívverésük, melyet ne hallanék,
akárcsak a berúgott siratóasszonyokat, akik azt éneklük,
hogyan virágozhat többé virág e földön,
nem ömölhetnek szemükből könnyek melegen, némán,
mint a magzatvíz, óriási rózsafüzéret kötnek kezemre,
tovaröppenő madár énekéből is felismerem a lányokat,
már a nevük is olyan, mint a szél,
tele a mulandóság illatával, mezőre néző márványfaluval,
ezek a nevek nem is nevek, hanem az édes halál lármái
a dinnyeföldek húsában, akárcsak egy padló recsegése
a vissza nem térő időben, napsütötte vízhez hasonlóak,
úgy derengenek föl, mint az Almásallé a Bükdülő hosszán,
megszelídítik a hegylancok térségeit és az évszakokat,
úgy vannak itt, hogy mellettem élnek,
reggelente látom arcuk nyugalmát, kávéfőzést,
nincs joguk e hazához, ahhoz, mi a test, a virág, mi az álom.

Hamu szital ereinkben

Kerített világhoz tartoztunk, apák és fiúk, kezdődött valami, ott mindig a barátaink voltak, járják tovább a néma vizeket, és ellenségeink azt hiszik, lidércekkel megijeszthetnek, ha oldalra fordítanánk a fejünket, megcsapná orrunkat az útszéli csalán illata, hidasok szaga, kocsmáé, büröké, hamu szital ereinkben, szürkék az istenek, a pipacsok, közben eszembe jut, fáj, hogy valamit elmulasztottam, hogy egy eltévedt veréb ott van valahol, kívül a kazlakon, előtted, messze, de mi közöd hozzá, pajtákhoz, pihenő autókhoz, az égbolt felhőjéhez, mely kifordítja szeme fehérjét, mint a halott, az órák, napok, évek egymásba olvadnak és elfolynak, azok, akik ismernek, azt mondják, késő van mindenhez, nehéz a tegnap folytatása, ma elkezdődik a karácsony, hiába szeretnék a közeledben lenni és beszélni veled, ülni az éjféli mise éjjelén a szobában, ahol egy lélek sincs, a lemezjátszó tüje éppen hogy érinti a barázdákat, zsinóros a szél, az utakat is elmossa a hó, elvesznek, mint az emlékezet, ami engem illet, én maradok, ahol a pince, a bor, a karcos körtepálinka, a kised, ez volna az életem?, mintha ölö kést tolnának a torkomba, vér csöpög a hóra, meleg, mint a napraforgó vagy a méz, fájni csak az fáj, a karácsony, a hó, a kés, hogy a falumba szerettem volna eljutni, át a megszokott mezőkön, micsoda álom lett volna azokkal, kik meztelennek születtek, nincs örömük, szenvedésük, innentől már idevalók és idegenek, szemeik penészes lyukak.

Azon túl már a kert következett

Azon túl már a kert következett a fák lobogóival,
még csak március van, a zászlókat kigöngyölték,
kékbe borult a galambvirágok pihés begye,

azért jegyeztem fel ezeket az apróságokat,
hogy ez töltse ki gyerekkorom képzeletvilágát,
az eső meg az ertyő selyemdobja, ifjak hangjai,
s nem lehetett eldönteni, mert nem is érdekes,
hogy rokona vagyok-e annak az éles agyú
és szenvedélyes szívű költőnek, aki szavalt,
itt maradtam, a világot nem fogom megváltani,
nincs már annyi szeretetem és türelmem,
rég elmúlt az a március és a tizenötödik nap,
akár a lepkék temetője is lehetett volna,
jártam, jártam a dombokat, a sikamló dűlőket,
a meztelen erdőket, a parasztok tengerét
és a nedves-hűvös hegyláncok koszorúját,
mintha magam is pillangó lettem volna,
de miféle partokon, milyen időkben?,
az igazságokról mit mondhatnék mezők, kazlak,
istállók, pajták, házak között?,
milyen jó, hogy minden fűszál éppúgy itt van,
mint régen,
hogy az egész tavaszt a kertben tölthetem el,
diófánk mellett, mikor bőrömig levetkőztet az eső.

PETRÓCZI ÉVA

Nézem kettejüket...

*Seifmann Ida és Vaniss Margit közös fényképe,
1897*

Nézem kettejüket: dédanyám,
a taftruhás, szép és komoly
harminckilenc éves Ida
karján egyéves Margitkája:
babarózsabokor.

Micsoda áhítat és erő,
micsoda fény
lakozott valaha
a későn virágzó asszonyokon!

Nagymama végső úti passzusa
lett ez a régi kép,
csak anyja bársonyos szemét
vitte magával a karmosan búcsúzó világból,
nem a halál rettenetét.

BIRTALAN FERENC

Elvivő pillanatok

nem tudom felidézni ki mondta
menjek kenedi doktor elé
és mi volt a jelentősége
hiszen tudta hol lakunk
s a sarkon-várástól nem érkezhett előbb
a menekülésre fogom
a nem-jelenlevésnek
az elvivő pillanat elutasításának
hogyan tanú legyek

ezzel vánszorgok ezerkilencszázhatvanhat januárja óta
a doktor kitöltötte a halotti bizonyítványt
a pulzusát sem ellenőrizte
de a szobába vitt lavór vízben szappannal kezét mosott
ma csak úgy emlékszem arra a délelőtre
ő volt az első élő aki elfordult anyánktól

mindent megérték de akkor is
másként kellett volna történnie az egésznek
nem lemenni a sarokra
akárki mondta nem ad felmentést
ilyen nyomorult pillanatok kísérnek
nincs magyarázatom
bennem a büntudat hogy élhetek ilyen gyáván

kikönyörögtem hogy visszafogadj
és hetekig hallgattam a terta-magnón
a tegnapi ember-t a szellemlovasok az égen-t
mellédvacogtam magam
de hozzád se mentem be a proszektúrára

funkat az előszobai ajtófélfának dőlve néztem
mikor már nem volt tekintete az evilágnak
és nem tudtak megindulni a könnyek
csak fojtó szorítást éreztem
és most sem tudom jobban felidézni azokat a perceket
mert befalaztam magamba
és hiába szeretnék öngazolni
csak az ismétlődik bennem
ezt érdemeltem
bűneim alól nincs amnesztia
s ha lenne is már nincs hova szabadulni
én vagyok a börtön

Mikor a postáról jöttem

Eltűnik, elhagy minden emlék.
De ribanc vagy, vércseszegett ég.
Reszket pár tépett felhő rongya.
Jön egy szél, mind szemétre dobja.

Cipelem magam ripacs őszben.
Egész életem elidőztem.
Vártam, reméltem mindig-jobbat.
A bolond nem lesz csak bolondabb.

Álmod kergettem, ócska álmot.
Néha azt hittem, fölviláglott.
Aztán csak újabb reggel, este,
de nem veled jött soha egy se.

Kidobtam minden vacak lomot,
és tudtam, újat nem álmodok.
Ki egy tétre tesz, mindent bukhat,
az apró tüzek kialudtak.

Jöhetett bárki, soha nem te.
Ítéltetem egy-szerelemre.
Itt vagy az őszi reggelemben.
Örök magányra haltál engem.

Takarodó

a víz szeret a víz kegyetlen
akárha korona volna
száll februári fényben
ölel és szétszór semmi-letten

a víz emlékszik a víz megőriz
akár egy örök-isten szobra
gyémántot szikrázik ébren
égre tör hull vissza a földig

a víz emlékszik a víz szeret
gyászol árvaság hidegében
a díszorfolat álló virágsereg

a víz megőriz és tudja jól van
szél simítja szét a permetet
halkuló trombitaszóban

Birtalan Ferenc (1945–2018. április 10.) Szerkesztőségünk március végén kért új verset tőle, aki a kezdetek óta megbecsült szerzőnk volt és maradt. Már a kórházból üzent, hogy mindenképpen küld. Az itt közölt 3 verset Fucskó Miklós szerkesztő az ő kérésére juttatta el hozzánk, néhány nappal Feri halála után. (A szerk.)

Költészeti folyóirat
Első szám: 1995. október 10.
Megjelenik negyedévente

Alapító, főszerkesztő: Turczi István

Szerkesztik:
Turczi István (vers, tanulmány)
Zsille Gábor (olvasószerkesztő)
Király Farkas (on-line)
Vass Tibor (képzőművész)

Szerkesztőségi titkár: Pálos Anna
Lapterv: Takács József
Logo: Urbán Tibor
Tördelés: DT Pro Bt.

Szerkesztőség:
1147 Budapest, Gyarmat u. 106.
Tel./fax: 25-181-63
E-mail: tippcult@t-online.hu
Honlap: www.parnasszus.hu

Kiadja a TIPP-Cult Kft.
Felelős kiadó: Turczi István

Alapító mecénás: Ispánki László

ISSN 1219-3275

Lapunk megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

Sokszorosítás: MIPRODUKT Kft.

Előfizethető a Kiadónál (1147 Budapest, Gyarmat u. 106.)
Megvásárolható webshopunkban: www.parnasszus.hu